

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH

Pedagogická fakulta

Katedra geografie

DIPLOMOVÁ PRÁCE

VÝUKA TÉMATU "OBYVATELSTVO SVĚTA" NA 2. STUPNI ZŠ

Iveta Dvořáková

Vedoucí práce: RNDr. Jiří Čekal, Ph.D.

České Budějovice 2011

Prohlášení:

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě, fakultou elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích dne.....

podpis

Poděkování:

Touto cestou bych ráda poděkovala vedoucímu mé diplomové práce RNDr. Jiřímu Čekalovi, Ph.D. za jeho odborné vedení a cenné rady při tvorbě této diplomové práce. Děkuji také pedagogům, kteří mi poskytli informace o výuce tématu obyvatelstva světa na dotazovaných školách.

Anotace:

Hlavním cílem diplomové práce je vytvoření vlastního návrhu učebního materiálu k výuce tématu "obyvatelstvo světa" na 2. stupni ZŠ, který je vypracovaný s ohledem na zásady definované aktuálními vzdělávacími dokumenty. V první části práce se zabývám významem a postavením tohoto tématu v rámci RVP ZV a školních vzdělávacích programů tzv. pilotních škol a vybraných běžných škol. Dále je součástí práce také didaktická analýza učebnic a pracovních sešitů zeměpisu pro 2. stupeň ZŠ, které obsahují učivo o obyvatelstvu světa. Ve druhé části práce navrhuji vlastní učební materiál v podobě učebnice, pracovního sešitu a metodické příručky pro učitele, přičemž všechny tyto části učebního materiálu jsou spolu propojeny a pro snazší orientaci i stejně strukturovány.

Klíčová slova: obyvatelstvo světa, výuka na 2. stupni ZŠ, učebnice, pracovní sešit, metodická příručka

Annotation:

The main purpose of this diploma thesis is to create my own suggestion of teaching material for topic "Population of the World" at the second stage at the elementary school which is elaborated with regard for principles defined by actual educational documents. In the first part of the thesis I put my mind to meaning and attitude of this topic within Framework Education Programme for Elementary Education and school educational programs of pilot elementary schools and selected ordinary elementary schools. Part of the thesis is also education analysis of text books and work books of geography for elementary school which contain population of the world topic matter. In the second part of the thesis I suggest my own teaching material in the form of a text book, work book and methodical manual for teachers whereas all these parts of teaching material are connected and structured in the same way for easier orientation.

Key words: population of the world, teaching at the second stage at the elementary school, text book, work book, methodical manual

OBSAH:

1. Úvod a cíle práce.....	6
2. Přehled literatury.....	7
3. Metodika diplomové práce.....	10
3.1. Metodika hodnocení učebnic.....	10
3.2. Metodika návrhu vlastního učebního materiálu.....	12
4. Vzdělávací dokumenty.....	15
4.1. Hlavní principy RVP ZV.....	15
4.2. ŠVP vybraných škol.....	16
5. Hodnocení učebnic.....	19
5.1. Alter, 2003.....	20
5.2. Fraus, 2008.....	21
5.3. Prodos, 2003.....	23
5.4. Moby Dick, 2006.....	24
5.5. Fortuna, 2008.....	25
5.6. Nová škola, 2010.....	26
5.7. Nakladatelství České geografické společnosti, 2010.....	27
5.8. Státní pedagogické nakladatelství, 2009.....	29
5.9. Shrnutí hodnocení učebnic.....	30
6. Vlastní návrh učebního materiálu	
6.1. Učebnice.....	1 - 31
6.2. Pracovní sešit.....	1- 17
6.3. Metodická příručka pro učitele.....	1 - 50
<i>(Učebnice, pracovní sešit a metodická příručka pro učitele mají z důvodu přehlednosti vlastní číslování stran)</i>	
7. Závěr	134
8. Seznam použité literatury a dalších zdrojů	136
<i>Příloha</i>	

1. ÚVOD A CÍLE PRÁCE

Se zavedením Rámcového vzdělávacího programu (dále jen RVP) a tím i možností každé školy vypracovat si svůj vlastní školní vzdělávací program, podle kterého probíhá vzdělávání, se učiteli dostalo jisté „svobody“ v koncipování výuky.

Ve své diplomové práci se zabývám tématem výuky obyvatelstva světa na 2. stupni základní školy. Jakožto budoucí učitelka na základní škole, jsem toto téma pojala tak, aby jeho zpracování mohlo pomoci v praxi nejen mně, ale mohlo se stát inspirací i dalším učitelům, kteří by materiál z této práce chtěli využít při výuce hodin zeměpisu na 2. stupni základní školy.

Hlavním cílem mé diplomové práce je vytvoření vlastního návrhu učebnice, pracovního sešitu a metodické příručky pro učitele s ohledem na záměry a doporučení, které jsou formulovány v Rámcovém vzdělávacím programu pro základní vzdělávání (dále jen RVP ZV). Dílčím cílem a výchozí inspirací pro tvorbu vlastní koncepce učebního textu a pracovních listů je pro mě didaktická analýza aktuálních učebnic a pracovních sešitů pro 2. stupeň ZŠ a nižší ročníky víceletých gymnázií obsahující učivo o obyvatelstvu světa. Dále jsem poté přihlédla i k časové dotaci a pojetí výuky tématu geografie obyvatelstva nejen u tzv. pilotních škol, které byly zařazeny jako školy pro ověřování RVP ZV, ale i u běžných škol, které se nachází v blízkosti mého bydliště.

Výuka žáků je díky RVP v dnešní době pojímána odlišným způsobem než tomu bylo například před 20 lety, kdy nebyl kladen takový důraz na rozvíjení osobnosti žáka a ani učitelé mnoho nevyužívali aktivizující metody a formy výuky. Motivaci mnohdy ani nezahrnovali jako součást vyučovacích hodin. Jako další cíl jsem si tedy stanovila zhotovení takového učebního textu a pracovních listů, které jsou v souladu s RVP ZV a zároveň by rozvíjely žákovu tvořivost, představivost, logické myšlení. Školní učebnice by tak tedy nebyla jen pouhým strohým textem, který zprostředkovává žákovi základní faktografické informace, ale působí zároveň výchovně a motivačně, nejen svým obsahem, ale i grafickým pojetím.

2. PŘEHLED LITERATURY

Literatura, kterou jsem použila při psaní diplomové práce, se dá rozdělit do několika skupin, podle toho, ke které části práce byla využita.

Není mnoho teoretické literatury, která se zabývá analýzou či tvorbou učebnic, proto mi byly při hodnocení učebnic a sestavování vlastního návrhu učebnice nejvíce nápomocny následující publikace. Nejstěžejnější metodické informace jsem našla ve vysokoškolském učebním textu *Valenta (1997) - Koncepce a tvorba učebnic*, kde autor uvádí základní pojmy týkající se teorie učebnic, zejména pak jejich struktury. Další kapitolou, ze které jsem čerpala informace je obsahově formální schéma učebnice, kde se zaměřuje hlavně na strukturu, parametry učiva a problematiku učebních úloh. Tato publikace mi byla nápomocna zejména při stanovení hodnotících aspektů u vybraných učebnic zeměpisu. Dále pak *Kalhous, Obst (2003) - Didaktika sekundární školy*, kde jsem se inspirovala hlavně kapitolou Učivo, která se zaměřuje na strukturu učiva a učebnice. Cenné údaje jsem získala i z příručky pro studenty, učitele, autory učebnic a výzkumné pracovníky *Průcha (1998) – Učebnice: teorie a analýzy edukačního média*. Ta je rozdělena na dvě části. První část je teoretická, zabývá se strukturou učebnic, uvádí i poznatky ze zahraničních výzkumů a rozebírá způsoby práce s učebnicí. Druhá část, pro mou práci důležitější, se věnuje konkrétním způsobům a metodám analýzy učebnic.

Dalšími důležitými zdroji informací pro mě byly vzdělávací dokumenty, metodické publikace a internetové zdroje. Z publikace *Kühnlová (1997) – Vybrané kapitoly z didaktiky geografie I*, jsem použila informace zejména didaktické – obsažené v kapitolách: Integrované pojetí výuky zeměpisu, kde poukazuje na možnost problémového pojetí výuky zeměpisu, Didaktická analýza tematického celku a Metody a formy výuky zeměpisu. Poslední zmíněnou kapitolu jsem využila hlavně při zpracování metodické příručky pro učitele, jejíž součástí je obecná charakteristika některých vybraných netradičních metod výuky zeměpisu a konkrétní návrh činností, jak metodu aplikovat při výuce tématu "obyvatelstvo světa". Další didaktické informace, jsem čerpala i z publikace *Petty (2002) – Moderního vyučování*, která se zabývá zejména různými metodami výuky, které učitel může uplatnit v praxi a pro lepší představu uvádí i praktické příklady. Co se metodiky týká, další náměty, jak formulovat otázky a koncipovat výuku jsem našla také v publikacích *Šupka, Hofman, Matoušek (1994) - Didaktika geografie II.* a *Kühnlová (1999) – Kapitoly z didaktiky geografie.*

Řadu podnětných informací jsem získala také z již obhájených diplomových prací studentek Jihočeské univerzity *Pečená (2007)*, *Tuhá (2010)*, zejména co se týká struktury diplomové práce, ve které obě měly stanovené obdobné cíle jako já.

Protože toto téma je pojímáno na každé škole trochu jiným způsobem - podle konkrétního školního vzdělávacího programu (dále jen ŠVP), je vyučováno méně či více do hloubky a v různých ročnících, ne všichni žáci tak mají stejné znalosti a dovednosti po absolvování výuky této problematiky. Základním vodítkem z hlediska rozsáhlosti obsahu pro mě byly platné kurikulární dokumenty, především RVP ZV. Řada příspěvků k výuce této problematiky je na internetovém portálu www.rvp.cz, kde ale podrobnější obsah tématu obyvatelstva světa nenajdeme. Inspirací mi však byla řada článků, jenž se zabývají pojetím výuky z didaktického hlediska – obsahují např. návrhy na různé hry, kterými učitel může výuku obohatit. Nejvíce mě zaujal článek *Dobrylovská (2009) - Porodnost, úmrtnost a přelidnění Země*, který navrhuje „hru na populaci“ a seznamuje tak žáky netradiční formou s novými fakty. Co se rozsahu obsahu týče, inspirovala jsem se především v publikaci *Herink, Tlach (2006) - Základy zeměpisných znalostí*, která blíže specifikuje vzdělávací obsah oboru Zeměpis v souladu s RVP ZV. Uvádí konkrétní příklady možného rozpracování školních výstupů a školního učiva v předepsaných tematických okruzích ve formě podrobné tabulky. Náměty na některé problémově orientované úlohy jsem získala z publikace *Valenta, Herber a kol. (2004) - Maturita ze zeměpisu*.

Co se týká odborné literatury, kterou jsem použila hlavně při sestavování obsahové náplně učebního materiálu, nejvíce nápomocna mi byla publikace *Toušek, Kunc, Vystoupil a kol. (2008) - Ekonomická a sociální geografie*, která pojednává o dílčích disciplínách socioekonomické geografie a zaměřuje se tedy i na geografii obyvatelstva, která je pro mou práci nejpodstatnější. Poskytla mi i užitečné odkazy na internetové adresy zpracovávající statistiky týkající se obyvatelstva. Dalšími podstatnými zdroji odborných informací, které jsem využila, byly *Pavlík, Rychtaříková, Šubrtová (1986) - Základy demografie* a *Pavlík, Kalibová (2005) - Mnohojazyčný demografický slovník*, jenž mi byly prospěšné hlavně při formulaci definic demografických ukazatelů.

Z důvodu nedostatku relevantních českých zdrojů aktuálních dat jednotlivých geografických ukazatelů v rámci celého světa, jsem čerpala informace především z anglicky psaných internetových zdrojů. Především pak z portálu <http://www.geohive.com/> obsahující data k řadě demografických charakteristik za

jednotlivé státy i regiony na úrovni světadílů. Ke zjišťování údajů týkajících se struktury obyvatelstva podle pohlaví a věku mi nejlépe posloužil internetový server ***<http://www.census.gov>***, který tyto struktury znázorňuje věkovými pyramidami. Co se týká demografických dat za Českou republiku, čerpala jsem nejvíce z internetového portálu Českého statistického úřadu. Další internetové zdroje jsou uvedeny v kapitole Seznam použité literatury a dalších zdrojů.

3. METODIKA DIPLOMOVÉ PRÁCE

Před samotným počátkem tvorby diplomové práce jsem si stanovila její cíle. Následovalo jejich naplňování. Prvním bylo didaktické hodnocení aktuálních učebnic a pracovních sešitů zeměpisu pro 2. stupeň základních škol a nižších ročníků víceletých gymnázií týkajících se tématu obyvatelstva světa. Zde jsem stanovila podle odborné literatury (viz kapitola Přehled literatury) aspekty, které jsem u každé učebnice hodnotila. Dalším cílem bylo vytvoření vlastního návrhu učebnice, pracovního sešitu a metodické příručky pro učitele. Jelikož každá škola měla možnost vytvořit si svůj vlastní školní vzdělávací program, zajímalo mě proto také, jak k výuce tohoto tématu přistupují některé základní školy – kolik vyučovacích hodin se výuce geografie obyvatelstva věnují, na jaká témata se zaměřují, ve kterém ročníku se touto problematikou zabývají, jaké metody, zdroje informací a pomůcky využívají při realizaci výuky. S tímto dotazem jsem se obrátila na některé běžné školy a dále také na pilotní školy (podrobněji viz kapitola ŠVP vybraných škol).

3.1. Metodika hodnocení učebnic

Práce učitele obnáší nejen potřebné znalosti z aprobovaných předmětů, schopnost výběru vhodných metodických postupů, adekvátních pomůcek a dovednost s nimi správně pracovat, ale také schopnost orientovat se v učebnicích k příslušnému předmětu. Dnešní trh nabízí poměrně širokou škálu učebnic (mnohdy rozdílné kvality) a je právě na jednotlivých školách (respektive na učitelích), jak se k výběru postaví. Se zavedením RVP ZV se řada učebnic stala nevyhovujících. A pokud neměla některá ze škol prozatím finanční prostředky na výměnu těchto zastaralých učebnic, leží větší břemeno na učiteli, který si musí stávající učebnici přizpůsobit svému stylu výuky. Školy získaly zavedením RVP do svých rukou určitou „moc“ a mohou do jisté míry ovlivnit formu realizace a obsah jednotlivých vyučovacích předmětů.

V současné době jsou školám k dispozici velice moderní pomůcky – např. interaktivní tabule. Její spojení s interaktivní učebnicí (vydává např. nakladatelství Fraus či Nová škola) je dle mého názoru velkým přínosem jak pro učitele, tak i pro žáky. Interaktivní učebnice vychází z tištěné verze, ale nabízí navíc celou řadu možností – počínaje zvětšováním obrázků i jednotlivých textových pasáží přes možnosti

doplňovat text vlastními přílohami, kreslením, podtrháváním a dalším (podrobněji popíši v kapitole Hodnocení učebnic).

V této kapitole se zaměřuji právě na hodnocení učebnic – jejich didaktickou analýzu. Hlavní text, ze kterého vycházím je publikace ***Koncepce a tvorba učebnic (Valenta, 1997)***. Učebnici považuji za jednu nejdůležitějších pomůcek při vyučování, neboť je to základní zdroj informací, ze kterého vychází nejen učitel, ale i žáci, kteří ji mají k dispozici a mohou se tak kdykoli o ni opřít ve snaze vyhledat či upřesnit si jisté informace. Učebnice by měly určovat základní rozsah učiva, což ovšem není jejich jediná funkce. Mnohé napoví, pokud se podíváme podrobněji na strukturu učebnice, kde můžeme podle Valenty (1997) oddělit 2 složky.

První - základní složku, ve které je hlavním nositelem informace text, ten podle obsahové náplně lze vyčlenit do 3 skupin: a) *základní text*, b) *doplňující text*, c) *vysvětlující text*. Základní text tvoří prakticky jádro celé učebnice. Obsahuje základní fakta a termíny, které by měl žák dobře znát. Je žádoucí, aby text nebyl zbytečně přesycený nadměrným množstvím informací, jenž jsou pro dané téma nepodstatné. V hodnocení jsem se zaměřila hlavně na množství textu, jeho srozumitelnost, přehlednost členění, zajímavost, praktičnost, přiměřenost s ohledem na věk a zkušenosti žáků. Jak už jsem zmiňovala výše, u zeměpisu, jakožto dynamického oboru je nezbytná aktuálnost učiva. Jako motivační prvek působí i orientace obsahu učiva na život, důležitá je přítomnost i dalších motivačních prvků. Doplnující text slouží především k upevnění a většímu prohloubení a lepšímu porozumění základnímu textu. Navíc text obohacuje o různé literární úryvky, které mají rovněž motivační funkci. Vysvětlující text už podle svého označení slouží k vysvětlení údajů znázorněných v grafech, komentáře k mapám, schémátům, vysvětlivky, souhrnné tabulky, přehledy. Ty musí mít danou vypovídající hodnotu.

Druhou je mimotextová složka – i zde vyčleňujeme 3 kategorie: A. *aparát organizace osvojení* (dále AOO) – velice důležitá součást, která plní zejména funkci usměrnění poznávací činnosti prostřednictvím různých prvků jako např.: tabulky, cvičení, otázky, návody. Hodnotím i (ne)přítomnost mezipředmětových vazeb a odkazy na jiné zdroje informací. Zde je na místě zejména názornost, kvalita a přehlednost jednotlivých komponentů. B. *ilustrační materiál* (dále IM) – slouží k vytvoření konkrétní představy nového pojmu, činnosti, děje, ze strany žáků bývá nejvíce oceňována. U ilustračního materiálu je na prvním místě kvalita - zpracování obrázků, kartografických děl, grafů, ale i grafika jednotlivých kapitol. C. *orientační aparát* (OA)

– ten je žákům nápomocen hlavně při orientaci v učebnici, nové informace však nepřináší. Prvky, které sem řadíme jsou: obsah, předmluva, věcné a jmenné rejstříky, bibliografie, nadpisy, různé typy písma, grafické značky.

Při hodnocení vybraných učebnic jsem vycházela z výše uvedených složek, které jsem podrobila didaktické analýze. Učebnici jsem rozdělila na 2 složky – základní a mimotextovou složku a k nim příslušné kategorie. Celkem tak vyplynulo 6 hodnotících aspektů, u kterých jsem zvolila následující stupnici hodnocení. Za každý z nich mohla učebnice získat 0 až 5 bodů podle následujících kritérií:

- 0 bodů = naprosto nevyhovující
- 1 bod = objevuje se velké množství zásadních i drobných nedostatků
- 2 body = existuje větší množství drobných nedostatků, méně nedostatků zásadních
- 3 body = existuje několik ne tak zásadních nedostatků
- 4 body = objevuje se ojediněle drobný nedostatek
- 5 body = hodnoceno bez výhrad

Závěrečné vyhodnocení všech učebnic je na konci kapitoly Hodnocení učebnic shrnuto v přehledné tabulce, která umožní srovnání kvality jednotlivých učebnic.

Hodnoceno bylo celkem osm učebnic zeměpisu určených pro 2. stupeň základních škol a nižších ročníků víceletých gymnázií, které obsahují učivo o obyvatelstvu světa. Ty mi posloužily i při rozhodování o obsahu učiva při vlastním návrhu.

3.2. Metodika návrhu vlastního učebního materiálu

V této části diplomové práce se věnuji podrobněji návrhu vlastního učebního materiálu. Při sestavování tohoto návrhu jsem se inspirovala zejména následujícími publikacemi. Z hlediska teoretického (strukturace učebnice) to byla hlavně *Koncepce a tvorba učebnic – Valenta (1997)* a *Učebnice: teorie a analýzy edukačního média – Průcha (1998)*. Co se týká rozsahu obsahu učiva, vycházela jsem hlavně ze *Základů zeměpisných znalostí – Herink, Tlach (2006)* a vzdělávacích dokumentů – zejména RVP ZV. Z odborné literatury jsem použila informace hlavně z publikace *Ekonomická a sociální geografie – Toušek, Kunc, Vystoupil a kol. (2008)*. Aktuální data jsem čerpala zejména z internetových zdrojů – převážně pak z www.geohive.com/ a www.census.gov/ipc/www/idb/. Nejstěžejnější poznatky pro tvorbu učebního materiálu

jsem ale získala didaktickou analýzou vybraných učebnic zeměpisu, které jsem se věnovala v první části práce. Ne všechny učebnice ale splňovaly požadavky daných hodnotících aspektů, snažila jsem se proto těchto nedostatků ve svém vlastním návrhu vyvarovat. Zdařilými prvky učebnic jsem se naopak inspirovala.

Učební materiál, který jsem vytvářela by se dal rozdělit na tři části: 1. učebnice, 2. pracovní sešit, 3. metodická příručka pro učitele, jejíž součástí je i řešení jednotlivých otázek a úkolů, které jsou v učebnici a pracovním sešitě.

Mým hlavním cílem bylo vytvořit učební text, který by byl v souladu se vzdělávacími dokumenty a zároveň byl originálně řešený. Aby žáky učebnice motivovalo např. k zájmu o další rozšiřující informace nebo k přemýšlení nad problémy dané tematiky. Proto jsem se snažila, aby text nebyl přesycený množstvím nepodstatných faktů, ale zároveň aby v něm nechyběly zajímavosti, které text a učivo „oživí“. Na rozšiřující text může popřípadě učitel odkázat „rychlejší“ žáky, kteří mají např. splněný frontálně zadávaný úkol. Dbala jsem i na uvedení mezipředmětových vazeb, orientaci k běžnému životu, srozumitelnost textu a aktuálnost dat, která je obzvláště při probírání problematiky obyvatelstva důležitá. Při sestavování rozsahu a podrobnosti obsahu jsem vzala v úvahu i fakt, jakou časovou dotaci tato tematika má u tzv. pilotních škol a u běžných škol, na které jsem se svým dotazem obrátila (více v kapitole ŠVP vybraných škol).

Volila jsem střídme barevné provedení učebnice, které ji tak bude pro žáky činit přehlednější. Ve snazší orientaci jim může pomoci ještě předmluva k učebnici, kde se dozví, jak s ní pracovat, najdou zde i vysvětlení jednotlivých symbolů, které budou celou učebnici provázet. Následuje obsah s výčtem kapitol. Na konci učebnice je pro žáky připraven také rejstřík a slovníček vybraných pojmů.

Otázky a úkoly jsem koncipovala tak, aby žáci zapojili svoje tvořivé myšlení a byli schopni si tak probrané učivo lépe osvojit. Do učebnice jsem zařadila i různé náměty k diskusi, které přispívají k rozvoji komunikačních dovedností žáků a také schopnosti prosadit si a obhájit svůj názor .

Protože považuji za nezbytné, aby bylo žákovi umožněno přiblížení neznámých či abstraktních pojmů formou názorného poznání, je celý text učebnice doplněn řadou grafů, schémat a přehledných tabulek, které jsou vždy odděleny od ostatního textu.. Pokud by žáci měli zájem o rozšíření informací k učivu, mají možnost inspirovat se uvedenými internetovými odkazy.

Pro další rozvoj činností žáků jsem navrhla pracovní sešit. Žáci si pomocí daných otázek a úkolů budou moci nejen lépe zafixovat nově nabyté vědomosti, ale i rozvíjet své dovednosti. Jednotlivé pracovní listy mohou posloužit zároveň i k motivaci žáků nebo jejich vypracování může být zadáno jako domácí úkol. Při tvorbě tohoto učebního materiálu jsem dbala hlavně na to, abych využila co největší množství variací typů úloh, do jejichž zadání jsem promítla i návaznost učiva na zkušenosti žáků z běžného života a na ostatní vyučovací předměty, se kterými daná problematika úzce souvisí. Úlohy jsou různého stupně náročnosti a ke každé kapitole v učebnici náleží 2 stránky v pracovním sešitě.

Dalším krokem při tvorbě učebního materiálu bylo zformulování metodické příručky pro učitele. Struktura příručky je shodná se strukturou učebnice a pracovního sešitu. Přináší návrhy odpovědí na otázky a úkoly uvedené v učebnici. Zejména u otevřených úloh a diskusí však jejich obsah nelze považovat za dogma, ale spíše inspiraci. Součástí je rovněž řešení pracovního sešitu. Příručka neobsahuje však pouze řešení otázek a úkolů z učebnice a pracovního sešitu, ale navrhuje další podněty k diskusím a jsou zde také obecně charakterizovány některé vybrané netradiční metody výuky zeměpisu a konkrétní příklady jejich využití v praxi. Zdůrazňuje úskalí, která jsou spojena s výukou této problematiky. Ke každé kapitole jsou uvedeny očekávané výstupy – tedy shrnutí toho, co by si měl žák po probrání daného tématu z výuky odnést. Následují informace v rámečku, jenž zahrnují zejména odkazy na další informace či navrhují další možnosti rozšíření učiva.

4. VZDĚLÁVACÍ DOKUMENTY

4.1. Hlavní principy RVP ZV

Vzdělání bývá většinou definováno jako souhrn znalostí, vědomostí a dovedností, které získáváme prostřednictvím vzdělávání. Systém vzdělávání v našem státě ale prošel za poslední roky velkými změnami.

Nové principy kurikulární politiky byly zformulovány v Národním programu rozvoje vzdělávání v ČR v tzv. Bílé knize a jsou zakotvené v zákoně č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon). V souladu s těmito principy se do vzdělávací soustavy zavádí nový systém kurikulárních dokumentů pro vzdělávání žáků od 3 do 19 let. Tyto kurikulární dokumenty jsou vytvářeny na dvou úrovních – státní a školní. Státní úroveň v systému kurikulárních dokumentů představují Národní program vzdělávání a rámcové vzdělávací programy. Národní program vzdělávání vymezuje počáteční vzdělávání jako celek. RVP vymezují závazné rámce vzdělávání pro jeho jednotlivé etapy. Školní úroveň představují ŠVP, podle nichž se uskutečňuje vzdělávání na jednotlivých školách (Kol. autorů, 2007).

RVP ZV navazuje svým pojetím na RVP PV, dále vymezuje vše, co je společné a nezbytné v povinném základním vzdělávání žáků, podporuje komplexní přístup k realizaci vzdělávacího obsahu a vymezuje jeho obsah (Kol., 2007). RVP ZV není statickým ale „živým“ dokumentem, který bude inovován podle potřeb společnosti.

V RVP ZV je vzdělávací obsah základního vzdělávání rozdělen do 9 vzdělávacích oblastí, jež jsou tvořeny jedním nebo více vzdělávacími obory. Vzdělávací oblasti jsou vymezené 2 základními charakteristikami – vzdělávacím obsahem jednotlivých předmětů a klíčovými kompetencemi, které vyjadřují a naplňují cílové zaměření vzdělávací oblasti. Pro mou práci je stěžejní vzdělávací obor Zeměpis, který je v RVP ZV řazen do vzdělávací oblasti Člověk a příroda. Dovolím si zeměpis nazvat multidisciplinárním a dynamickým oborem. Zabývá se totiž mimo jiné ještě mnoha tematickými okruhy jednotlivých průřezových témat – zejména Environmentální výchovou, Multikulturní výchovou, Výchovou k myšlení v evropských a globálních souvislostech a Výchovou v demokratického občana, je tedy u něj nesmírně nutná nejen aktualizace dat, ale záleží také na pojetí vzdělávacího obsahu tohoto oboru a schopnosti

jeho propojení s obsahy příbuzných oborů. Průřezová témata mají především výchovný charakter a vedou tak žáka k vytváření určitých postojů a žebříčku hodnot.

V RVP ZV je formulován vzdělávací obsah vzdělávacího oboru Zeměpis velmi stručně, což ponechává značnou volnost školám při tvorbě ŠVP. Pokud se zaměřím pouze na téma Obyvatelstva světa vztahující se ke Společenskému a hospodářskému prostředí, definuje očekávané výstupy žáka a učivo RVP ZV takto:

Očekávané výstupy - žák

- posoudí na přiměřené úrovni prostorovou organizaci světová populace, její rozložení, strukturu, růst, pohyby a dynamiku růstu a pohybů, zhodnotí na vybraných příkladech mozaiku kulturního světa
- posoudí, jak přírodní podmínky souvisí s funkcí lidského sídla, pojmenuje obecné základní geografické znaky sídel

Učivo

- **obyvatelstvo světa** – základní kvantitativní a kvalitativní geografické, demografické, hospodářské a kulturní charakteristiky
- **globalizační společenské, politické a hospodářské procesy** – aktuální společenské, sídelní, politické a hospodářské poměry současného světa, sídelní systémy, urbanizace, suburbanizace (Kol., 2007)

4.2. ŠVP vybraných škol

Se zavedením RVP do českého školství se školám otevřely nové možnosti v přístupu k výuce. Dostaly prostor pro vytvoření svého vlastního učebního plánu – ŠVP, který charakterizuje a odlišuje nejen školu, ale i samotné pojetí výuky jednotlivých vzdělávacích oblastí. Školy tak mají příležitost koncipovat výuku modernějším způsobem, který si vyžaduje dnešní společnost, orientovat ji více na mezipředmětové vazby, aby se žáci neučili pouze izolovaným faktům bez širších souvislostí. I pro žáky to přináší výhody, např. mohou si vybrat, která škola jim nejvíce vyhovuje z hlediska jejího zaměření (zaměření na sport, cizí jazyky apod.), i výuka zejména se zavedením aktivizujících metod se pro ně stává atraktivnější. Zároveň musí ale každý ŠVP splňovat požadavky vyplývající z RVP.

Když jsem se při zpracování této práce rozhodovala, jaký zvolím rozsah a obsah, formy a metody výuky k tematice obyvatelstva světa, podnikla jsem malý průzkum zaměřený právě na ŠVP tzv. pilotních škol, které stály na počátku uvedení RVP ZV do

praxe a také na některých běžných školách. Bohužel z 10 oslovených pilotních škol se k mému dotazu vyjádřily 3 školy – ZŠ Turnov, ZŠ Lysice a ZŠ Vodňanská Prachatice. U těch ostatních jsem informace čerpala tedy hlavně ze ŠVP, které mají přístupné na webových stránkách. Podrobněji rozpracovaný ŠVP měly 4 školy: ZŠ Londýnská Praha, FZŠ Tábořská Praha, ZŠ Havlíčkův Brod a ZŠ Vrané nad Vltavou. Z běžných škol jsem vybrala ty, které jsou v dosahu mého bydliště a ty na nichž vyučují učitelé, které osobně znám – vyjádření se mi podařilo získat od ZŠ Husova Tábor, 2. ZŠ J. A. Komenského Milevsko, ZŠ Chrást'any, ZŠ Česká Bělá, dále ZŠ Mladá Vožice, kterou jsem sama navštěvovala po celou dobu povinné školní docházky a ZŠ Borotín, kde jsem měla možnost obsah tohoto tématu aplikovat v praxi. U ZŠ Dukelská České Budějovice a ZŠ Mikuláše z Husi Tábor jsem potřebné informace vyčetla z jejich ŠVP na webových stránkách. Shromáždila jsem informace celkem od 15 základních škol.

Výsledky ukázaly, že dotazované školy přistupují k tomuto tématu víceméně stejným způsobem, který hodnotím vcelku pozitivně. Poprvé se dotknou této problematiky v rámci výuky regionální geografie jednotlivých světadílů a výuka samostatného tématu obyvatelstva světa probíhá v 8. nebo 9. ročníku, kde mají časovou dotaci většinou 1 hodinu týdně a celkově tak připadá na tuto látku v průměru 8 – 10 vyučovacích hodin. Školy mnohdy vyučují téma v návaznosti na globální problémy lidstva, čímž poukazují na aktuálnost této problematiky. Obsah učiva je na školách podobný. Učivo je zaměřeno zejména na rozmístění obyvatel na Zemi, přirozený a územní pohyb obyvatelstva, sídla – kdy je důraz kladen zejména rozdíly mezi chudými a bohatými státy a na urbanizační procesy. Dále se zabývají různými strukturami obyvatelstva – věkovou, vzdělanostní, rasovou, náboženskou, jazykovou a národnostní.

Školy, ať pilotní tak běžné, mají snahu podávat učivo problémově, v souvislostech, rozvíjet dovednost práce s různými zdroji informací, schopnost číst tematické mapy, grafy, tabulky a schémata. Využívají také různých metod výuky: např. skupinové práce a jejich následná prezentace, dlouhodobé individuální úkoly, referáty, tvorbu koláží, různé hry, soutěže apod. Výuka tak tedy není zaměřená na pouhé zprostředkování faktů učitelem, ale působí motivačně a zároveň i výchovně (učí se solidaritě, proč by neměly mít předsudky k příslušníkům jiných národů a jaké mohou mít následky, pochopení rizik vlivu člověka na krajinu, která je obklopuje a její perspektivy do budoucna atd.)

Poněkud odlišné pojetí má ZŠ Londýnská Praha, kde je zeměpis vyučován pouze v 6. a 7. ročníku a směřuje k vytvoření uceleného společensko – vědního základu

tím, že dbá na propojování mezipředmětových vazeb (hlavně s dějepisem a výchově k občanství), tudíž činnosti typické zejména pro zeměpis (např. práce s mapami), rozvíjí ve všech předmětech. Žáci si tak lépe mohou utvořit úplnou představu o obrazu Země. Obyvatelstvo, které patří do socioekonomické sféry, je zde zařazeno do vzdělávací oblasti Člověk a společnost. Důraz na této škole je kladen také na praktickou stránku – žáci se učí, jak pomoci lidem v nouzi, ohrožení života, společenské toleranci atd. Tento přístup hodnotím kladně – není důležité znát jen fakta, ale umět poskytnout pomoc druhým, navazovat lidské vztahy, poznávat jiné kultury, snažit se pochopit rozdílnou mentalitu obyvatel různých částí světa a v návaznosti na to s nimi třeba i žít v jednom státě bez konfliktů.

Na ZŠ Borotín jsem měla možnost při své souvislé praxi vyučovat část tématu "obyvatelstvo" světa v rámci samostatného vyučovacího předmětu Globální výchova, který je zařazen v osnovách 9. ročníku s časovou dotací 1 hodina týdně. Výuku jsem pojala spíše jako skupinovou práci žáků. Třídu jsem rozdělila do 3 skupin po třech žácích a každá z těchto skupin měla zpracovat zadané téma. Témata byla: Město a venkov, Migrace a Rozmístění obyvatelstva na Zemi. Poskytla jsem jim materiály, ze kterých mohli potřebné informace vyčíst. Návodem při vypracovávání jim bylo i několik otázek, které jsem k zadání úkolu připojila. Na závěr vystoupily jednotlivé skupiny a přednesly výsledky své práce. Podmínkou bylo, že musel mluvit každý člen skupiny. Byla jsem příjemně překvapena zájmem žáků, kteří se aktivně zapojovali do diskusí na různá témata (např. rasismus, město versus venkov – výhody a nevýhody, uprchlíci apod.) bez nepatřičných poznámek, které se při diskusích na tato témata u žáků občas objevují.

Při výuce hraje určitě důležitou roli také to, jaké má škola finanční prostředky na zařízení např. specializované učebny, zda má k dispozici nové učebnice či nikoli. Právě toto uvedli někteří učitelé z oslovených běžných škol jako nedostatky, se kterými se potýkají. Dalšími jsou pak podle nich např. nedostačující časová dotace a absence relevantních českých zdrojů aktuálních dat.

5. HODNOCENÍ UČEBNIC

V této kapitole se zabývám hodnocením aktuálních učebnic zeměpisu určených pro 2. stupeň základní školy, jenž zahrnují téma "obyvatelstvo světa" (metodika hodnocení učebnic je podrobně rozepsána v kapitole Metodika hodnocení učebnic). Celkem bylo hodnoceno 8 učebnic od osmi různých nakladatelství. Pro lepší přehlednost jsou zde jednotlivé podkapitoly uvedeny pod názvem nakladatelství a rokem vydání. Zde jsou úplné citační záznamy hodnocených učebnic:

Seznam hodnocených učebnic a pracovních sešitů:

1. Pluskal, M., Bradáč, P., Kraus, P., Krausová, M., (2003): Zeměpis – Společenské složky krajiny. Praha, Alter.
2. Kolektiv autorů, (2008): Zeměpis 9. Plzeň, Fraus.
Machalová Prokopová, P., (2008): Zeměpis 9 – pracovní sešit. Plzeň, Fraus.
Peštová, J., (2008): Zeměpis 9 - příručka učitele. Plzeň, Fraus.
3. Voženílek, V., Fňukal, M., Nováček, P., Szczyrba, Z., (2003): Zeměpis 5 – Hospodářství a společnost. Olomouc, Prodos.
Voženílek, V., Fňukal, M., Nováček, P., Szczyrba, Z., (2003): Zeměpis 5 – Hospodářství a společnost – pracovní sešit. Olomouc, Prodos.
4. Lorenc, P., (2006): Lidé na živé planetě. Praha, Moby Dick.
5. Mirvald, S., Štulc, M., (2008): Společenské a hospodářské složky krajiny. Praha, Fortuna.
Mirvald, S., Kopp, J., (1998): Společenské a hospodářské složky krajiny- pracovní sešit. Praha, Fortuna.
6. Chalupa, P., Hübelová, D., (2010): Zeměpis – Lidé a hospodářství. Brno, Nová škola.
7. Herink, J., Valenta, V., a kol., (2010): Současný svět. Praha, Nakladatelství České geografické společnosti.
8. Demek, J., Rux, J., Chalupa, P., (2009): Zeměpis 8 pro ZŠ – Lidé a hospodářství. Praha, Státní pedagogické nakladatelství.

5.1. Alter, 2003.

Učivo v této učebnici je rozděleno do dvou tematických okruhů, z nichž obyvatelstvu světa se věnuje tematický celek Společenské složky krajiny obsahující 4 kapitoly, do nichž patří problematika, kterou se ve své práci zabývám.

Každá z těchto 4 kapitol, v jejichž začátku je motivační úvod v podobě krátkého, barevně odlišeného odstavce, má několik podkapitol. V tomto úvodním odstavci mohou žáci najít zajímavost, popřípadě náměty k diskusi a zamyšlení. Forma této učebnice je poněkud odlišná od ostatních hodnocených učebnic. Rozdíl je zejména v koncepci učebnice. Základní text je psán černě, důležité pojmy červeně nebo modře. Rozsah a obsah učiva odpovídá daným požadavkům a nechybí v něm základní údaje, ani další rozšiřující informace. Základní text se ovšem tak trochu jakoby ztrácí, dle mého názoru, až v přílišné barevnosti učebnice, která ji činí méně přehlednou.

Velice kladně ale hodnotím fakt, že činnost žáků je zde směřována spíše k jejich samostatné práci a rozvoji kritického myšlení. Text je proložen řadou bloků otázek, úkolů a cvičení, které mají formu pracovního sešitu. Žáci jsou jak nuceni si sami vybírat, třídit a nově formulovat informace z textu, ale také se učí dovednosti číst správně obsah tematických map a grafů, ke kterým se některé otázky vztahují. A protože většinou platí, že učebnice si žáci po absolvování ročníku nechat nemohou, ale přechází do rukou jejich mladších spolužáků, nemohou cvičení vyplňovat do učebnice. Což ale může být vlastně výhodou, protože žák si poznámky vypisuje např. do svého školního sešitu a neopisuje tak zadání otázek, ale rovnou musí odpovědi formulovat do podoby poznámek. Oceňuji také to, že v textu jsou barevně odlišeny věty, které žáky upozorňují, čeho si mají v textu či grafu všimnout, na co se zaměřit. V jednotlivých podkapitolách mohou žáci také najít tzv. zásobník informací, který slouží buď jako slovníček pojmů, jenž jsou v něm vysvětleny nebo jako inspirace k řešení určitých úkolů. Na závěr každé podkapitoly je připraveno shrnutí formou samostatné práce. Kvalita jednotlivých grafických prvků je dobrá.

Nakladatelství Alter vydává i elektronickou podobu učebnic, jejíž funkce a možnosti jsou obdobné jako je tomu u interaktivní učebnice od nakladatelství Fraus a Nová škola (viz dále).

Tři části učebnice, které tvoří její textovou složku, pro jejich kvalitu zpracování hodnotím 5 body. Co se týká složky mimotextové aparát organizace osvojování hodnotím rovněž 5 body, ale u ilustračního materiálu musím udělit body 3 za

neaktuálnost dat (jsou z roku 2000) a u orientačního aparátu body 2, protože se zde střídá mnoho variant písma (jak typ písma, tak i jeho barva), které přehlednost stěžují a chybí i jakýkoli rejstřík, který by žákům usnadnil orientaci v učebnici. Celkově učebnice získala 25 bodů.

5.2. Fraus, 2008.

Nakladatelství Fraus vydalo tuto učebnici pro 9. ročník základní školy a víceletá gymnázia. Téma obyvatelstva světa spadá svým obsahem do kapitol: Mezinárodní migrace a Kulturní rozmanitost lidstva. K této učebnici vydalo nakladatelství ještě značně rozsáhlý pracovní sešit a příručku učitele.

Na začátku učebnice je vysvětlení významu značek používaných v celé učebnici a také krátký motivační úvod, který žákům poukazuje na to, proč je vlastně dobré, učit se zeměpis. Nechybí zde ani opakování učiva z předcházejícího ročníku. Pro rychlou orientaci slouží rejstřík pojmů v zadní části učebnice.

Text je přehledně členěn na základní text, kde jsou klíčové pojmy zvýrazněny tučným písmem. Otázky, úkoly, zajímavosti, náměty k diskusi či skupinové práci, činnost s mapou a domácí úkoly jsou psány kurzívou a označeny v textu vždy příslušným symbolem. Okraj každé stránky tvoří modrá lišta, kde jsou další zajímavosti či úkoly a otázky. V závěru jednotlivých podkapitol je tučným písmem s modrým podtiskem shrnutí učiva dané podkapitoly. Pro lepší fixaci učiva jsou za celkovým shrnutím podkapitoly uvedeny další otázky a úkoly.

Textová složka je proložena velkým množstvím obrázků vysoké kvality, ale tematických map, grafů a schémat zde není mnoho.

Jak sami autoři píší v úvodu učebnice, obsah učiva není zaměřen na množství vyčerpávajících informací, ale na syntézu již dříve nabytých vědomostí, ať už jsou to vědomosti ze zeměpisu či jiného vyučovacího předmětu, s novým učivem, které je pojímáno pro učebnice nezvyklou (problémovou) formou. Je pravdou, že by ve výuce nemělo hrát hlavní roli to, že se žáci naučí velké množství izolovaných pojmů a obecných definic, i přesto si ale myslím, že určitý faktografický základ je nezbytný a problémově řešené otázky a úkoly ho mohou jen dále rozvíjet a doplňovat. Navíc je text psán poměrně složitým způsobem a vyskytuje se v něm řada cizích termínů. Autoři zřejmě předpokládají, že všichni žáci mají přístup k internetu nebo interaktivní učebnici, kde by si tyto termíny mohli vyhledat. I když dnešní rozmach, dostupnost techniky a

internetu je velký, nemyslím, že každá domácnost má možnost být touto technikou vybavena.

Na jednu stranu hodnotím kladně fakt, že žáci jsou vedeni k samostatné práci a učí se vyhledávat a třídit informace, ale na druhou stranu se nemají o co opřít, nemají možnost zjistit, zda to co vyhledali je správné a dostačující.

Nakladatelství Fraus stejně jako např. nakladatelství Nová škola vydává interaktivní učebnice, které slouží k vyučování pomocí interaktivní tabule a představují tak nový, modernější způsob výuky. Interaktivní učebnice je složena ze dvou částí. První z nich je část výkladová, jejíž základ je tvořen statickou částí – ta je totožná s obsahem tištěných učebnic určených pro výuku. Dynamickou část tvoří systém multimédií zakomponovaných do probíraného učiva. Jde o doplňující videosekvence, 2D a 3D animace a zvukové nahrávky. Tato část obsahuje i další fotografie, ilustrace nebo texty, které tištěnou učebnici doplňují. Sama jsem měla možnost zkusit si práci s touto interaktivní učebnicí v Infocentru Fraus v Českých Budějovicích, kde nabízí možnost seznámit s touto novou formou výuky. Učiteli tyto učebnice otevírají řadu dalších možností, jak koncipovat výuku. Pokud škola vlastní celou řadu interaktivních učebnic všech vyučovacích předmětů, může učitel přímo při výuce přejít pomocí odkazu na jinou učebnici (např. učebnici dějepisu), která s probíraným tématem souvisí. Pokud se učitelé zdá, že téma v tištěné učebnici není ideálně zpracované či že některé termíny chybí, může si je do interaktivní podoby učebnice sám doplnit žákům je tam při výuce snadno ukázat. Další z výhod, které tato učebnice nabízí, je možnost zvětšování jednotlivých obrázků, grafů, textových pasáží, otázek nebo úkolů přímo na tabuli. Každý žák má tudíž možnost sledovat, co přesně učitel popisuje nebo, který úkol má plnit. Různé grafické prvky může učitel při výkladu pootočit či doplnit vlastní kresbou.

Učebnici doplňuje řadou úkolů a otázek také pracovní sešit, který svou strukturou koresponduje se strukturou učebnice – každé kapitole v učebnici odpovídá jedna strana v pracovním sešitu. Otázky apelují na tvořivou činnost žáků a jejich logické myšlení. Ukazují žákům i praktickou stránku jednotlivých témat. Pracovní sešit tak tedy ještě více rozvíjí aparát organizace osvojování použitý v učebnici.

Při sestavování tematického plánu mohou učitelé čerpat cenné informace z příručky učitele. I ona je svou strukturou shodná s učebnicí. Tato užitečná pomůcka je také zdrojem námětů na diskusi. Zároveň obsahuje i doporučení, jaké výukové metody a aktivity je možno použít a uvádí možné zdroje informací.

Učebnice je velice moderní a dosti se svým pojetím odlišuje od ostatních učebnic. Základní text hodnotím 3 body, z důvodu neúplnosti náplně tematického obsahu učiva o obyvatelstvu světa a doplňující text 4 body. Navíc je text psán místy poměrně složitě. Text vysvětlující je adekvátní k použitým grafickým prvkům, hodnotím 5 body. Nový přístup ve stylu kladení otázek, cvičení a úkolů zaměřených na rozvoj kritického myšlení žáků se mi na této učebnici velmi líbí, aparát organizace osvojování hodnotím proto 5 body, stejně tak i orientační aparát. Co se týká ilustračního materiálu, zařadila bych do učiva více tematických map, hodnotím 4 body. Z 30 možných bodů získala tato učebnice bodů 26.

5.3. Prodos, 2003.

Tato učebnice od nakladatelství Prodos je zpracována ještě podle učebních osnov vzdělávacího programu Základní škola. Učivo je rozděleno do 3 tematických celků. Obyvatelstvem světa se zabývá kapitola Obyvatelstvo a hospodářství. Nakladatelství Prodos k učebnici vydalo i pracovní sešit. Tato učebnice zároveň obsahuje také komentář pro učitele – ke každé kapitole jsou barevným písmem uvedeny krátké poznámky, které učitele upozorňují na možná úskalí při probírání daného učiva, popřípadě radí, co je možné v souvislosti s probíraným učivem zmínit.

Učivo je zde rozděleno přehledně na základní, kde jsou důležité termíny zvýrazněny tučným písmem, a na učivo rozšiřující, které je ve žluté liště podél každé stránky učebnice. Rozšiřujících informací však není mnoho. Popisky k jednotlivým obrázkům, grafům, schémátům jsou psány kurzívou, stejně jako motivační začátek každé kapitoly, kde se žáci dozví zajímavost související s tématem. V učebnici kladně hodnotím zajímavé znázornění různých demografických ukazatelů.

Stejně jako u nakladatelství Moby Dick chybí tematické mapy k tomuto tématu. Z názorných grafických prvků jsou více zastoupeny pouze obrázky a grafy, které mají vysokou grafickou kvalitu, i svým obsahem a formou vyhovují požadavkům. Aktuálnost dat lze hodnotit pozitivně pouze vzhledem k roku vydání učebnice, jelikož pochází z roku 2002. Dnes jsou již zastaralé.

Závěr kapitoly nabízí žákům shrnutí nejzákladnějších faktů, modrým podbarvením odlišené od ostatního textu. Na úplný závěr kapitoly jsou uvedeny otázky a úkoly, které jsou zaměřeny na práci s atlasem a kladou také důraz na syntézu nově nabytých poznatků s běžným životem. Obsah učiva bych rozšířila o část pojednávající o věkové

strukturu obyvatelstva, která zde není, a celkově text obohatila o další rozšiřující informace, které by učivo uvedly do širších souvislostí.

Otázky a úkoly v pracovním sešitě doplňují aparát organizace osvojování a ač jsou svým pojetím dle mého názoru kvalitní, není jich mnoho. Žáci vytváří např. grafy na základě dat, které mají v pracovním sešitě k dispozici nebo si je musí sami dopočítat a následně výsledky také vyhodnocují a zapisují.

Vzhledem k drobné neúplnosti náplně obsahu dané tematiky a menšímu množství rozšiřujících informací hodnotím částí textové složky 4 body, text vysvětlující je ale dostačující, hodnotím ho proto 5 body, stejně jako orientační aparát. Ilustračního materiálu není mnoho, chybí tematické mapy, proto 3 body. Aparát organizace osvojování není úplně propracovaný – 4 body. Celkově tedy 25 bodů.

5.4. Moby Dick, 2006.

Učebnice Lidé na živé planetě je určena pro výuku na 2. stupni základních škol. Její obsah je rozdělen na 4 tematické celky, problematika obyvatelstva světa v tomto případě patří do tematického celku Lidé na živé planetě.

Jednotlivé kapitoly jsou pojmenovány netradičním způsobem, např. v tradičním pojetí by název kapitoly zněl Rasové složení obyvatelstva, zde je to Všichni jsme jedné krve. Text v učebnici je omezený pouze na základní text, kde jsou stěžejní pojmy tučně zvýrazněny a text vysvětlující, který popisuje jednotlivé grafické prvky, je odlišen od ostatního textu fialovým písmem. Úplně chybí text doplňující, který by dané učivo uvedl do širších souvislostí. Žáci zde nenajdou ani žádné zajímavosti, které by učivo zpestřily, i obrázků je zde velice málo. Jedním z dalších nedostatků je neaktuálnost dat, kdy nejnovější data pochází maximálně z roku 2001.

Jako pozitivní prvek hodnotím barevné, názorné grafy a schémata. Avšak tematické mapy k této problematice zde žáci také nenajdou. To platí i pro závěrečné shrnutí poznatků jednotlivých kapitol, které zde chybí. Stručné shrnutí nejdůležitějších poznatků je až na konci každého ze 4 tematických celků. V závěru kapitol jsou otázky a úkoly psané kurzívou, otázky v textu jsou zvýrazněny červeným písmem. Jejich obsah je zaměřen především upevnění probraného učiva a nenutí moc žáky zapojit logické uvažování.

Co se týká textové složky učebnice, základní text je psán srozumitelně a stručně, vysvětlující text je odpovídající k uvedeným grafickým prvkům, oba proto hodnotím 5

body. Naprosto však chybí doplňující text, proto tedy 0 bodů. Orientační aparát, který má určité nedostatky, zejména v absenci rejstříku a barevném značení textu, hodnotím 3 body. Ilustračního materiálu není mnoho, chybí tématické mapy, které jsou pro výuku zeměpisu zásadní. Grafy a schémata hodnotím ale kladně – zejména jejich grafické, názorné zpracování. Aparát organizace osvojování také není úplně propracovaný. Obě tyto části hodnotím proto 2 body. Učebnice získala 17 bodů.

5.5. Fortuna, 2008.

Učebnice od nakladatelství Fortuna je určena pro 8. a 9. ročníky základních škol a nižší ročníky víceletých gymnázií. Učivo o obyvatelstvu světa je obsaženo v první kapitole – Obyvatelstvo a sídla. Nakladatelství Fortuna vydalo k učebnici i pracovní sešit.

Základní text je rozčleněn přehledně, orientace v něm tedy není složitá. Rozšiřující text chybí. Věty obsahující nejzákladnější informace jsou psané tučným písmem, zajímavosti (není jich mnoho), otázky a úkoly kurzívou – ty jsou také odděleny od ostatního textu odrážkami shora a zdola modrými čarami.

Z názorných grafických prvků jsou zde zastoupeny především tabulky a pruhové grafy, avšak tematické mapy se v textu vyskytují jen minimálně. Ani obrázky nejsou v textu zastoupeny (jen v obrazové příloze uprostřed učebnice). Otázky, které jsou mezi jednotlivými odstavci v textu, se vždy dotazují na zrovna probranou část textu nebo se vztahují k tabulkám a grafům, přičemž žáci z nich mají za úkol vyčíst důležité informace a tyto otázky jim slouží jako návod. Co se týká obsahu otázek, nekladou příliš velký důraz na zapojení logického myšlení žáka. Na konci kapitol jsou cvičení, kterými si žák zopakuje a upevní probrané učivo. Závěrečné shrnutí nejdůležitějších faktů kapitoly však chybí.

Učebnice má netradiční formát A5 a jelikož v ní není téměř žádný obrazový materiál, textová část je psána jen černou barvou a modře jsou znázorněny jen některé grafické prvky, není tato učebnice pro žáky pravděpodobně příliš atraktivní. Text je strohý a chybí v něm jakékoli „oživení“, které by žáky mohlo motivovat, ani obsahově není text úplný zejména kvůli absenci rozšiřujícího textu.

Pracovní sešit obsahuje otázek a úkolů poměrně málo, žáci u nich navíc nemusí ani moc přemýšlet. Ve většině úkolů doplňují žáci chybějící slova do vět či tabulek.

Celý text učebnice je tvořen prakticky jen základním textem, hodnotím ho 4 body, doplňující text chybí, proto 0 bodů. Vysvětlující text není zcela úplný, chybí rejstřík či slovník pojmů, ale popisky u použitých grafických prvků jsou dostačující, hodnotím ho proto 3 body. Mimotextová složka učebnice taktéž nesplňuje požadovaná kritéria. Aparát organizace osvojování by měl být více problémově zaměřený, oceňuji však velké množství otázek a úkolů, které jsou na konci textu a i v jeho průběhu, žáci se tedy musí k učivu vracet, čímž si je lépe osvojí. Ilustrační materiál, kteří tvoří obrazovou část hodnotím jako nedostatečnou 1 bodem. Orientační aparát hodnotím 2 body kvůli nedostatečnému propracování. Celkově je tak učebnice ohodnocena 13 body.

5.6. Nová škola, 2010.

Učebnice, kterou vydalo nakladatelství Nová škola byla již vytvořena v souladu s RVP ZV. Je doporučena pro 9. ročník základní školy nebo kvartu víceletého gymnázia. Obsah učiva učebnice je rozdělen do 6 kapitol, z nichž má každá několik subkapitol. Tematika obyvatelstva světa spadá hned do první kapitoly učebnice – Obyvatelstvo a sídla.

Textová složka je zde členěna velice přehledně. Hned na začátku učebnice je legenda, v níž jsou uvedeny jednotlivé symboly, které provází celou učebnici (např. značka lupy znamená tvořivé úkoly atd.). Uvedeny jsou zde i zkratky jednotlivých vyučovacích předmětů – M, D, Čj,... - ty poukazují na mezipředmětové vazby s příslušným předmětem, text je u nich navíc žlutě podbarven pro lepší odlišení od ostatního textu. Ten je proložen i dalšími zajímavostmi (jsou psány kurzívou a nejsou nutné pro zapamatování), otázkami či úkoly sloužícími k zopakování probraného učiva či uvádějícími rozšiřující souvislosti vztahující se k učivu. Nechybí zde ani odkazy, které žáky směřují k práci s atlasem, internetem nebo encyklopedií. Dolní okraje stránek lemuje barevně odlišený pruh, v němž žáci mají možnost naučit se stěžejní termíny kapitoly v cizím jazyce – konkrétně v anglickém (zde je uvedena v závorce i správná výslovnost) a německém jazyce. V tomto okraji jsou i odkazy na učebnice z jiných vyučovacích předmětů, jenž v některé ze svých kapitol mají stejnou nebo úzce související tematiku – je uveden vždy předmět, ročník, pro který je učebnice určena a konkrétní stránka, kde žák téma najde. Žáci si tak mohou svoje znalosti rozšířit, uvést do širšího kontextu a tím i lépe zafixovat. Tyto odkazy jsou ale velkou výhodou i

z jiného důvodu. Nakladatelství Nová škola vydává totiž stejně jako nakladatelství Fraus interaktivní učebnice, které jsou však pro mnohé školy z finančních důvodů nedostupné a ani samotní žáci je doma nemají k dispozici. Výhoda tedy spočívá v tom, že nejsou odkázáni na interaktivní verzi a vědí, kde přesně si mohou danou informaci v příslušných učebnicích sami najít. Základní text je psán jednotným písmem, nejdůležitější pojmy jsou vyznačeny tučně. Úvod každé subkapitoly má charakter motivační, tvoří jej kurzívou psané literární úryvky. Subkapitolu uzavírá tučně psané shrnutí učiva, které je v podbarveném rámečku. Na konci každé z šesti hlavních kapitol je závěrečné opakování, kde lze najít úkoly a otázky různého typu – od přiřazování přes testové otázky až po náměty k diskusi a další.

Co se týká mimotextové složky, nenalezla jsem nic, co bych v učebnici postrádala. Doplnuje textovou část učebnice řadou názorných tematických map s legendami, různými typy grafů (výsečový, spojnicový, sloupcový) a schémata. Otázky a úkoly jsou zaměřeny na práci s atlasem, ale mnohé z nich jsou pojímány i problémově, což je přínosem pro rozvoj žákových dovedností, schopností a mohou pomoci i lepšímu porozumění a upevnění učiva.

Celkově je tato učebnice velmi pěkně zpracovaná, jak po grafické stránce, tak i co se týká obsahu učiva, kde nechybí stěžejní pojmy, které by žák měl po absolvování problematiky obyvatelstva světa znát. Na konci celé učebnice je závěrečné opakování, které shrnuje podstatná fakta ze všech kapitol. V závěru učebnice nechybí zajímavosti (doplňující informace), které jsou v přehledných tabulkách, dále klíč k vybraným úkolům a rejstřík pojmů.

Každý aspekt hodnocení jsem ohodnotila nejvyšším možným počtem bodů – tedy 5 body.

5.7. Nakladatelství České geografické společnosti, 2010.

Učebnice nakladatelství České geografické společnosti je rozdělena na dvě hlavní části, jedna se týká společenského a hospodářského prostředí (do této části spadá problematika obyvatelstva světa) a druhá část je zaměřena na životní prostředí. Tyto části jsou dále rozděleny na jednotlivé kapitoly a každá z nich je zpracována na dvě strany a je určena k výuce pro 1 vyučovací hodinu. Pro rozvoj aktivity a dalších činností žáků vydalo nakladatelství České geografické společnosti ještě pracovní sešit. Na

začátku učebnice je také uveden odkaz na internetovou adresu, kde si učitelé mohou stáhnout volně dostupnou metodickou příručku.

Na začátku učebnice je pro žáky návod, jak s učebnicí pracovat a orientovat se v ní. K lepší orientaci pomáhá i slovníček vybraných pojmů v zadní části učebnice. Text je přehledně členěn na základní a doplňující, ten je pro lepší odlišení podtištěn modrou barvou a je určen spíše pro žáky víceletých gymnázií. Vysvětlující text je psaný kurzívou. Zajímavosti jsou podtištěny žlutou barvou. Každá kapitola je uvedena krátkým, kurzívou psaným odstavcem, v němž se žák vždy dozví nějakou zajímavost, která s tématem dané kapitoly souvisí. Důležité pojmy jsou psány buď tučně nebo kurzívou. Závěr kapitoly tvoří tučně tištěné shrnutí nejdůležitějších poznatků.

Co bych vyzdvihla zejména je fakt, že v každé kapitole jsou zařazeny obrázky, grafy, tabulky a tematické mapy, které mají nejen vysokou vypovídající hodnotu ale i grafickou kvalitu. Tyto prvky jsou pro žáka nesmírně důležité pro lepší představu a osvojení nových poznatků. Zařazení tematických map je výhodou zejména pokud nemá škola dostatek financí, aby žákům zajistila specializované tematické atlasy.

Otázky a úkoly, které jsou za učebních textem jsou zaměřeny především na logické uvažování žáků. U většiny otázek začíná zadání: Vysvětlete..... nebo Proč.....? V úplném závěru většiny kapitol je pro žáky připraveno i krátké „odreagování“ v podobě různých doplňovaček, přesmyček, osmisměrek a dalších. Dají se použít buď na konci hodiny, ale i na jejím začátku, opakují totiž i učivo z předešlých ročníků.

Text učebnice je psán srozumitelně, avšak textu je poměrně hodně a už to může na některé žáky působit demotivačně. Po obsahové stránce nemám co vytknout. Tuto učebnici bych doporučila spíše asi pro žáky víceletých gymnázií (na základní škole jsou přece jen větší rozdíly mezi úrovní jednotlivých žáků) nebo pro učitele základních škol, který se zde ve své výuce může inspirovat a použít ji jako zdroj rozšiřujících informací pro nadanější žáky či ji jako zdroj informací doporučit žáků při vypracování referátu.

Rozsáhlý pracovní sešit doplňuje učebnici o další řadu otázek a úkolů, jenž žákovi umožní lepší porozumění a fixaci probraného učiva. Některé otázky jsou koncipovány problémově či zábavnou formou, opírají se také o zkušenosti žáků z běžného života. Žák vytváří vlastní grafy, mapy a vyvozuje z nich závěry. Odpovídá také na různé otázky jen s pomocí uvedených obrázků, musí tedy zapojit nejen svou představivost ale i logické myšlení. Některé úkoly však mohou být pro žáky složité, je tedy i na učiteli, zda je pojme jako rozšiřující pro žáky více nadané nebo se bude snažit, aby úkoly vypracovali všichni žáci.

Zdrojem metodických poznámek, námětů pro další činnost žáků či tipů na rozšiřující literaturu je metodická příručka pro učitele, která je volně dostupná na internetu. Obsahuje mimo jiné i řešení vybraných otázek a úkolů z jednotlivých kapitol učebnice.

Každý hodnotící aspekt v této učebnici jsem ohodnotila 5 body, pro její kvalitní zpracování. Výjimku tvořil pouze doplňující text, který obsahuje dle mého názoru až příliš mnoho informací, ve kterých se mohou někteří žáci ztráct. Ohodnotila jsem ho tedy 4 body. Celkově učebnice získala 29 bodů.

5.8. Státní pedagogické nakladatelství, 2009.

Tato učebnice zeměpisu již byla vytvořena s ohledem na záměry a doporučení, které jsou formulovány RVP ZV. Obsah učebnice tvoří 3 hlavní kapitoly: 1. Společenské a hospodářské složky krajiny, 2. Politická mapa dnešního světa (do těchto dvou kapitol spadá tematický obsah geografie obyvatelstva), 3. Krajina a životní prostředí. Pro snazší orientaci žáků je na konci učebnice rejstřík a slovníček nejdůležitějších pojmů, které jsou v učivu obsaženy. SPN vydalo k této učebnici také pracovní sešit.

Textová složka je přehledně rozdělena na část základní, doplňující a vysvětlující. Hlavní pojmy v základním textu jsou vyznačeny tučným písmem, otázky a úkoly pak tučně kurzívou. Okraj každé stránky je barevně odlišený a jsou v něm umístěny obrázky s popisky, zajímavosti a na ně navazující otázky, úkoly, popřípadě náměty k diskusi. Celý text kapitol je proložen otázkami a úkoly. Na úvod každé kapitoly je položeno několik otázek, které se svým obsahem týkají již nabytých vědomostí nebo zkušeností žáků, ať už je to ze zeměpisu, jiného předmětu nebo běžného života a souvisí s daným tématem kapitoly. Totéž platí i pro otázky mezi jednotlivými odstavci, což může na žáky působit motivačně, stejně jako samotný úvod do problematiky, který je barevně odlišen od základního textu a působí spíše jako vyprávění. I na konci každé kapitoly žáci najdou otázky a úkoly, které slouží k upevnění učiva a jsou zaměřeny spíše na práci s atlasem a logické uvažování, vyžadují i vzájemnou komunikaci mezi žáky, což podporuje rozvoj jejich tvořivosti, schopnosti obhajovat názory, ale i toleranci k názorům ostatních. Na konci kapitoly nechybí shrnutí učiva, taktéž barevně odlišené od základního textu.

I když učebnice působí velmi zajímavě, našla jsem zde několik nedostatků. Týkají se zejména obsahu samotného textu, kde chybí některé důležité pojmy, které by žáci měli znát, a neaktuálnosti dat (pochází z roku 2002). Dále zde není dostatečné množství názorných grafických prvků, zejména grafů a tabulek, podle kterých by si žáci mohli vytvořit konkrétní představu o některých pro ně neznámých, abstraktních pojmech.

Pracovní sešit vydaný jako doplňující prvek k učebnici obsahuje velmi malé množství úkolů k problematice obyvatelstva, což zde nevidím jako tak zásadní nedostatek, protože sama učebnice obsahuje poměrně dost otázek. Úkoly žáky odkazují většinou na práci s atlasem, která je při výuce zeměpisu nezbytná.

Celkové grafické zpracování učebnice hodnotím pozitivně – je přiměřeně barevná, přehledná, obrázky, tematické mapy jsou také kvalitně zpracovány. Orientace v ní tedy není pro žáky nijak složitá. Ilustrační materiál i orientační aparát hodnotím proto tedy 5 body. Aparát organizace osvojování hodnotím 5 body zejména z důvodu kvality otázek a úkolů, které jsou kladeny tak, že žáci musí zapojit svoji tvořivost, logické myšlení a komunikaci. Co se týká samotné náplně tematiky geografie obyvatelstva, obsah učiva není zcela dostačující. Chybí zde některé základní pojmy (např. přirozený přírůstek) a některá témata jsou zmíněna jen okrajově (např. migrace, kde není ani vysvětlen rozdíl mezi imigrací, emigrací a faktory, které mají na samotnou migraci vliv). Vysvětlující text k použitým grafickým prvkům je adekvátní, ohodnotila jsem ho proto 5 body, ale základní i doplňující text nesplňuje úplně stanovená kritéria. Doplňující text proto hodnotím 2 body a základní text bodem jedním. Z možných 30 bodů získala tato učebnice 23 bodů.

5.9. Shrnutí hodnocení učebnic

Učebnice tvoří základ výuky každého vyučovaného předmětu. Její kvalita je velice důležitá zejména z pohledu žáka, už jen proto, že žák není zběhlý ve výběru základních, podstatných informací a teprve se této dovednosti učí. Je pro něj tedy lepší, pokud má k dispozici učebnici, ve které se dobře orientuje a nečiní mu problémy najít informace, které třeba při vyučovací hodině nestihl zaznamenat. I toto jsem zohlednila při analýze učebnic.

Tab. č.1: Hodnocení učebnic s tematikou obyvatelstva světa

učebnice- nakladatelství	textové složky			mimotextové složky			součet bodů
	základní	doplňující	vysvětlující	AOO	IM	OA	
	text	text	text				
Alter, 2003	5	4	5	5	3	2	25
Fraus, 2008	3	3	5	5	4	5	26
Prodos, 2003	4	4	5	4	3	5	25
Moby Dick, 2006	5	0	5	2	2	3	17
Fortuna, 2008	4	0	3	3	1	2	13
Nová škola, 2010	5	5	5	5	5	5	30
Nakl. ČGS, 2010	5	4	5	5	5	5	29
SPN, 2010	3	3	5	5	5	5	23

Pozn.

Stupnice hodnocení:

- 0 bodů = naprosto nevyhovující
- 1 bod = objevuje se velké množství zásadních i drobných nedostatků
- 2 body = existuje větší množství drobných nedostatků, méně nedostatků zásadních
- 3 body = existuje několik ne tak zásadních nedostatků
- 4 body = objevuje se ojedinele drobný nedostatek
- 5 body = hodnoceno bez výhrad

Vysvětlivky: AOO = Aparát organizace osvojování

IM = Ilustrační materiál

OA = Orientační aparát

Vyhodnocení kvality analyzovaných učebnic je přehledně zpracováno ve výše uvedené tabulce. Nejlépe z hodnocení vyšla nejnovější učebnice od nakladatelství Nová škola, která mě zaujala nejen svým grafickým provedením, ale i nápaditostí a zpracováním obsahu učiva. Pokud jednou budu vyučovat na základní škole a měla bych možnost vybrat učebnice zeměpisu, zvolila bych právě tuto. Neméně zajímavá a inspirativní učebnice nakladatelství České geografické společnosti získala jen o bod méně, tedy 29 bodů. Další 2 učebnice získaly stejný počet bodů – 25. Jsou to učebnice nakladatelství Alter a Prodos. Jen o bod více získala učebnice od nakladatelství Fraus. Tyto 3 učebnice jsou kvalitativně přibližně na stejné úrovni a nemají mnoho nedostatků zásadního charakteru. Tradičněji pojaté učivo je v učebnicích od nakladatelství Prodos.

Nakladatelství Fraus přistupuje k výuce tématu obyvatelstva světa problémovým způsobem a předkládá mnoho námětů k diskusi, což je jistě přínosem pro rozvoj nejen tvořivosti žáků, ale i komunikace mezi žákem a učitelem a i mezi žáky navzájem. Nakladatelství Alter se zaměřuje zejména na samostatnou činnost žáků, kdy jim jsou předkládány informace, ve kterých se musí co nejlépe zorientovat a porozumět jim tak, aby si je mohli utřídit a dojít tak ke správnému řešení daných cvičení. SPN získalo bodů 23 bodů zejména kvůli neúplnosti zpracování tematiky obyvatelstva světa.

Učebnice od nakladatelství Moby Dick získala 17 bodů a učebnice od nakladatelství Fortuna bodů 13. U těchto dvou publikací jsem shledala nedostatky závažnější povahy. Jsou to nedostatky, jak po stránce obsahové, která není úplná, ale i po stránce celkového zpracování učebnice, které je velmi strohé a není obohaceno o dostatek názorného materiálu jako jsou tabulky, grafy a tematické mapy, které jsou velmi důležité pro dobré osvojení učiva.

Obecně vzato, oceňuji nový, modernější přístup v pojetí tohoto tématu většiny hodnocených učebnic. Text rozčleňují řadou grafických prvků názorného charakteru – různé grafy, schémata, obrázky atd. Tyto prvky však mají také další, neméně důležitou funkci – motivační. Otázky a úkoly v textu nejsou zaměřeny pouze na opakování učiva dané kapitoly, ale navazují na již probrané učivo zeměpisu, jiných vyučovacích předmětů či navazují na zkušenosti žáků, jenž získávají i mimo školu. Zabývají se také aktuálními problémy, se kterými se dnes běžně setkáváme. Jedním z nedostatků bylo neúplné zpracování obsahu tématu obyvatelstva světa, kdy v některých učebnicích chyběly klíčové pojmy či nebyl dostatečně propracovaný orientační aparát a orientace v učebnici tak může být pro žáky obtížnější.

Na závěr hodnocení učebnic musím říci, že cílem této analýzy nebylo „zatržit“ některou z učebnic. A ačkoli některé z nich nezískaly mnoho bodů, musím podotknout, že z každé z nich jsem se mohla v něčem inspirovat při tvorbě vlastního učebního návrhu.

OBYVATELSTVO SVĚTA

učebnice zeměpisu pro 9. ročník základní školy

Milá děvčata, milí chlapci,

je to už devět let, co jste poprvé zasedli do školních lavic. Za tu dobu jste se naučili mnoho zajímavých věcí a mnoho vás ještě teprve čeká.....

Právě jste otevřeli vaši poslední učebnici zeměpisu na 2. stupni základní školy. Její obsah je rozdělen na dva hlavní tematické celky – Obyvatelstvo a Sídla, jenž jsou pro rychlejší orientaci v učebnici barevně odlišeny. V orientaci vám bude jistě nápomocen i rejstřík a slovníček pojmů v zadní části učebnice. Aby pro vás učení bylo snazší a zábavnější, je učební text proložen řadou otázek, úkolů, zajímavostí, obrázků, námětů k diskuzím a odkazů. Vězte, že není potřebné zapamatovat si každé slovo textu. Důležité je zapojit do zadaných úkolů svoji tvořivost, provázat učivo s vaším běžným životem mimo školu, pochopit podstatu daných témat, naučit se práci s dalšími zdroji informací a zlepšit komunikaci se svými spolužáky.

Abyste měli možnost si rozšířit a ještě lépe prověřit svoje nově nabyté vědomosti, máte k dispozici pracovní sešit, který je strukturovaný stejně jako tato učebnice. Ke každé kapitole v učebnici náleží 2 stránky v pracovním sešitě. Otázky a úkoly jsou formulovány různými způsoby, aby vás jejich vypracování zároveň i bavilo.

Pevně věřím, že vás tato učebnice učiní zase o něco chytřejšími ☺. Přeji hodně úspěchů v životě.

Vysvětlení použitých symbolů

práce s mapou

práce s internetem

diskuse

otázka, úkol

opakování

mezipředmětová vazba

zajímavost

OBSAH

Předmluva	1
1. Obyvatelstvo	
1.1. Přírozený pohyb obyvatelstva	3
1.2. Mechanický pohyb obyvatelstva	6
1.3. Rasová, národnostní a jazyková struktura obyvatelstva	8
1.4. Náboženská a vzdělanostní struktura obyvatelstva	11
1.5. Struktura obyvatelstva podle pohlaví, věku a ekonomické aktivity	15
1.6. Rozmístění obyvatelstva na Zemi.....	18
2. Sídla	
2.1. Venkovská sídla	20
2.2. Městská sídla	23
3. Rejstřík	27
4. Slovníček vybraných pojmů	28

1. OBYVATELSTVO

Než se pustíte do učiva o obyvatelstvu světa, bylo by dobré ujasnit si rozdíl mezi dvěma klíčovými pojmy, jenž mají na první dojem stejný význam – obyvatelstvo a populace. **Populací** rozumíme soubor jedinců stejného druhu žijícího a rozmnožujícího se na vymezeném území. Kdežto **obyvatelstvo** je pojem, který bývá definován jako soubor všech lidí žijících na určitém vymezeném území. Je zde patrný ten rozdíl? Obyvatelstvo jednoho státu se může skládat z několika populací a naopak – státní hranice mohou rozdělit jednu populaci. Např. v ČR většinu obyvatel tvoří Češi – tvoří tedy populaci Čechů. Slezané a Moravané tvoří v ČR menšinovou populaci, ale populace Čechů, Slezanů a Moravanů tvoří obyvatelstvo ČR.

Uveďte příklad další populace žijící na území ČR.

Čím se zabývá demografie a kdo je jejím zakladatelem?

*Jedním z hlavních zdrojů údajů o obyvatelstvu je ve většině států sčítání obyvatel - přesněji **Sčítání lidu, domů a bytů**. Tato metoda získávání informací patří k nejrozsáhlejším statistickým akcím. Pomůže nám zjistit, kolik nás je, jak a kde žijeme, na jaké úrovni. Poskytne údaje o obyvatelstvu, jeho demografických, sociálních a ekonomických charakteristikách, o domácnostech, úrovni bydlení, struktuře domovního a bytového fondu. Tyto údaje jsou nezbytné pro tvorbu a změny penzijního systému, systému vzdělávání či zdravotní péče, ale také bytové a dopravní politiky.*

Historie sčítání lidu sahá až do starověku, kdy bylo sčítáno pouze svobodné obyvatelstvo – hlavně muži schopní boje. Proto jsou soupisy o počtu obyvatel z této doby nepřesné.

1.1. Přirozený pohyb obyvatelstva

K evidenci narození, úmrtí, sňatků, registrovaného partnerství v ČR slouží tzv. matriky, jejichž vedením jsou pověřeni matrikáři příslušného obecního či městského úřadu. Z provedených zápisů se pak vydávají matriční doklady – rodný, úmrtní a oddací list. Vznik matrik se datuje do období středověku, kdy panovníci chtěli mít přehled o povinnostech (např. odvádění dávek) svých poddaných.

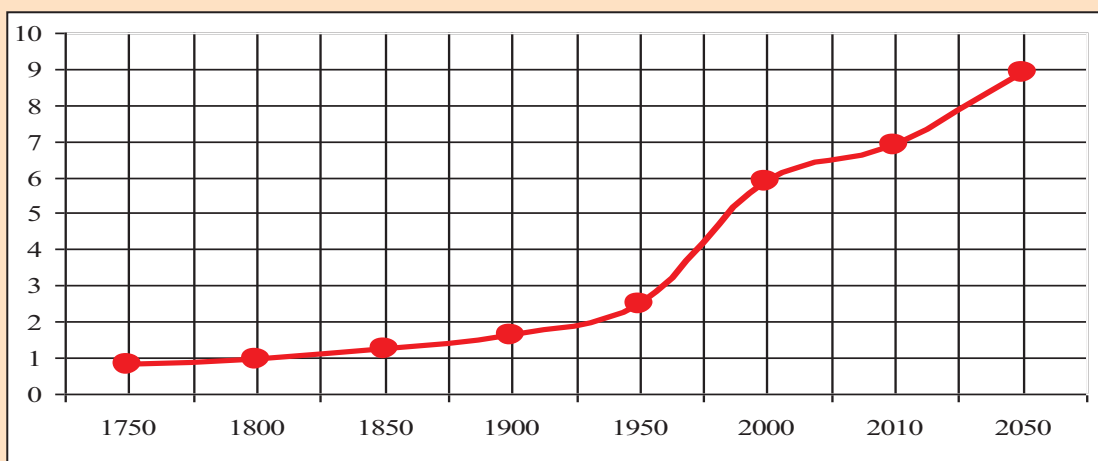

Na kterém kontinentu se vyvinul lidský rod? Jaké znáte vývojové formy rodu Homo?

Obyvatelstvo nelze považovat za neměnný prvek, ba naopak – vyznačuje se silnou proměnlivostí týkající se počtu, struktury, prostorového rozložení a dalších znaků. Jedním z charakteristických rysů současnosti je rychlý početní růst obyvatelstva světa. V roce 2010 žilo na Zemi přibližně **6,8 miliardy obyvatel**.

Pokud se podíváte na obr. 1, všimnete si, jak se zrychlilo tempo růstu počtu obyvatel od poloviny 18. století oproti současnosti a jaká je předpověď do budoucna.

Obr. 1 Vývoj počtu obyvatel na Zemi (osa y uvádí počet obyvatel v miliardách, osa x letopočty)

Změny počtu obyvatel na daném území jsou výsledkem pohybu obyvatel. Rozlišujeme **2 základní typy pohybu**. Prvním je pohyb spojený s porodností a úmrtností – nazýváme ho **přirozeným pohybem obyvatelstva**. Druhý typ pohybu je spojen s přemísťováním lidí – **mechanický pohyb** (= migrace).

Přirozený pohyb vzniká tím, že se obyvatelé rodí a umírají. Podle vztahu těchto dvou procesů mluvíme o **přirozeném přírůstku** (více obyvatel se narodí než zemře) nebo **přirozeném úbytku** (zemře více obyvatel než se jich narodí) obyvatelstva. **Porodnost** udává počet narozených na 1000 obyvatel za 1 rok a **úmrtnost** počet zemřelých na 1000 obyvatel za 1 rok.

Podle výše přirozeného přírůstku můžeme rozdělit svět na dvě skupiny:

1. chudé a rozvojové země : - přirozený přírůstek se pohybuje kolem 3% a více
2. vyspělé země: - hodnoty přirozeného přírůstku se pohybují do 1%, v některých státech dochází až k přirozenému úbytku

Pokuste se odvodit příčinu tohoto rozdělení světa ve vztahu k přirozenému přírůstku.

S pomocí mapy přirozeného přírůstku ve školním atlase vypište státy s nízkým a vysokým přirozeným přírůstkem.

Možná už jste se setkali s termínem populační politika. Co to ale vlastně znamená? Co je jejím cílem?

Potratovost je dalším z procesů, kterým se demografie zabývá. Informuje o počtu potratů na 1000 obyvatel za daný rok. Mezi hlavní faktory ovlivňující úroveň potratovosti patří rozšíření a dostupnost antikoncepce, dále společenské vlivy (náboženské přesvědčení, úroveň vzdělání) a zákony dané země (např. v Polsku zákon neumožňuje ženám, které otěhotněly a dítě nechťejí, jít na potrat). Obecně platí, že země se silnou náboženskou tradicí mají nižší počet potratů než země s tolerantním postojem.

Jaké jsou možnosti žen, které otěhotní a o dítě nemají zájem, je potrat jediné řešení? Jaký názor máte vy na celou problematiku potratů?

Ve společnosti můžeme pozorovat některé jevy, které nejsou přímo součástí procesu reprodukce, ale do značné míry ji ovlivňují.

Jedním z takových jevů je **sňatečnost**, kdy sledujeme počet uzavřených sňatků v daném roce na 1000 obyvatel. Dalším jevem je **rozvodovost**, ta udává počet rozvodů na 1000 obyvatel za 1 rok.

Obr. 2 Typická rodina ve vyspělých zemích

Obr. 3 Početná africká rodina

Jak podle vás ovlivňuje sňatečnost a rozvodovost proces reprodukce obyvatelstva?

Na www.czso.cz zjistěte kolik bylo v ČR uzavřeno sňatků za rok 2009 a kolik manželství bylo ten rok rozvedeno. Výsledky porovnejte s rokem 1960.

V roce 2010 žilo na Zemi přibližně 6,8 miliardy obyvatel. Rozlišujeme 2 typy pohybu obyvatel – přirozený a mechanický pohyb. Přirozený pohyb je dán porodností a úmrtností. Podle poměru těchto dvou procesů hovoříme o přirozeném přírůstku nebo přirozeném úbytku. Ve vyspělých zemích je přirozený přírůstek menší zejména kvůli nízké porodnosti. V rozvojových zemích je tomu naopak. Reprodukci obyvatelstva ovlivňují také další procesy a jevy – např. potratovost, sňatečnost a rozvodovost.

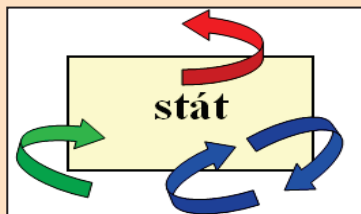
1.2. Mechanický pohyb obyvatelstva

Když jsme ještě žili v naší zemi, vedli jsme velice dobrý život. Táta pracoval, měli jsme velký dům s velkou zahradou a stromy. Mohli jsme jít, kamkoliv jsme chtěli. Můžu říci, že jsem měl báječné časy. 30. prosince 1990 vypukla v hlavním městě mé země občanská válka. Po čtyřech dnech jsme nemohli dále zůstat v našem domě, protože se boje stále přibližovaly. Jeli jsme do městečka poblíž Mogadiša. Patnáct dní jsme bydleli u strýce. Potom jsme utekli do jiného města a platili za to, že můžeme bydlet v jednom domě. Mysleli jsme si, že válka brzo skončí a my se budeme moci vrátit do Mogadiša, ale všechno se zhoršovalo..... (příběh Amina Abda – uprchlíka ze Somálska žijícího v Kanadě)

Mechanický pohyb obyvatelstva, územní pohyb obyvatelstva, stěhování či migrace - všechny tyto pojmy zahrnují jeden a ten samý děj, který je spojen s přemísťováním lidí. Stěhování obyvatel může probíhat v rámci města či obce, kraje, státu nebo přes hranice zemí. Pak hovoříme o **vnitrostátní** nebo **mezinárodní** migraci. Podle směru pohybu obyvatel z výchozího bodu rozlišujeme **emigraci** neboli vystěhovalectví, **imigraci** neboli přistěhovalectví a **reemigraci**, při níž se lidé vrací do původního prostoru, který předtím opustili.

Obr. 4 Schéma mezinárodní migrace

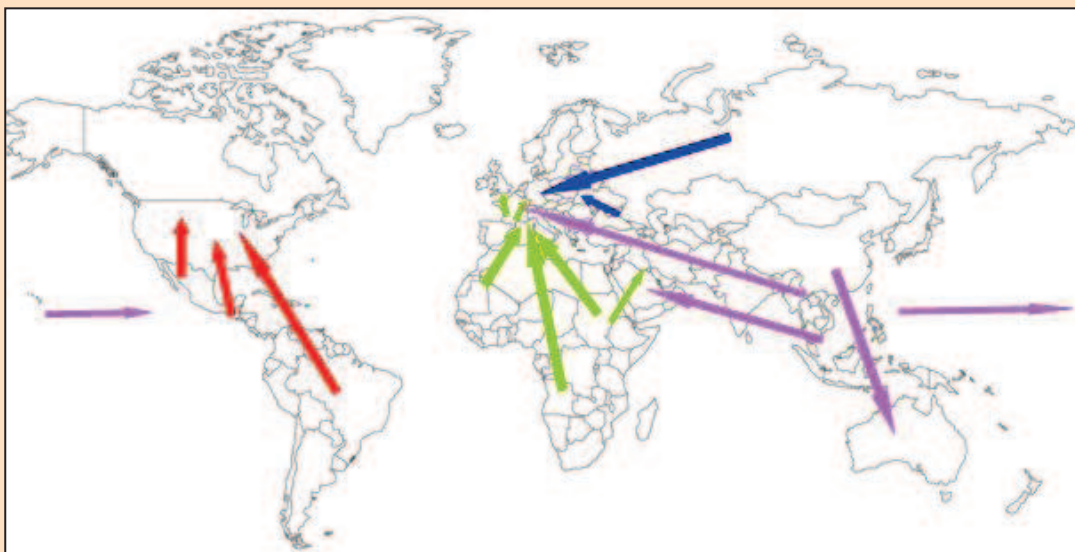
emigrace

imigrace

reemigrace

Migrace je v ČR chápána jako změna trvalého bydliště. O migraci obyvatel v rámci ČR získáváme údaje z hlášení o stěhování, které je evidováno na příslušném obecním či městském úřadu. Sledování mezinárodní migrace je obtížnější.

Obr. 5 Hlavní světové migrační proudy

Podle obrázku 5 popište hlavní směry migrace ve světě. Jaké jsou důsledky pro oblasti, kde převažuje emigrace a pro oblasti, kde převažuje imigrace?

Jaké významné mezikontinentální přesuny obyvatel si pamatujete z historie?

Důvodů, proč lidé migrují může být mnoho a mohou se také v průběhu vývoje lidstva měnit. Patří mezi ně **důvody politické** (diktátorské režimy, války), **kulturní** (náboženská či rasová diskriminace), **ekonomické**, kdy se lidé stěhují za prací nebo vidinou lepších životních podmínek obecně, ale i důvody **ekologické** (živelná pohroma). Důsledkem migrace je pak změna rozmístění obyvatelstva a tím i změny jeho struktur (např. míšení lidských ras, změna věkové skladby obyvatel, ...).

Světovým problémem je **situace uprchlíků**, což jsou lidé, kteří museli opustit svou zemi buďto kvůli politické situaci ve své zemi nebo ve snaze zlepšit svou životní situaci (v rodné zemi je bída, hlad). V cílové zemi, do které míří mohou však narazit na překážky. Tyto země mají omezené možnosti příjmu imigrantů a vytváří proto tzv. **imigrační zákony**, které formulují požadavky, které musí žadatelé o pobyt v dané zemi splnit.

S jakými problémy (které nesouvisí s imigrační politikou) se mohou imigranti v cílových zemích ještě potýkat?

Na internetových stránkách www.czso.cz a www.cizinci.cz zjistěte, jaké je postavení cizinců v ČR a jaké národnosti jsou přistěhovalci nejčastěji u nás žádající o azyl?

Obr. 6 Uprchlíci odchází ze svých domovů jen s tím nejnnutnějším, co dokážou pobrat.

Obr. 7 Uprchlíkový tábor, kde se uprchlíci dočasně shromažďují.

Mechanický pohyb obyvatelstva označujeme také jako migraci obyvatel. Rozlišujeme emigraci (=vystěhovalectví), imigraci (= přistěhovalectví) a reemigraci (= návrat do původního prostoru). Důvody stěhování obyvatel mohou být politické, kulturní, ekologické a ekonomické. Důsledkem migrace je změna rozmístění obyvatelstva a změny struktur obyvatelstva.

1.3. Rasová, národnostní a jazyková struktura obyvatelstva

Nejpočetnějším a zároveň nejdiskutovanějším menšinovým etnikem v ČR jsou Romové. Málokdo ale ví odkud vlastně pochází a jaká je jejich kultura. Za vlast Romů se považuje Indie. Důvod jejich odchodu z Indie je neznámý. Podle legendy se jisté skupině Romů dostalo pozvání od perského panovníka, který potřeboval hudebníky k obveselení svých poddaných. Postupně se dostali do Evropy, nejdřív na Balkán, kde získali označení Cikáni podle řeckého Athiganoi (maloasijská sekta, zabývající se věštěním).

➤ Rasová struktura obyvatelstva

Jedním z biologických znaků obyvatelstva je **lidská rasa**. Rasy jsou velké skupiny lidí patřící do téhož rodu (rodu Homo), které se navzájem odlišují nejen složením a množstvím genů, ale především fyzickými znaky. Mezi tyto fyzické znaky řadíme zejména barvu pokožky, velikost a tvar lebky, rysy tváře, barvu očí, barvu a typ vlasů, rozdíly ve stavbě těla a tělesné výšce či složení krve. Rozlišujeme 3 základní lidské rasy.

Obr. 8 Podíl lidských ras na světovém obyvatelstvu

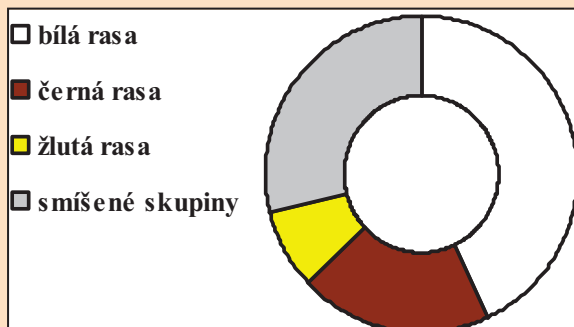
1. bílá rasa = europoidní

2. černá rasa = negroidní

3. žlutá rasa = mongoloidní

Obr. 9 Europoidní rasa

Obr. 10 Negroidní rasa

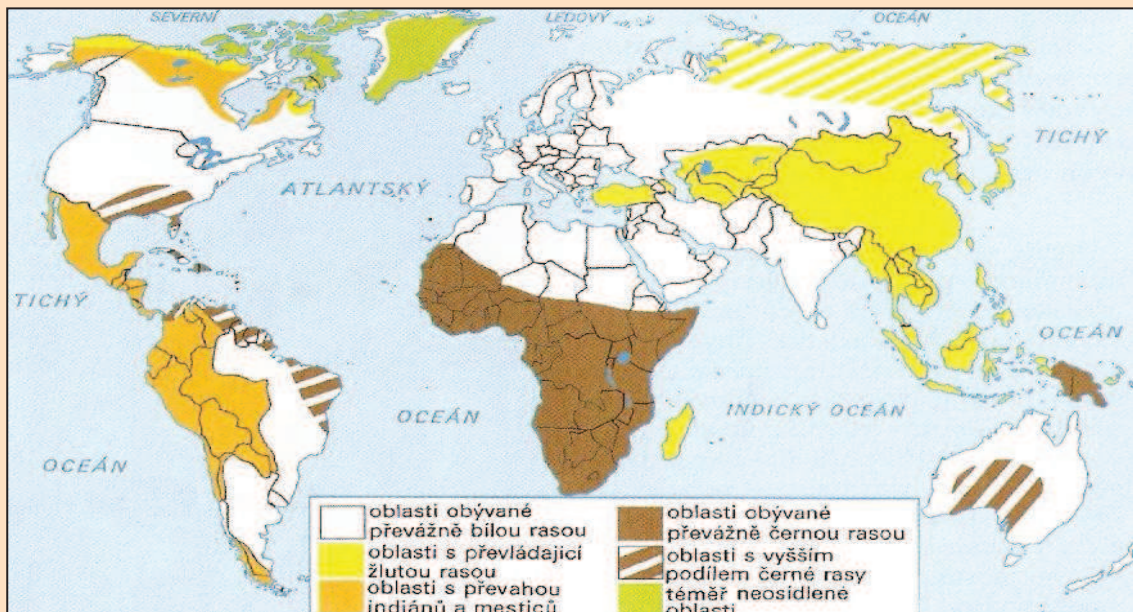

Obr. 11 Mongoloidní rasa

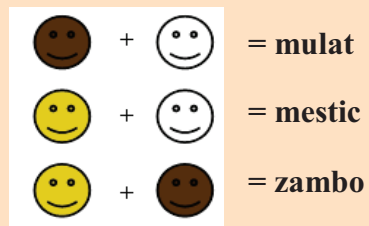
Na obrázku 9, 10 a 11 jsou zobrazeni příslušníci základních lidských ras. U každé popište vnější znaky, kterými se vyznačují.

Obr. 12 Rozšíření lidských ras na Zemi

S pomocí obrázku 12 vyjmenujte území, kde ve světě převažují jednotlivé základní lidské rasy.

S územním pohybem obyvatelstva dochází také ke značnému míšení ras, vyčleňujeme proto ještě tyto přechodné rasové typy.

Co znamená, když se řekne, že je někdo rasista? Jaký je váš názor na tento přístup k lidem odlišné rasy?

Říká vám něco pojem antisemitismus? Možná jste se o něm již zmínili v dějepise v souvislosti s 2. světovou válkou. Tento pojem obecně znamená nepřátelství či předpojatost vůči semitským národům – zejména vůči Židům. Právě oni byli za 2. světové války postiženi genocidou (= vraždění rodu) a aby byli snadno odlišitelní od ostatního obyvatelstva, museli na svém oděvu nosit znamení hvězdy.

➤ Národnostní a jazyková struktura obyvatelstva

Vedle rasových skupin, které jsou dány biologickými znaky, můžeme rozdělit obyvatelstvo do skupin s odlišnými kulturními znaky, kterými jsou např. náboženství, vzdělání, jazyk a národnost.

Jedním z klíčových pojmů je **národ**. Národ je společenství lidí, které se vyznačuje společným historickým vývojem v jednom územním celku, společným jazykem, hospodářským životem, kulturou a pocitem sounáležitosti. Jednotlivé národy se

formovaly během dlouhého vývoje lidstva. Příslušnost osoby k určitému národu označujeme jako **národnost**. Na světě existuje více než 3000 národů. Od národa odlišujeme ještě tzv. **etnikum**, což je skupina lidí, kteří sdílí společnou kulturu, historický původ a většinou obývají menší oblast uvnitř státu.

Jaký je rozdíl mezi vlastenectvím a nacionalismem a jaký rozdíl je mezi národností a státní příslušností?

Hlavním dorozumivacím prostředkem mezi příslušníky jednotlivých národů je **jazyk**, jehož grafickým vyjádřením je **písmo**. Jazyky se podle příbuznosti seskupují do jazykových rodin – tou největší je **indoevropská jazyková rodina**, jenž se dělí na několik skupin – v Evropě je nejrozšířenější slovanská skupina, kam patří i český jazyk. Mezi další velké jazykové rodiny se řadí také **drávidská jazyková rodina** - vyskytující

Ukázky písem

學習地理 地理	čínské písmo
الجيغرافيا علم	arabské písmo
узнать географию	azbuka

se zejména na indickém subkontinentu, **uralská jazyková rodina**, jenž je rozšířená od západní Sibíře až po střední a východní Evropu. Ve střední části Asie je nejvíce zastoupena **altajská jazyková**

rodina. Okolo kavkazského hřebene jsou používány nejčastěji jazyky náležící do **kavkazské jazykové rodiny**. V jihovýchodní Asii jsou zastoupeny nejvíce jazyky **sinotibetské jazykové rodiny**. V Africe (zejména oblast Sahary a severovýchod Afriky) a jihozápadní Asii je významná **semito – hamitská jazyková rodina**. Prostorově nejrozšířenějším jazykem je angličtina, nejvíce obyvatel ale mluví čínštinou.

Ze Školního atlasu světa zjistěte jaké skupiny jazyků se používají v Severní a Jižní Americe a do jakých jazykových rodin patří.

Tab. 1 Nejrozšířenější světové jazyky (podle počtu mluvčích v milionech, rok 2008)

pořadí	jazyk	počet mluvčích (mil.)	pořadí	jazyk	počet mluvčích (mil.)
1.	čínština	856	6.	bengálština	183
2.	španělština	334	7.	portugalština	181
3.	angličtina	332	8.	ruština	146
4.	arabština	224	9.	japonština	124
5.	hindština	185	10.	němčina	91

Podle vnějších znaků rozlišujeme 3 základní lidské rasy – bílou, žlutou a černou. Národ je společenství lidí, které se vyvíjelo na stejném území, mluví stejným jazykem a má stejnou kulturu. Jazyky se seskupují do jazykových rodin.

1.4. Náboženská a vzdělanostní struktura obyvatelstva

„Uznáváme jen dvojí náboženství, totiž to pravé a nepravé, pravdivé a falešné. Pravým náboženstvím jmenujeme to, které mu ten, kdo je veřejně před světem vzývá, také skutečně v srdci svém tajně věří; nepravé náboženství, čili falešné jest každé, které se jen před světem ukazuje, v srdci však nevěří... Jsouť v náboženství věci, které jsou předmětem jen vnitřního srdečného tušení člověka, jsouť zase jiné, které sahají hluboce do občanského veřejného života a mají veliký vliv na praktický život“. (K.H.Borovský)

➤ Náboženská struktura obyvatelstva

Už od počátku existence člověka hledali lidé vysvětlení otázek týkajících se původu a smyslu života, vzniku světa a mnohé další. A odpovědi na tyto otázky jim dávalo právě **náboženství**. Každé náboženství je založeno na víře, vyznává určité hodnoty a bohy a stanovuje si pravidla, jak správně žít v souladu s okolním světem.

V demokratických státech panuje **náboženská svoboda** – lidé se mohou hlásit k jaké víře chtějí. V těchto liberálních státech je také většinou vysoké procento nevěřících obyvatel a objevují se také tzv. **ateisté**, jenž popírají existenci jakéhokoli Boha.

Mezi **hlavní světová náboženství** řadíme následující:

Křesťanství

Křesťanství je nejrozšířenějším náboženstvím. V centru křesťanské víry stojí postava Ježíše Krista, jenž je nazýván také Synem Božím a je chápán jako spasitel lidstva, se narodil v Nazaretu (Palestině) a od data jeho narození je odvozován dnes používaný letopočet. Posvátnou knihou křesťanství je Bible skládající se ze dvou částí – ze Starého a Nového zákona. Křesťanství se rozdělilo do 3 směrů: *katolictví* (nejvíce rozšířeno v západní, jižní, střední Evropě a Latinské Americe), *pravoslavní* (zejména v jihovýchodní a východní Evropě) a *protestantismus* (převládá v západní a severní Evropě, Severní Americe a Austrálii).

Jak se jmenuje současný představitel katolické církve vyobrazený na obr. 15? Kde je jeho sídlo?

Podle křesťanského učení je papež zástupcem Ježíše Krista na Zemi. Pokud se stane, že stávající papež zemře nebo se vzdá úřadu, sejdou se za účelem volby nového papeže kardinálové, kteří jsou mladší 80 let, na konkláve (=shromáždění kardinálů). Papež musí být zvolen alespoň dvoutřetinovou většinou hlasů přítomných kardinálů.

Judaismus

Judaismus je náboženstvím židovského národa, které stejně jako křesťanství vyznává víru v jednoho Boha – Jahve. Posvátnou knihou je hebrejská bible. Nejvíce Židů žije v oblasti jihozápadní Asie - v Izraeli, jenž je označován jako židovský stát.

Zjistěte bližší informace o židovských tradicích a zvycích. Co znamená, když se o někom řekne, že je pohan?

Islám

Vyznavači tohoto náboženství se nazývají muslimové a rovněž věří v jednoho Boha – Alláha. Jejich učení je obsaženo v posvátné knize zvané Korán. Za zakladatele islámu je považován prorok Mohamed, jenž také stanovil zákony svým následovníkům. Ve společnosti je také patrný rozdíl mezi postavením mužů a žen. Islám se rozděluje na 2 hlavní větve – *sunnité* (většina věřících) a *šítité*. Nejvíce vyznavačů islámu najdeme v jihozápadní, jihovýchodní Asii a také v severní Africe.

Buddhismus

Od dosud zmíněných náboženství se buddhismus odlišuje vírou v několik bohů. Jeho zakladatelem je Buddha, mudrc původem z Indie. Tento náboženský směr klade důraz na člověka a jeho vlastní schopnosti. Buddhismus je nejvíce rozšířen v jihovýchodní, východní Asii a Číně.

Hinduismus

Tento náboženský směr se vyskytuje prakticky pouze na Indickém poloostrově. Hinduisté věří v tři hlavní bohy a řadu dalších bohů, věří také v převtělování duší = reinkarnace.

Podle mapy Náboženství ve Školním atlase světa uveďte ke každému náboženství příklady států, kde ono náboženství převládá, a zapište si je do sešitu.

Náboženství hluboce poznamenala lidskou kulturu i dějiny národů. I v dnešní době bývá odlišná náboženská víra zdrojem mnoha krvavých konfliktů. S pomocí internetu se pokuste zjistit, kde jsou hlavní světová ohniska náboženských konfliktů.

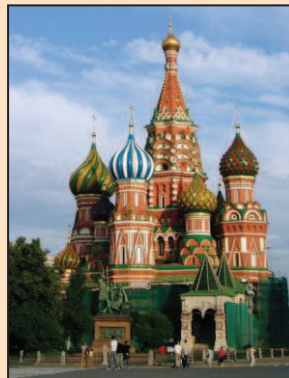

V oblastech, kde si původní obyvatelé uchovali své tradice se můžeme setkat také s různými formami tzv. přírodního náboženství, kdy jsou uctíváni různí duchové a přírodní síly. Tato náboženství se označují jako animistická.

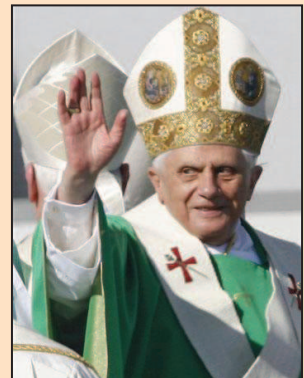
Obr. 13 Chrám sv. Petra ve Vatikánu

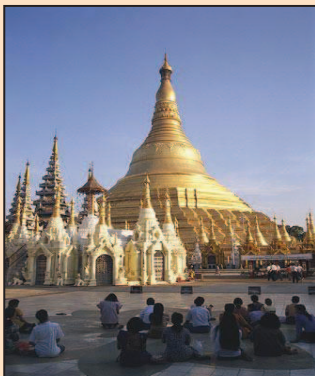
Obr. 14 Chrám Vasila Blaženého v Rusku

Obr. 15 Papež

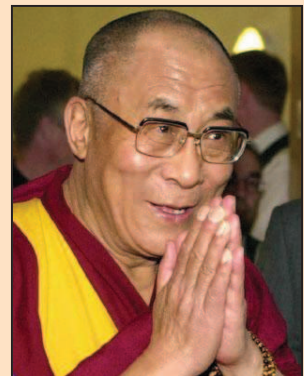
Obr. 16 Buddhistický chrám v Myanmaru

Obr. 17 Socha Buddha

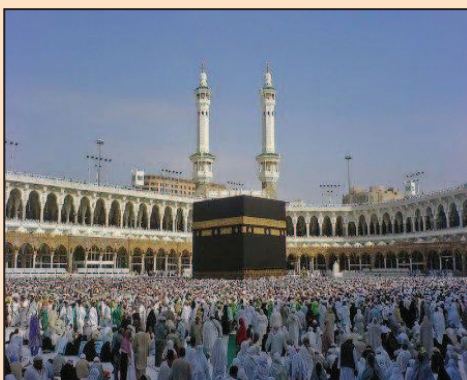

Obr. 18 Dalajláma

Zjistěte, kdo je to dalajláma.

Obr. 19 Mešita v Mekce, hlavní poutní město muslimů

Obr.20 Rabín, duchovní vůdce židovské obce

Obr. 21 Šaman

Jakou roli hraje šaman v přírodním náboženství?

➤ Vzdělanostní struktura obyvatelstva

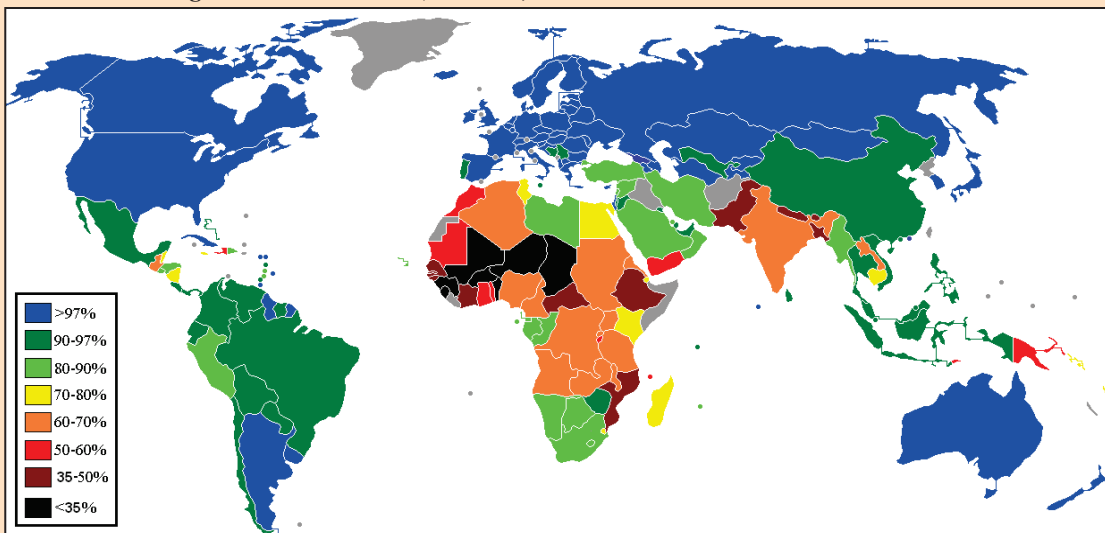
Jedním z kulturních znaků, podle kterých můžeme rozlišovat obyvatelstvo je také **úroveň vzdělání**. Vzdělání bylo v historických dobách zpravidla výsadou jen některých privilegovaných skupin obyvatelstva. Zlom nastal až v období humanismu, kdy se objevila snaha prosadit vzdělání pro všechny, ženy byly ovšem stále diskriminovány a neměly tak šanci vykonávat stejná povolání jako muži.

Kdo a kdy zavedl povinnou školní docházku na území naší země?

Základním ukazatelem vzdělanosti obyvatelstva je hodnocení úrovně **gramotnosti**, což znamená že člověk umí číst a psát.

Obr. 22 Úroveň gramotnosti ve světě (rok 2008)

Podle obr. 22 zhodnoťte rozdíly v úrovni gramotnosti ve světě.

Ve vyspělých zemích, kde je gramotnost téměř stoprocentní se pro hodnocení úrovně vzdělanosti využívá kritéria **nejvyššího dosaženého stupně vzdělání**.

Mohou se rozlišovat např. kategorie:

- základní vzdělání*
- střední vzdělání bez maturity*
- střední vzdělání s maturitou a vyšší odborné vzdělání*
- vysokoškolské vzdělání*

Mezi hlavní světová náboženství řadíme křesťanství, judaismus, islám, které vyznávají víru v jednoho Boha a dále také buddhismus a hinduismus, jenže uznávají více bohů. Vzdělanost obyvatelstva ve světě hodnotíme podle úrovně gramotnosti.

1.5. Struktura obyvatelstva podle pohlaví, věku a ekonomické aktivity

Pojem pohlaví bývá užíván, chceme-li hovořit o základních biologických rozdílech mezi muži a ženami. Pohlaví je tedy kategorie především biologická a slouží jako základ, na němž lidé vytváří společenskou kategorii zvanou **gender** [džendr] – k ní jsou připisované očekávané sociální role, chování, ale i předsudky, stereotypy, hodnocení či představy o tom, co je a co není pro muže nebo ženu vhodné a správné. S odlišnými nároky a představami na roli muže a ženy se setkáváme nejen mezi odlišnými společnostmi a kulturami, ale i mezi jednotlivými sociálními skupinami uvnitř jedné společnosti, ať již v témže čase či v různých historických obdobích.

Jaký máte názor na postavení mužů a žen v dnešní společnosti?

➤ Struktura obyvatelstva podle pohlaví a věku

Struktura obyvatelstva podle pohlaví a věku patří mezi základní charakteristiky obyvatelstva. Pokud se zaměříme na lidskou populaci z hlediska struktury podle **pohlaví** v celosvětovém měřítku, zjistíme, že můžeme vyčlenit dvě skupiny populací. První skupinu tvoří populace vyspělých států, kde je mírná převaha žen. Na druhé straně stojí země rozvojové, kde je tomu naopak – zde je vyšší počet obyvatel mužského pohlaví.

Napadá vás jaká může být příčina tohoto jevu?

Zastoupení mužů a žen, ale i věková skladba populací jednotlivých států je ovlivňována dalšími procesy. Mezi tyto procesy patří migrace a přirozená měna (porodnost, úmrtnost).

Celkově můžeme říci, že ve světě je **mírná převaha žen**. Je to způsobeno zejména tím, že v průběhu celého života je **větší úmrtnost mužů** než žen a to nejen ve vyšších věkových kategoriích, ale i při narození (narodí se sice více chlapců, ale hodnoty kojenecké úmrtnosti jsou u nich vyšší).

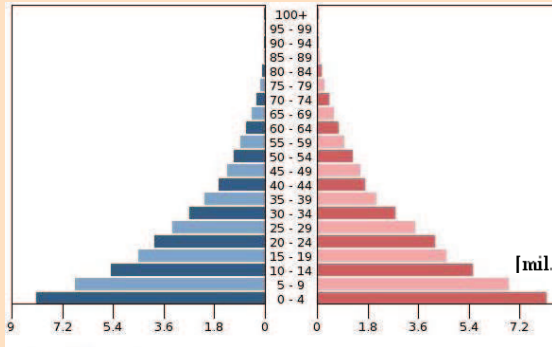
Nejpoužívanějším způsobem grafického znázornění věkové struktury obyvatelstva je **věková pyramida**, která zároveň zobrazuje i strukturu obyvatelstva podle pohlaví.

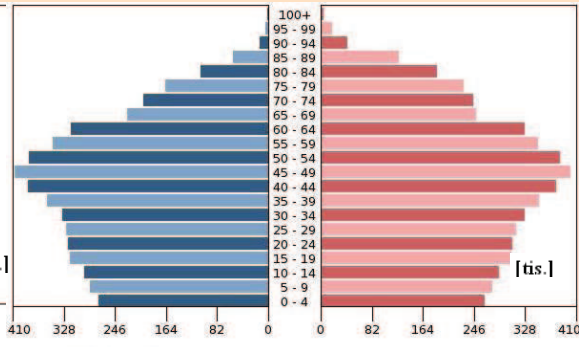

V čem se liší věková pyramida vyspělých zemí od věkové pyramidy zemí rozvojových (porovnejte na příkladu Belgie a Etiopie, osa x – počet obyvatel, osa y – věkové kategorie)? Proč si myslíte, že tomu tak je? – uveďte důvody. Všimněte si i podílu počtu žen a mužů v jednotlivých věkových kategoriích. Jaké jsou tam rozdíly?

Obr. 23 muži Etiopie ženy

Obr. 24 muži Belgie ženy

Rozdělení obyvatelstva podle věku - vyčleňujeme 3 základní skupiny:

1. předproduktivní věk: 0 - 14 let
2. produktivní věk: 15 – 64 let
3. postproduktivní věk: 65 a více let

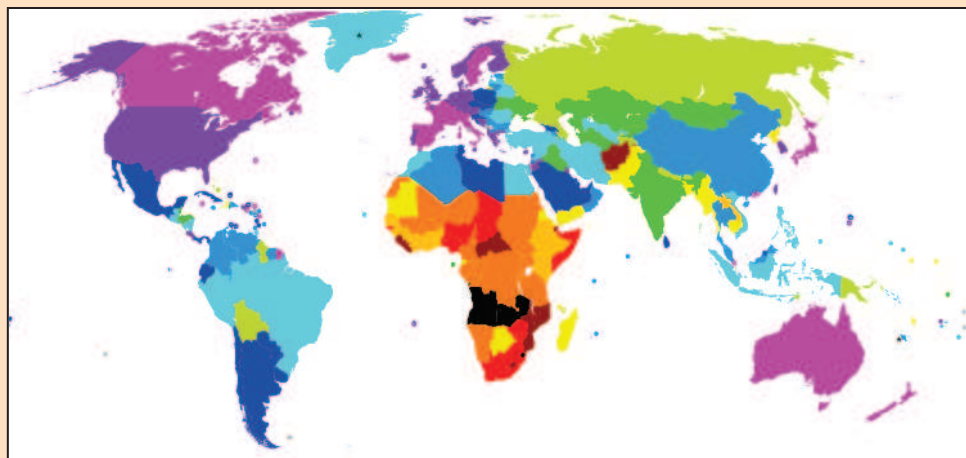
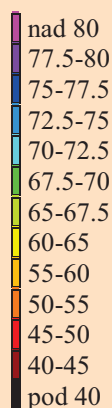
Se zvyšující se životní úrovní a kvalitnější lékařskou péčí se v současnosti objevuje trend zvyšování střední délky života (neboli naděje dožití), která vyjadřuje jakého věku se má šanci dožít každý narozený jedinec.

Podle obr. 25 zjistěte, kde ve světě je nejvyšší a kde nejnižší střední délka života. Pokuste se to zdůvodnit.

Legenda

Obr. 25 Střední délka života při narození (rok 2008)

V mnoha zemích je lékařská péče nedostačující. Uveďte příklady. Které světové organizace se zabývají řešením tohoto problému?

Jaké negativní důsledky může mít zvyšování průměrného věku obyvatel?

➤ Struktura obyvatelstva podle ekonomické aktivity

Z hlediska ekonomické aktivity rozlišujeme obyvatelstvo na **ekonomicky aktivní**, kam řadíme osoby pracující v některém ze sektorů národního hospodářství, a **ekonomicky neaktivní**, kam patří především důchodci, ženy v domácnosti, děti do 15 let a studenti.

V současnosti se ve světě vyskytuje trend poklesu počtu ekonomicky aktivních osob v nižších věkových kategoriích (15 - 25 let). Čím myslíte, že je to způsobeno?

Tab. 2 Hlavní sektory hospodářství

I. primér	II. sekundér	III. terciér	IV. kvartér
zemědělství, lesnictví, rybolov, těžba	průmysl, stavebnictví	služby, cestovní ruch, obchod, doprava	školství, zdravotnictví, finančnictví, veřejná správa, obrana

V některých případech bývá vymezován ještě „kvintér“, který zahrnuje vědu a výzkum.

Podíl zaměstnaných osob v jednotlivých sektorech hospodářství se značně liší podle stupně rozvoje státu. Země vyspělé, s vysokou úrovní hospodářství, mají nejvyšší podíl zaměstnaných v terciéru a kvartéru, nejnižší naopak v priméru. U chudých, rozvojových států naopak stále převládá nejvyšší zaměstnanost v priméru. **Nezaměstnanost** je jev, kdy dochází na trhu práce k přebytku pracovních sil. Pokud dosahuje vysokých hodnot, stává se sociálně politickým problémem.

Zamyslete se nad příčinami nezaměstnanosti. Jaké problémy jsou s ní spojené?

Najděte na internetových stránkách <http://portal.mpsv.cz/sz/> jaká byla průměrná míra nezaměstnanosti v České republice v roce 2010 a porovnejte ji s průměrnou mírou nezaměstnanosti v okrese, ve kterém bydlíte.

Strukturu obyvatelstva podle pohlaví a věku znázorňujeme pomocí věkových pyramid. Z nich je patrný rozdíl mezi vyspělými a rozvojovými zeměmi. Rozvojové země mají nejvyšší podíl dětí, lidé se zde dožívají nízkého věku. Vysoké procento ekonomicky aktivních obyvatel zde pracuje v primárním sektoru hospodářství. Ve vyspělých zemích je naopak nižší podíl dětí a narůstá počet obyvatel v postproduktivním věku. Většina obyvatel pracuje v terciéru, v priméru je podíl zaměstnaných nejnižší.

1.6. Rozmístění obyvatelstva na Zemi

Deset zemí světa s nejvyšším počtem obyvatel tvoří téměř tři pětiny z celkového počtu obyvatel. Čína a Indie, dva nejlidnatější státy, mají téměř 2,5 mld. obyvatel, což znamená, že mají podíl 37 % na celkovém počtu obyvatel na Zemi. Pokud porovnáme počet obyvatel na jižní a severní polokouli, zjistíme, že téměř 90% obyvatel světa žije na severní polokouli.

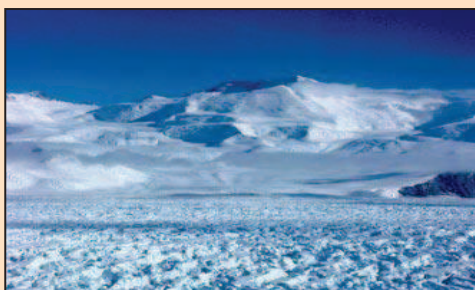
Jak již z úvodu kapitoly vyplývá – **rozmístění obyvatel** na Zemi je značně **nerovnoměrné**. Toto rozmístění se formovalo a stále formuje během dlouhého vývoje lidstva. Prvotní roli při osidlování jednotlivých území souše hrály **přírodní podmínky**. S technickým a civilizačním pokrokem se stále více začaly uplatňovat **socioekonomické faktory**. Jejich působení ovlivňovalo rozložení obyvatel také v závislosti na změně různých typů hospodářské činnosti člověka jako je zemědělská výroba, doprava, obchod, průmyslová výroba a cestovní ruch. Některá území na Zemi jsou osídlena trvale, jiná pouze přechodně a existují i území vůbec člověkem neosídlená.

Nejčastěji používanou charakteristikou pro rozmístění obyvatelstva je **hustota zalidnění**, která je definována jako poměr **počtu obyvatel na jednotku plochy území** (zpravidla se udává v km²).

S pomocí atlasu podle fyzicko–geografické mapy světa a mapy hustoty zalidnění popište, jak mají přírodní podmínky vliv na rozmístění obyvatel. Dále se zaměřte oblasti, kde je hustota zalidnění nejvyšší a kde naopak nejnižší. Nápomocny vám mohou být i obrázky 26 – 29.

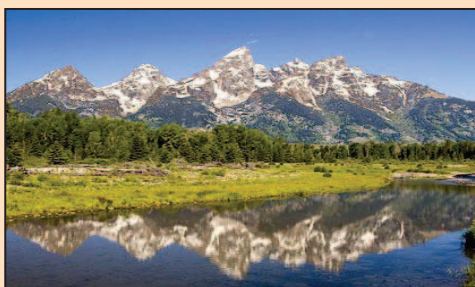
Obr. 26 Polární oblast

Obr. 27 Pouštní oblast

Obr. 28 Horská oblast

Obr. 29 Hustá zástavba města (New York)

Tab. 3 Nejlidnatější státy světa v roce 2010

pořadí	stát	počet obyv. (mil.)	pořadí	stát	počet obyv. (mil.)
1.	Čína	1 330	6.	Pákistán	177
2.	Indie	1 173	7.	Bangladéš	158
3.	USA	310	8.	Nigérie	152
4.	Indonésie	242	9.	Rusko	139
5.	Brazílie	201	10.	Japonsko	126

Tab. 4 Státy s nejvyšší hustotou zalidnění (2010)

pořadí	stát	hustota (obyv./km ²)
1.	Monako	15 685
2.	Singapur	6 787
3.	Vatikán	1 884
4.	Maledivy	1 319
5.	Malta	1 287
6.	Bahrajn	1 110
7.	Bangladéš	1098
8.	Nauru	679

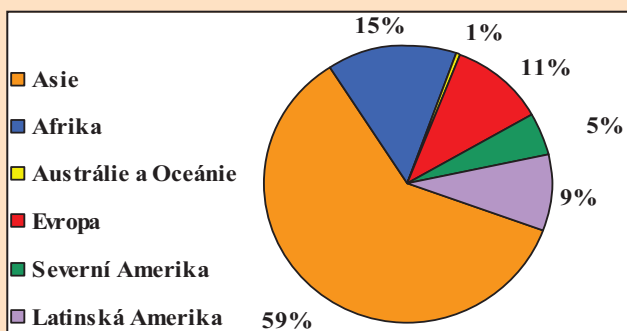
Tab. 5 Státy s nejnižší hustotou zalidnění (2010)

pořadí	stát	hustota (obyv./km ²)
1.	Záp.Sahara	1,85
2.	Mongolsko	1,97
3.	Namíbie	2,58
4.	Austrálie	2,80
5.	Surinam	2,98
6.	Island	3,00
7.	Mauretánie	3,11
8.	Botswana	3,38

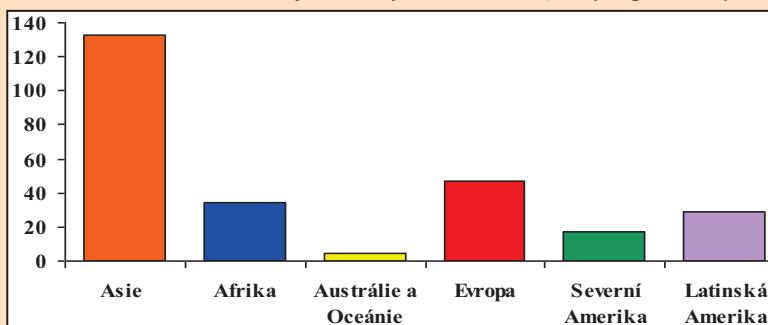

Rozloha České republiky je 78 866 km², počet obyvatel je 10,5 mil. Vypočítejte hustotu zalidnění ČR a porovnejte ji s hodnotami v tab. 4 a 5. Proveďte srovnání hustoty zalidnění ČR a jednotlivých světadílů s pomocí obr. 31.

Obr. 30 Podíl jednotlivých světadílů na celkovém počtu obyvatel

Obr. 31 Hustota zalidnění jednotlivých světadílů (osa y – počet obyvatel na km²)

Rozmístění obyvatelstva na Zemi je značně nerovnoměrné. Důležitou roli při osidlování jednotlivých území hrají fyzicko-geografické a socioekonomické faktory.

2. SÍDLA

Sídla jsou základními centry lidské aktivity, místy koncentrace hospodářské činnosti a bydlení obyvatelstva. Rozlišujeme 2 základní typy sídel – **venkovská a městská**. Věda, která se zabývá studiem sídel se nazývá **geografie sídel**.

2.1. Venkovská sídla

I v rámci venkovských sídel je v celosvětovém měřítku možné najít určité rozdíly. Rozlišujeme tzv. venkovská sídla rozptýlená a venkovská sídla skupinová. Skupinové osídlení je typické zejména pro Evropu, Afriku a Asii, kde je půda rozdělena na menší pozemky, kdežto rozptýlené osídlení dominuje zejména v Severní a Jižní Americe a Austrálii, kde byla půda rozdělena na větší pozemky a převládají tam rozptýlené farmy zaměřené na specializovanou zemědělskou činnost.

Obr. 32 Vesnice ve Španělsku

Obr. 33 Farma v Kanadě

Charakterizujte nějaké venkovské sídlo, které dobře znáte – z hlediska dostupnosti služeb, činností, kterými se jeho obyvatelé zabývají,...

Venkovská sídla jsou historicky starším typem osídlení, jejich **vznik je spojen se zemědělskou činností** - rolnictvím, pastevečtvím, rybolovem nebo také těžbou dřeva. Lidé se usazovali v oblastech s úrodnými půdami, na kterých hospodařili a zároveň si vyráběli téměř vše, co k životu potřebovali (potravinu, řemeslné výrobky atd.). Hlavním stavebním materiálem jejich obydlí bylo zejména dřevo.

V 19. a 20. století se však začala podoba vesnic pozvolna měnit – největší podíl na této změně měl rozvoj průmyslu, dopravy, obchodu a kultury. S větší mechanizací zemědělství se zároveň snížila i potřeba pracovních sil v zemědělství, kde doposud pracovala většina obyvatel venkovských sídel. Lidé tím tak byli nuceni hledat zaměstnání ve městě, kam museli dojíždět. Tato dojížděka do zaměstnání je i jednou z forem dočasné migrace.

Jaká země je považována za kolébku průmyslové revoluce? Kdy tato revoluce začala?

Pokud se podíváme na tvář dnešní vesnice, zjistíme, že se řada věcí změnila a neustále se mění. K obytné funkci vesnice přibyla i funkce rekreační. Řada obyvatel bydlících ve městě si pořídila na vesnici nebo v jejím okolí např. chatu, kam přijíždí na víkend či dovolenou za čerstvým vzduchem a neponičenou přírodou. Tuto „víkendovou rekreaci“ nazýváme jako tzv. **druhé bydlení**.

Vesnice však nyní často ztrácí úplně svůj původní charakter. Obyvatelé zde totiž přebírají městský způsob života. Změnil se charakter zástavby - mnoho hospodářských stavení bylo zbořeno či přestavěno. Díky rozvoji dopravy se obyvatelům vesnic stala obchodní centra a různá kulturní zařízení ve městech stala mnohem dostupnější.

Pro zachování výjimečných prvků venkovských sídel a lidové kultury se objevuje snaha vytvářet tzv. **skanzeny**.

S pomocí internetu zjistěte, co je skanzen. Dále zjistěte, kde se nachází nejstarší skanzen v ČR a zda se nějaký vyskytuje v kraji, ve kterém bydlíte.

I co se struktury obyvatel venkovských sídel týká, můžeme zde najít několik rozdílů oproti obyvatelstvu městskému.

Pokuste se porovnat městské a vesnické obyvatelstvo v rámci jednotlivých struktur obyvatelstva, o kterých jste se dozvěděli v předcházejících kapitolách (zaměřte se zejména na věkovou strukturu, přirozený pohyb obyvatelstva, vzdělanostní strukturu a ekonomickou aktivitu).

Chtěli byste bydlet na vesnici? Zdůvodněte proč ano nebo proč ne.

Obr. 34, 35 Hološovice
Tato vesnice se nachází v jižních Čechách a je zapsána na seznam památek UNESCO.

Obr. 36 Skanzen Ciachanowiec (Polsko)

Obr. 37 Skanzen Pyrrhovo (Ukrajina)

Obr. 38 Skanzen Vysoký Chlumeč (ČR)

Obr. 39 Interiér domu ze skanzenu na obr. 36

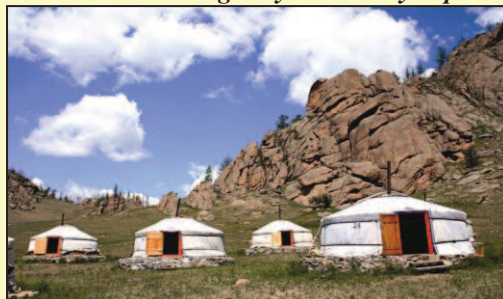

Charakter a vzhled vesnic se liší nejen kontinent od kontinentu nebo stát od státu, ale také v rámci daleko menších územních celků – například v ČR kraj od kraje. Na odlišný charakter zástavby mají vliv i přírodní podmínky, kde bylo sídlo vybudováno, a styl života jejich obyvatel.

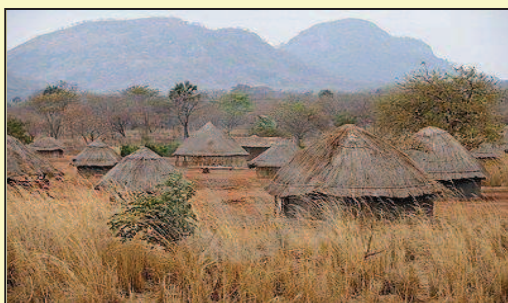
Obr. 40 Horská vesnice v Rakousku

Obr. 41 Vesnice mongolských kočovných pastevců

Obr. 42 Africká vesnice v Mosambiku

Obr. 43 Rybářská vesnice na New Foundlandu

Rozlišujeme 2 základní typy sídel – městská a venkovská. Vznik venkovských sídel je spojen se zemědělskou činností člověka. Charakter vesnic se začal měnit s nástupem průmyslové revoluce a mění se neustále. Pro uchování prvků lidových tradic a kultury jsou zakládány skanzeny.

2.2. Městská sídla

Ve druhém největším americkém městě – Los Angeles, se nachází věhlasná čtvrť Hollywood, která je významná především produkcí filmového a televizního průmyslu. Najdeme zde i Hollywoodský chodník slávy a mnoho historických kin, kde se konají hlavní filmové premiéry a předávají se zde ceny Akademie filmového umění a věd Oscar. V Indii mají svou obdobu Hollywoodu nazvanou Bollywood (tento název vznikl složením starého názvu města Bombaj a slova Hollywood).

Města mají řadu funkcí, které jsou důležité nejen pro život obyvatel ve městě, ale i širokého okolí. Mimo **obytné funkce**, jsou dále **obchodními, dopravními, vzdělávacími, kulturními, správními či administrativními centry**. Některá města se zaměřují na poskytování dalších služeb jako např. lázeňství, rekreace – přímořská letoviska, univerzitní vzdělávání, zábavy (viz úvod kapitoly) apod.

Na rozdíl od venkovských sídel jsou městská sídla z historického pohledu mladším typem osídlení. Ačkoli první města vznikla už ve starověku (Řím, Athény, Babylon), většina měst byla založena v období středověku v souvislosti s rozvojem obchodu a řemesel.

Od vesnice se město odlišuje zejména **velikostí, vyšší hustotou zalidnění, charakterem a koncentrací zástavby**. Definice, které vymezují město se do jisté míry liší, většinou ale určují město na základě charakteru zástavby, zaměstnanosti obyvatel v sektorech hospodářství (většina pracuje v terciéru), určitého počtu obyvatel.

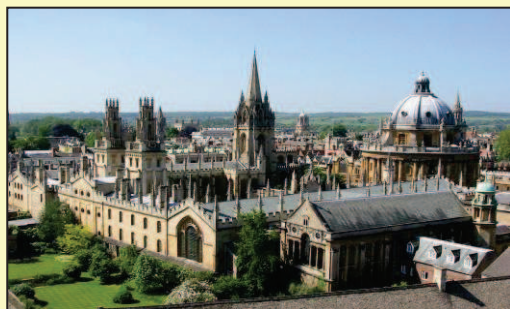
Obr. 44 Kolonáda Mariánské Lázně

Obr. 45 Las Vegas

Obr. 46 Univerzitní město Oxford

Obr. 47 Pobřeží Costa Brava, Španělsko

Kolik musí mít obec v ČR minimálně obyvatel, aby získala statut města? Jmenujte 5 největších měst ČR a najděte kolik mají obyvatel. Co znamená označení městys?

Obecně platí, že s velikostí sídla roste počet jeho funkcí a s vyšší úrovní poskytovaných služeb roste počet obyvatel.

Obr. 48 Hierarchie sídel (od nejnižšího stupně po nejvyšší)

samota → vesnice → městys → město → metropole

Jako **metropoli** označujeme hlavní město státu, světovou metropolí nazýváme město významné z celosvětového hlediska – např. New York, který je sídlem mezinárodní organizace OSN.

Společně s nástupem průmyslové revoluce, nastal odliv venkovského obyvatelstva do měst – tento proces, kdy dochází ke zvýšení počtu obyvatel ve městě a růstu města, nazýváme **urbanizace** (českým synonymem je výraz poměšťování). Jak se tato města postupně rozrůstala, docházelo k seskupování blízkých sídel a vznikly tzv. **aglomerace**, ve které dominuje 1 město. Charakteristické je propojení jednotlivých sídel hromadnou dopravou.

Tab. 6 Největší světové aglomerace v roce 2010

pořadí	aglomerace	počet obyv.(mil.)
1.	Tokio	36,7
2.	Dillí	22,2
3.	Sao Paulo	20,3
4.	Mumbaí	20,1
5.	Ciudad de Mexico	19,5
6.	New York	19,4
7.	Šanghaj	16,6
8.	Kalkata	15,6
9.	Dháka	14,6
10.	Karáčí	13,1

Tab. 7 Největší města na světě v roce 2010

pořadí	město	počet obyv.(mil.)
1.	Šanghaj	13,9
2.	Mumbaí	13,1
3.	Karáčí	13,0
4.	Istanbul	11,4
5.	Sao Paulo	11,2
6.	Peking	10,5
7.	Moskva	10,1
8.	Soul	9,8
9.	Dillí	9,8
10.	Jakarta	9,6

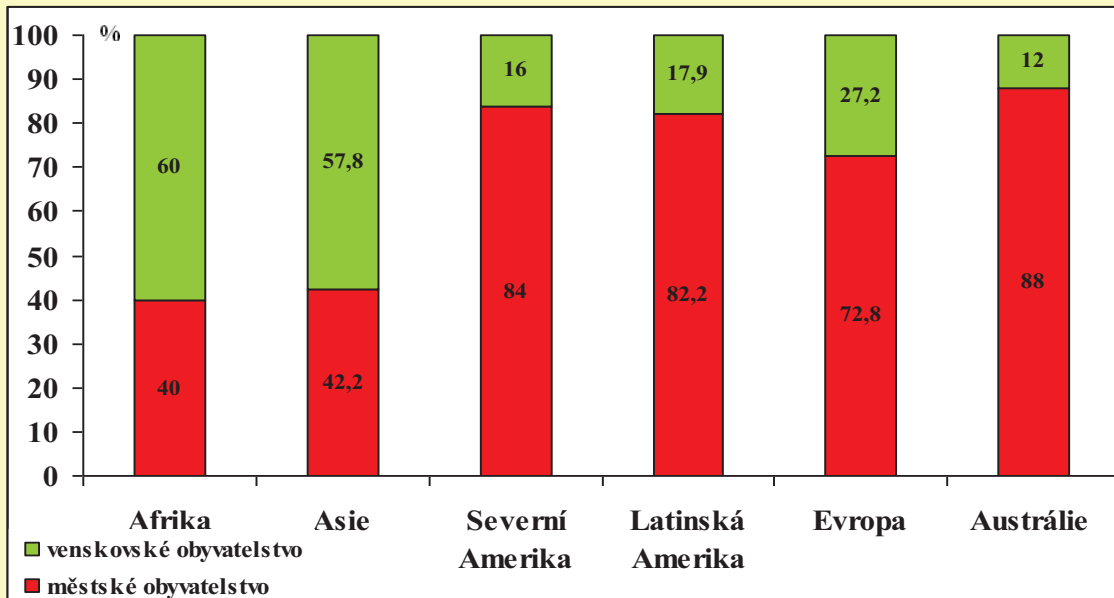
Pokud dojde k propojení aglomerací, vznikají **konurbace** (souměstí), která vytváří téměř souvisle zastavěnou plochu. Srůstáním aglomerací a konurbací pak vznikají **megalopole**.

Ve Školním atlase světa na mapě Městské aglomerace si najdete všechny aglomerace a města uvedené v tabulkách 6 a 7. Vyhledejte ještě další příklady aglomerací.

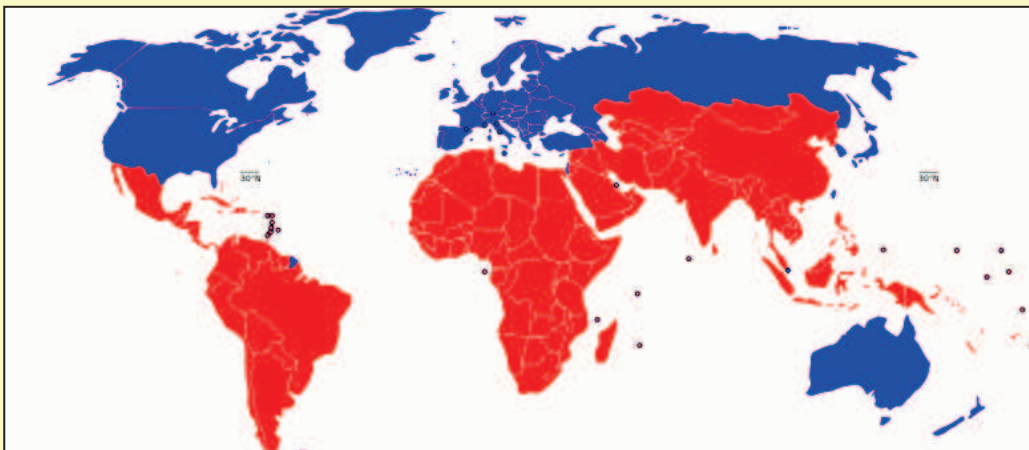
Pokud se podíváme na jednotlivé kontinenty, které procházely změnami spojenými s vývojem společnosti odlišným způsobem a mnohdy i v jiném časovém období, nalezneme zde řadu rozdílů i co se charakteru měst týče. Odlišný je také podíl městského a venkovského obyvatelstva (viz obr. 49).

Obr. 49 Podíl venkovského a městského obyvatelstva jednotlivých světadílů v roce 2010

Pokuste se vysvětlit příčinu odlišného zastoupení městského a venkovského obyvatelstva u jednotlivých kontinentů. Mnohé ti napoví i obr. 50.

Obr. 50 Rozdělení světa na bohatý Sever a chudý Jih

Jaké jsou podle vás klady a zápory bydlení ve městě? Porovnejte bydlení ve městě a na vesnici. S jakými problémy se mohou potýkat obyvatelé měst a s jakými obyvatelé vesnic?

Charakter měst se liší zejména pokud porovnáváme města vyspělých a rozvojových zemí. Města rozvojových zemí potýkají se závažným problémem – na

jejich předměstích, někdy i blízkosti luxusního centra města, vznikají rozsáhlé **chudinské čtvrtě zvané slumy** [slamy], kde se koncentruje většina obyvatel. Chybí zde kanalizace, lidé mají špatný přístup k pitné vodě, většina je nezaměstnaných, žijí v chudobě.

Obr. 51 Etiopský slum

Obr. 52 Slum v indickém Mumbai

Obr. 53 Manhattan, New York

Obr. 54 Paneláky v Číně

S průmyslovou revolucí docházelo k procesu urbanizace, v současné době ale můžeme zejména ve vyspělých zemích pozorovat jev opačný – někteří obyvatelé měst se stěhují do menších sídel, které jsou v blízkosti města. Město tak mají v dosahu a přitom mají více klidné a kvalitnější životní prostředí. Tento proces nazýváme **suburbanizace**. Někde jsou vystavěná i tzv. **satelitní městečka**.

Obr. 55 Satelitní městečko Statenice

Obr. 56 Satelit u obce Lány

Městská sídla se od venkovských sídel odlišují velikostí, vyšší hustotou zalidnění a charakterem zástavby. S velikostí sídla roste počet jeho funkcí a s vyšší úrovní poskytovaných služeb roste počet obyvatel. Proces urbanizace (příliv obyvatel z venkova do měst), způsobil rozrůstání měst, vznik aglomerací, konurbací a megalopolí. Nyní nastupuje opačný proces – suburbanizace.

Rejstřík

A

aglomerace	24
ateista	11

B

buddhismus	12
------------	----

D

druhé bydlení	21
---------------	----

E

ekonomická - aktivita	17
- neaktivita	17
emigrace	6

G

gramotnost	14
------------	----

H

hinduismus	12
hustota zalidnění	18

I

imigrace	6
islám	12

J

jazyk	10
judaismus	12

K

konurbace	24
křesťanství	11
- katolictví	
- pravoslaví	
- protestantismus	

M

megalopole	24
metropole	24
migrace	6

N

náboženství	11
národ	9
národnost	10
nezaměstnanost	17

O

obyvatelstvo	3
--------------	---

P

pohyb - přirozený	4
- mechanický	4, 6
populace	3
porodnost	4
potratovost	5
přirozený - přírůstek	4
- úbytek	4

R

rasa europoidní	8
mongoloidní	8
negroidní	8
rasismus	9
reemigrace	6
rozvodovost	5

S

satelit	26
sektory hospodářství	17
sídlo - venkovské	20
- městské	20, 23
skanzen	21
slum	26
sňatečnost	5
střední délka života	16
suburbanizace	26

U

úmrtnost	4
uprchlík	7
urbanizace	24

V

věková pyramida	15,16
věkové skupiny	16

Slovníček vybraných pojmů

- **Aglomerace** = velké sídelní útvary, které vznikly seskupováním blízkých sídel. V aglomeraci dominuje 1 město.
- **Animismus** = přírodní náboženství, se kterým se můžeme setkat v různých formách např. v tropických deštných pralesích v Amazonii či v afrických pralesích.
- **Antisemitismus** = nepřátelství, předpojatost vůči semitským národům (zejména Židům).
- **Ateista** = člověk popírající existenci jakéhokoli boha.
- **Buddhismus** – viz náboženství
- **Demografie** = věda zabývající se reprodukcí lidských populací (přirozeným procesem obnovy obyvatelstva). Mezi hlavní reprodukční procesy patří porodnost a úmrtnost.
- **Druhé bydlení** = forma rekreace zejména městského obyvatelstva, které tráví víkendy, dovolené na vesnici, kam přijíždí hlavně za přírodou a klidným prostředím.
- **Ekonomická aktivita** = ekonomicky aktivní jsou osoby pracující v některém ze sektoru hospodářství. Ekonomicky *neaktivní* jsou důchodci, ženy v domácnosti, děti do 15 let a studenti.
- **Emigrace** – viz mechanický pohyb obyvatelstva
- **Etnikum** = historicky vzniklá skupina lidí, která sdílí společnou kulturu, tradice, zvyky, jazyk a obývají společné území.
- **Genocida** = vyvražďování určité skupiny lidí definované na základě jejich etnika, rasy či náboženskému vyznání (např. genocida Židů za 2. světové války).
- **Gramotnost** = dovednost člověka číst a psát. Podle ní se hodnotí úroveň vzdělanosti ve světě. Bývá také vyčleňován pojem *pologramotnost*, kdy člověk umí buď jen psát nebo jen číst.
- **Hustota zalidnění** = ukazatel rozmístění obyvatel na Zemi. Vyjadřuje počet obyvatel vztažený na plochu území v km² (území celého státu nebo plochu zemědělské půdy apod.). Definována jako poměr počtu obyvatel na jednotku plochy území.
- **Imigrace** – viz mechanický pohyb obyvatelstva

- **Imigrační zákony** = jsou vytvářeny cílovými zeměmi, kam míří přistěhovalci a formulují zásady, které musí žadatelé o pobyt v dané zemi splnit.
- **Jazyk** = dorozumivací prostředek mezi příslušníky jednotlivých národů. Podle příbuznosti se jazyky seskupují do *jazykových rodin*. Největší je indoevropská jazyková rodina. Dále rozlišujeme např. uralskou, kavkazskou, altajskou jazykovou rodinu a další.
- **Konurbace** = souměstí, vzniká propojením aglomerací a vytváří tak téměř souvisle zastavěnou plochu.
- **Mechanický pohyb obyvatelstva [migrace]** = pohyb spojený s přemísťováním obyvatelstva v prostoru. Rozlišujeme migraci *mezinárodní* (např. mezikontinentální – z Afriky do Evropy) a *vnitřní* (např. v rámci 1 státu). V rámci migrace rozlišujeme *imigraci* = přistěhovalectví, *emigraci* = vystěhovalectví a *reemigraci*, při níž se lidé vrací do původního prostoru, který předtím opustili.
- **Megalopole** = vzniká srůstáním aglomerací a konurbací
- **Metropole** = hlavní město státu. *Světová metropole* = město významné z celosvětového hlediska – např. sídlo mezinárodních organizací (př. New York, Brusel).
- **Městys** = typ obce, která svojí velikostí a významem stojí na rozhraní vesnice a města. V minulosti byl tento statut obcím v ČR odejmut a k jeho znovuoobnovení došlo v roce 2006.
- **Nacionalismus** = politický směr či ideologie vycházející z přesvědčení o výjimečnosti a zpravidla i nadřazenosti vlastního národa.
- **Národ** = společenství lidí, které má několik společných znaků – historický vývoj v jednom územním celku, společný jazyk, kulturu, hospodářský život a pocit sounáležitosti.
- **Národnost** = příslušnost osoby k určitému národu (př. národnost česká, slovenská, německá atd.)
- **Nezaměstnanost** = jev, kdy na trhu práce dochází k přebytku pracovních sil, lidé jsou bez práce.
- **Obyvatelstvo** = soubor všech lidí žijících na určitém vymezeném území. Počet obyvatel, struktura obyvatelstva a další údaje se získávají při sčítání lidí, domů a bytů. V ČR je prováděno každých 10 let.

- **Populace** = soubor jedinců stejného druhu, nacházejících se na jednom určitém místě v určitém čase. Obyvatelstvo jednoho státu se může skládat z několika populací a naopak.
- **Populační politika** = souhrn opatření státu, kterými se snaží ovlivnit populační vývoj – např. zvýšit nebo snížit porodnost.
- **Porodnost [natalita]** = počet narozených jedinců na 1000 obyvatel populace za 1 rok.
- **Potratovost** = počet potratů na 1000 obyvatel. Úroveň potratovosti ovlivňují také společenské vlivy, rozšíření antikoncepce či zákony daného státu.
- **Přirozený pohyb obyvatelstva [přirozená měna]** = tento pohyb vzniká rozením a umíráním členů populací, jinými slovy je spojen s porodností a úmrtností. Jsou do něj zahrnuty i další demografické procesy jako např. sňatečnost, rozvodovost, potratovost, nemocnost.
- **Přirozený přírůstek** = rozdíl mezi počtem narozených a zemřelých v určité populaci za určité časové období (většinou se udává za 1 rok). Pokud je počet narozených v daném roce vyšší než počet zemřelých, mluvíme o přirozeném přírůstku. Pokud je však vyšší počet zemřelých, hovoříme o *přirozeném úbytku*.
- **Rasa** = biologický znak, podle kterého se sleduje struktura obyvatelstva. Jsou to velké skupiny lidí patřící do stejného rodu, které se navzájem odlišují zejména fyzickými znaky (barva pokožky, vlasů, očí, tvar lebky a další). Rozlišujeme 3 základní lidské rasy: **europoidní** = bílá rasa, **mongoloidní** = žlutá rasa a **negroidní** = černá rasa.
- **Rasismus** = názor založený na tvrzení, že lidské rasy nejsou rovnocenné. Často je spojován s násilnostmi vůči příslušníkům jiných ras.
- **Reemigrace** – viz mechanický pohyb obyvatelstva
- **Rozvodovost** = počet rozvodů na 1000 obyvatel za daný rok, má negativní vliv na početní růst populace.
- **Sídlo** = územně oddělené seskupení budov, které slouží k pobytu lidí. Rozlišujeme sídla **venkovská**, **městská**, která se liší zejména svou velikostí, hustotou zalidnění, strukturou obyvatelstva, způsobem života, množstvím funkcí, které zastávají a charakterem zástavby.
- **Skansen** = národopisné muzeum nacházející se pod širým nebem, jsou zřizovány zejména kvůli zachování prvků lidové kultury.

- **Slum** = chudinské čtvrtě na okrajích měst chudých, rozvojových zemí. Lidé zde žijí v bídě, otrěsných životních podmínkách.
- **Sňatečnost** = počet uzavřených sňatků na 1000 obyvatel za rok, má pozitivní vliv na porodnost. V současné době se ve vyspělém světě objevuje trend odkládání sňatku do vyššího věku.
- **Střední délka života – naděje dožití** = vyjadřuje jakého průměrného věku má šanci se dožít každý narozený jedinec. V ČR je v současnosti naděje dožití pro muže věk 74 let, pro ženy 80 let.
- **Suburbanizace** = odliv městského obyvatelstva do obcí v blízkosti města. Na těchto územích jsou pak často stavěny tzv. *satelity – satelitní městečka*.
- **Úmrtnost [mortalita]** = počet zemřelých jedinců na 1000 obyvatel populace v 1 roce.
- **Uprchlík** = člověk, který musel opustit svou zemi kvůli politické nebo ekonomické situaci či kvůli válce. V zemi, kam se dostane, má možnost požádat o *azyl*, ten zajišťuje ochranu uprchlíka.
- **Urbanizace** = proces růstu města přílivem venkovského obyvatelstva, rozšiřování městského způsobu života. Prvním impulsem pro start procesu urbanizace byla průmyslová revoluce.
- **Věková pyramida** = grafický způsob vyjádření struktury obyvatelstva podle věku, většinou zároveň znázorňuje i strukturu obyvatelstva podle pohlaví.
- **Vlastenectví** = kladný emotivní postoj vůči národu, jehož je člověk součástí (hrdost, snaha uchovat tradice,...).

OBYVATELSTVO SVĚTA

pracovní sešit pro 9. ročník základní školy

OBSAH

1. Obyvatelstvo

1.1. Přirozený pohyb obyvatelstva	2
1.2. Mechanický pohyb obyvatelstva	4
1.3. Rasová, národnostní a jazyková struktura obyvatelstva	6
1.4. Náboženská a vzdělanostní struktura obyvatelstva	8
1.5. Struktura obyvatelstva podle pohlaví, věku a ekonomické aktivity	10
1.6. Rozmístění obyvatelstva na Zemi.....	12

2. Sídla

2.1. Venkovská sídla	14
2.2. Městská sídla	16

1. OBYVATELSTVO

1.1. Přirozený pohyb obyvatelstva

1. Úhrnná plodnost je demografický ukazatel, který vyjadřuje počet dětí připadající na 1 ženu v reprodukčním věku. Přiřad'te státům, uvedeným v tabulce následující hodnoty počtu dětí na 1 ženu v reprodukčním věku: 6,54; 1; 5,39; 1,39. Pokuste se to zdůvodnit.

stát	počet dětí na 1 ženu
Mali	
Rakousko	
Afghánistán	
Čína	

zdůvodnění:

.....
.....
.....

2. Sestrojte graf vývoje počtu zemřelých a živě narozených v ČR v letech 1989 – 2009. Obě křivky, které vám v grafu vzniknou krátce okomentujte.

	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
živě nar.	128 356	130 564	129 354	121 705	121 025	106 579	96 097	90 446	90 657	90 535	89 471
zemřelí	127 747	129 166	124 290	120 337	118 185	117 373	117 913	112 782	112 744	109 527	109 768

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
živě nar.	90 910	90 715	92 786	93 685	97 664	102 211	105 831	114 632	119 570	118 348
zemřelí	109 001	107 755	108 243	111 288	107 177	107 938	104 441	104 636	104 948	107 421

Graf vývoje počtu zemřelých a živě narozených v ČR od roku 1989 – 2009:

komentář:.....
.....
.....

3. Určete, který výrok je pravdivý (označte ho P) a který nepravdivý (označte ho N), nepravdivý výrok opravte.

a) V roce 2010 žilo na Zemi 8,6 miliardy obyvatel.

.....

b) Přirozený pohyb obyvatelstva je spojen s porodností a úmrtností obyvatelstva.

.....

c) V ČR se provádí sčítání lidí, domů a bytů po 10 letech.

.....

d) Rozvojové země mají nižší přirozený přírůstek obyvatel než země vyspělé.

.....

e) Vyšší sňatečnost má na reprodukci obyvatelstva negativní vliv.

.....

f) Pokud mluvíme o přirozeném úbytku obyvatel, znamená to, že daný rok se narodilo méně lidí, než jich zemřelo.

.....

g) Lidský rod se vyvinul v Severní Americe.

.....

h) Polsko patří mezi konzervativní země, kde není ženě povoleno jít na potrat, pokud nemá závažné zdravotní potíže.

.....

ch) Průměrný věk ženy při narození prvního potomka v ČR klesá, tento věk matek je 23 let.

.....

j) Uzavřít sňatek v ČR mohou osoby, které dosáhly věku alespoň 15 let.

.....

k) Celosvětovým rysem vývoje úmrtnosti je její klesající tendence.

.....

1.2. Mechanický pohyb obyvatelstva

1. Vysvětlete pojmy:

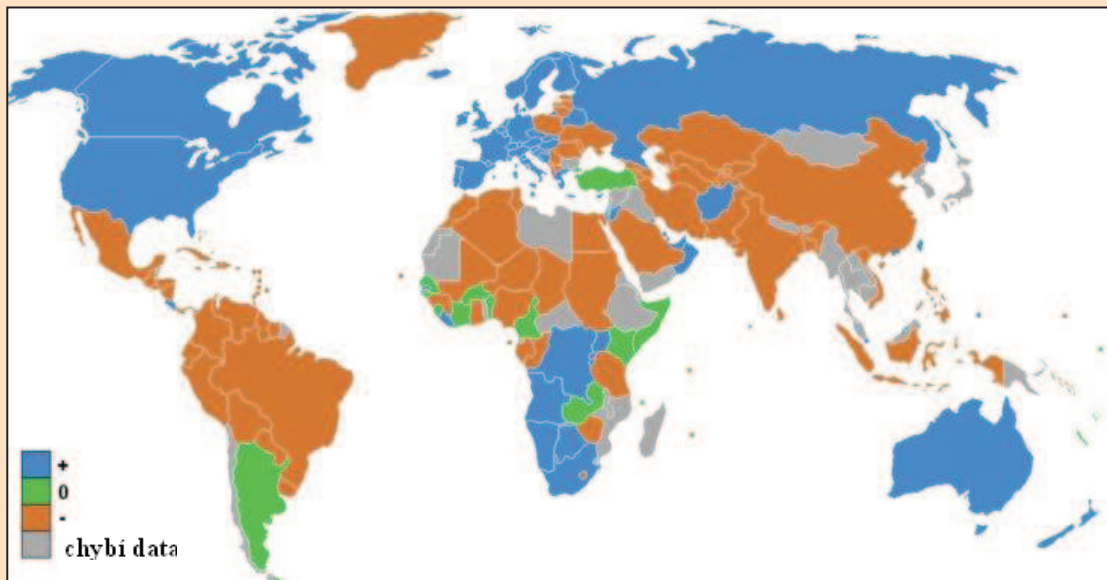
emigrace.....

imigrace .....

reemigrace.....

2. Podle obr.1 určete, které země zaznamenávají přírůstek obyvatelstva migrací, které země naopak úbytek.

Obr. 1 Míra čisté migrace (2008)

přírůstek .....

úbytek .....

3. Vypočítejte celkový a přirozený přírůstek v obci Lhotka, jestliže víte, že: V roce 2002 se v obci Lhotka narodilo 656 dětí a zemřelo 487 osob. Do obce se přistěhovalo 668 osob a vystěhovalo se jich 740.

přirozený přírůstek .....

celkový přírůstek .....

4. S pomocí internetu zjistěte, co znamená pojem Schengenský prostor. Kdy do něj vstoupila ČR? Jaké jsou další členské země?

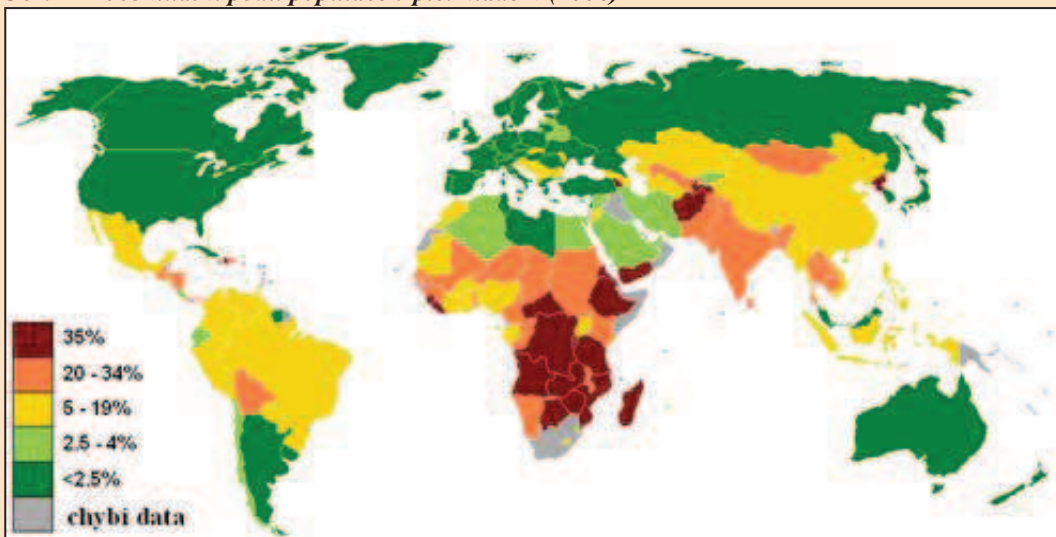
.....
.....
.....

5. Kdybyste měli možnost studovat nebo pracovat v zahraničí, kterou zemi byste si vybrali a proč? Co vám chybí v ČR?

.....
.....
.....

6. Jednou z příčin migrace z některých zemí je hlad a chudoba, podle obr. 2 zjistěte, kde je nejvíce obyvatel trpí hladem, kde je situace naopak nejpříznivější. S jakými dalšími problémy se potýkají obyvatelé v oblastech nedostatkem potravin?

Obr. 2 Procentuální podíl populace trpící hladem (2006)

.....
.....
.....
.....

1.3. Rasová, národnostní a jazyková struktura obyvatelstva

1. Podle obrázků 3 – 5 určete, o kterou lidskou rasu se jedná a do slepé mapy světa zakreslete 2 místa největšího výskytu každé rasy.

Obr. 3

Obr. 4

Obr. 5

- obr. 3 ..... rasa
- obr. 4 ..... rasa
- obr. 5 ..... rasa

2. Doplňte chybějící slova ve větách.

Obyvatelé rozdělujeme do lidských ras zejména podle vnějších znaků, kterými jsou zejména ....., ..., ..., ... Protože se lidé neustále pohybují, dochází ke značnému míšení lidských ras. Mulat je míšenec ..... a ..... rasy, míšenec žluté a černé rasy se nazývá ..... a míšenec žluté a bílé rasy je .....

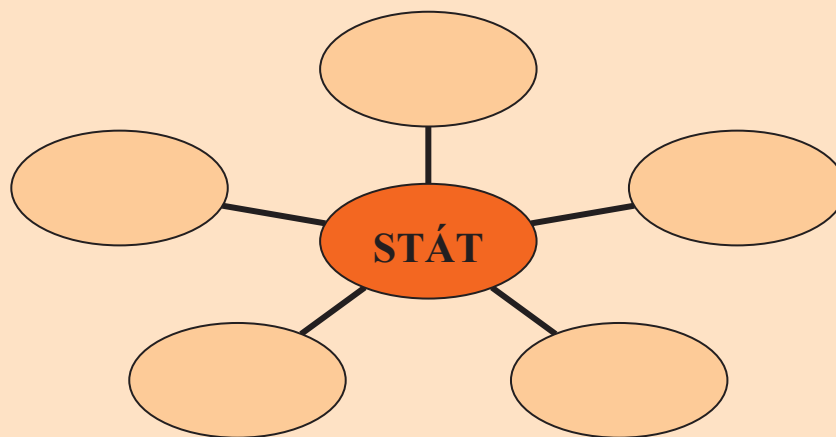
3. Znáte např. nějakého slavného mulata nebo mulatku?

.....

4. S pomocí atlasu (mapa *Jazykové rodiny* a *Politická mapa Evropy*) vypište do následující tabulky ke každé skupině několik jazyků (min. 2 – 3), které do ní patří a uveďte, kde se jimi mluví.

sk. evropských jazyků	jazyky	území
germánské		
románské		
slovanské		
baltské		
ugrofinské		

5. Do diagramu vepište, které prvky tvoří stát.

6. Z uvedených výrazů utvořte logické dvojice.

etnikum   národnost   azbuka   Romové   česká   státní příslušnost   ČR
 Čína   znakové písmo   Rusko

.....

.....

.....

1.4. Náboženská a vzdělanostní struktura obyvatelstva

1. Do slepé mapy světa vyznačte území, kde ve světě je nejvíce rozšířen islám.

2. Vyberte správnou odpověď a zakroužkujte ji.

I. Tři hlavní bohové hinduismu se jmenují:

- a) Brahma, Hušna, Šiva
- b) Drahma, Višnu, Šiva
- c) Brahma, Višnu, Šiva

II. Buddhistická modlitebna se nazývá:

- a) pagoda
- b) kostel
- c) mešita

3. Správně uveďte k jednotlivým symbolům název náboženství.

	turecký půlměsíc	
	kolo života	
	kříž	
	óm, symbol stvoření světa	
	Davidova hvězda	

4. Uvedené pojmy správně přiřaďte k odpovídajícímu náboženství.

muslimové	Buddha	korán	Nový zákon	Jahve	Tibet	Židé	reinkarnace
Alláh	rabín	kostel	mešita	katolík	Indie	Mohamed	papež
protestant							

křesťanství: .....

judaismus: .....

buddhismus: .....

hinduismus: .....

islám: .....

5. Uved'te příklady 3 evropských států, ve kterých jsou jejich obyvatelé převážně protestanti, katolíci a pravoslavní.

protestanti: ....., ..., ...

katolíci: ....., ..., ...

pravoslavní: ....., ..., ...

6. Určete, zda jsou následující tvrzení správná. Pokud ne – tvrzení opravte.

a) V deštných pralesech Amazonie vyznávají domorodé kmeny tzv. přírodní náboženství.

ANO x NE .....

b) Úroveň vzdělání hodnotíme podle negramotnosti obyvatel, negramotnost znamená, že lidé umí číst a psát.

ANO x NE .....

c) Větší část obyvatel jižní polokoule (oproti severní polokouli) je negramotná.

ANO x NE .....

d) Buddhisté uznávají víru jen v jednoho Boha.

ANO x NE .....

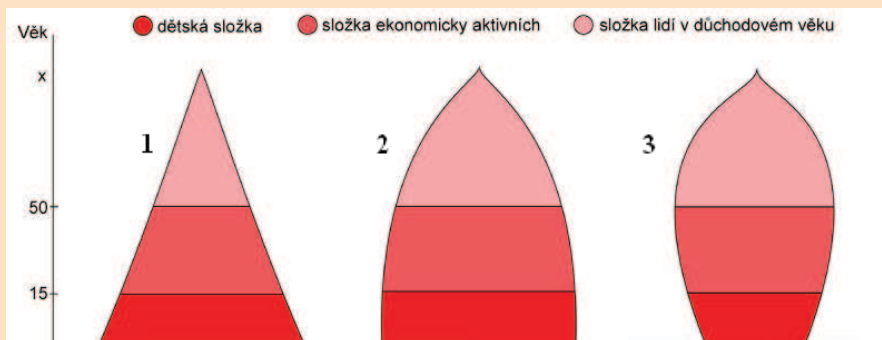
e) V historii bylo vždy snaží vystudovat pro ženy než pro muže.

ANO x NE .....

1.5. Struktura obyvatelstva podle pohlaví, věku a ekonomické aktivity

1. Ke každému typu věkové pyramidy na obr. 6 uveďte příklad jednoho státu, kterému odpovídá daná struktura obyvatelstva. Svůj výběr zdůvodněte.

Obr. 6 Typy věkových pyramid

pyramida 1: .....

pyramida 2: .....

pyramida 3: .....

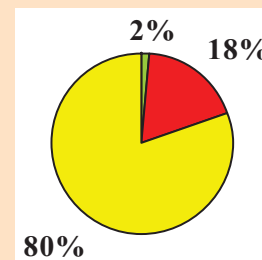
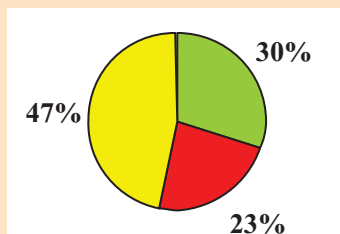
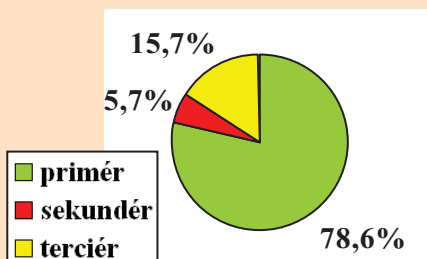
zdůvodnění:.....
 .....

2. Jaké osoby řadíme mezi ekonomicky neaktivní?

.....
 .....

3. Který z následujících grafů znázorňujících zaměstnanost v základních sektorech hospodářství patří Rumunsku, Nizozemsku a Afghánistánu? Své tvrzení zdůvodněte.

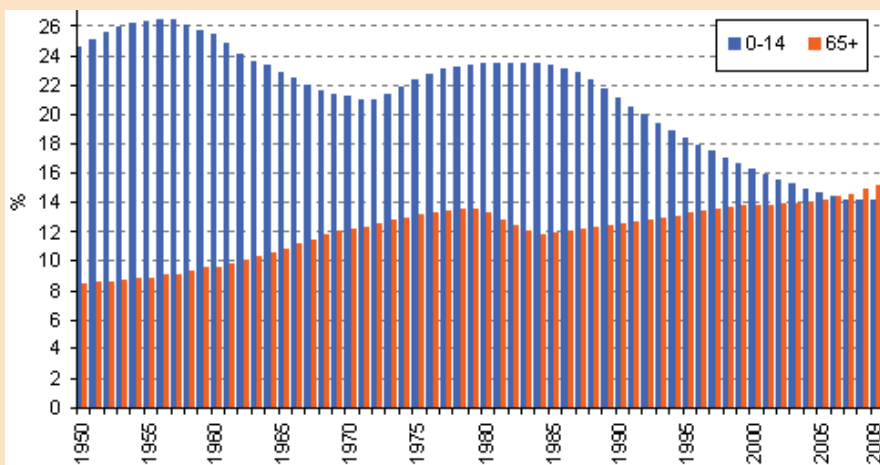
Graf 1 ..... Graf 2 ..... Graf 3 .....

.....
 .....

4. K jakým změnám v podílu obyvatel v ČR došlo ve věkových skupinách 0 – 14 let a 65 let a více v letech 1950 – 2009? Co může být příčinou těchto změn?

Obr. 7 Zastoupení věkových skupin 0 - 14 let a 65 let a více v letech 1950 - 2009

.....
 .....
 .....

5. Zařaďte jednotlivá povolání do příslušného sektoru národního hospodářství.

myslivec číšník voják kadeřnice lékař švadlena dřevomodelář horník
 prodavačka policista učitel rybář zedník soustružník pilot traktorista

primér	sekundér	terciér	kvartér

6. Doplňte věty.

Obyvatelstvo rozdělujeme podle věku do tří základních skupin. První je ..... věk, který trvá od 0 – 14 let, druhou skupinou je věk produktivní od ... do ... let, v této kategorii jsou lidé ekonomicky ..... Třetí skupinu tvoří ..... věk od ... let a více, kdy lidé odchází ze zaměstnání do ....., který jim platí stát.

1.6. Rozmístění obyvatelstva na Zemi

1. Zakreslete do slepé mapy světa alespoň 6 území s velmi nízkou hustotou zalidnění. Tato území také pojmenujte.

2. Průměrná hustota zalidnění Egypta dosahuje hodnoty 80 obyvatel/km² – znamená to, že na každém km² žije 80 lidí? Vysvětlete.

.....
.....

3. Podle vybraných charakteristik uvedených v tabulce určete, pod kterými písmeny jsou uvedeny údaje pro Indii, Kanadu, Brazílii, Německo a Keňu.

stát	hustota zalidnění (obyv./km ²)	naděje na dožití (let)	podíl městského obyvatelstva v (%)	podíl osob nad 65 let (%)	počet obyvatel (mil.)
A	3,2	81	80	11,5	33,7
B	22,5	72	86	4,8	194
C	361	66	30	4,2	1100
D	63,3	54	22	2,1	39
E	232	80	74	16,4	81,8

Indie ....., Kanada ....., Brazílie ....., Německo ....., Keňa .....

4. Podtrhněte z nabízené dvojice slov to, které do věty správně patří.

Obyvatelstvo je na Zemi rozmístěno velmi *rovnoměrně/nerovnoměrně*. Druhým nejlidnatějším státem světa je *Indie/Rusko*. Nejvyšší hustotu zalidnění z jednotlivých světadílů má *Asie/Evropa*, naopak nejnižší hustotu zalidnění má *Afrika/Austrálie*. Státem s nejnižší hustotou zalidnění je *Libérie/Západní Sahara*. Nejvíce obyvatel žije v *mírném/tropickém* podnebném pásu. Velký počet obyvatel státu *Chile/Argentina* žije ve vysokých nadmořských výškách.

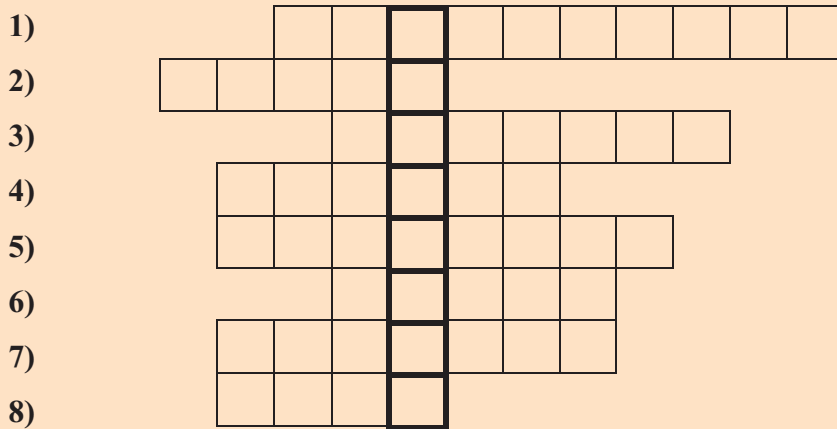
5. Jaké přírodní a socioekonomické faktory hrají roli při osidlování území člověkem?

přírodní faktory: .....

socioekonomické faktory: .....

.....

6. Vyluštěte křížovku.

1) Které náboženství vyznávají obyvatelé prakticky jen v Indii?

2) Jaké je významné poutní místo muslimů?

3) Jak se nazývají lidé popírající existenci jakéhokoli boha?

4) Který stát na světě má nejvyšší hustotu zalidnění?

5) Který jazyk je prostorově nejrozšířenější?

6) Jak se jmenuje posvátná kniha křesťanství?

7) Jak se nazývá ukazatel rozmístění obyvatelstva na Zemi?

8) Který stát má nejvyšší počet obyvatel na světě?

Tajenka: .....

2. SÍDLA

2.1. Venkovská sídla

1. Doplňte chybějící slova ve větách.

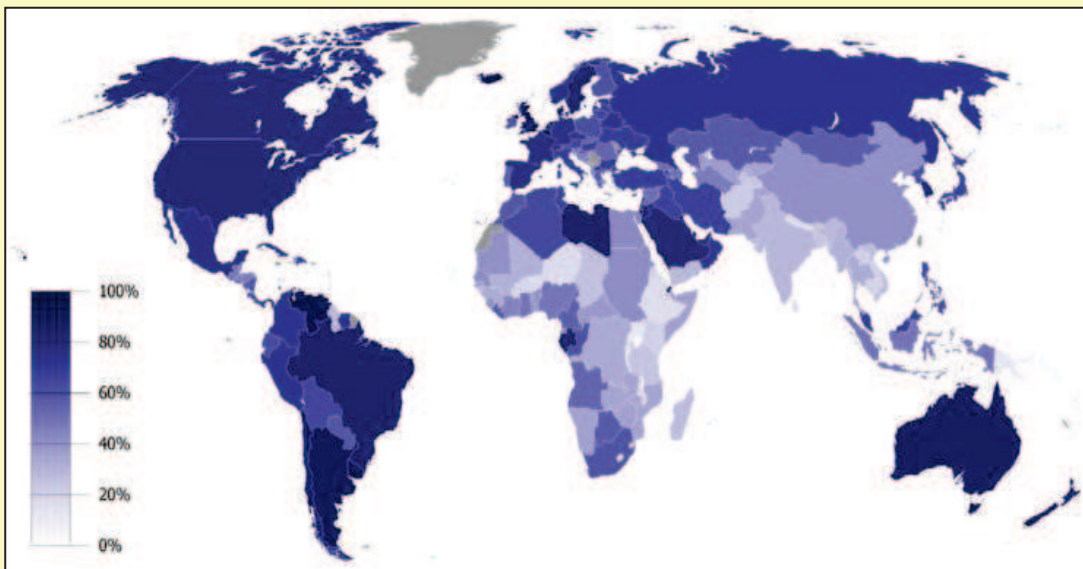
Rozlišujeme 2 základní typy sídel ..... a .....
Zakládání vesnic bylo spojeno zejména se ..... činností.
Hlavním stavebním materiálem vesnických domů bylo v dřívějších
dobách.....Podoba vesnic se začala měnit s rozvojem .....,
kdy se lidé začali přesouvat do ..... Kvůli zachování kulturního
dědictví – prvků lidové kultury, jsou zakládány .....

2. Jaké funkce mají venkovská sídla?

.....

3. Podle obr. 8 určete, kde ve světě, je nejnižší míra urbanizace (podíl městského obyvatelstva) a převládá tedy venkovské obyvatelstvo. Jak byste toto rozložení zdůvodnili?

Obr. 8 Procentuální podíl populace žijící ve městě (2006)

.....
.....
.....

4. Jak se liší např. vesnice mongolských pastevců od vesnice v ČR?

.....
.....
.....

5. Z následujících slov utvořte vhodné dvojice.

víkendy lidová kultura Kanada jurta Anglie chataření farmy Mongolsko kroj
průmyslová revoluce

.....
.....
.....

6. Vyluštěte osmisměrku.

imigrace tip řeč emigrace rozvod rod ohyb zambo voda mulat svět
měna rasa stát unesco mestic

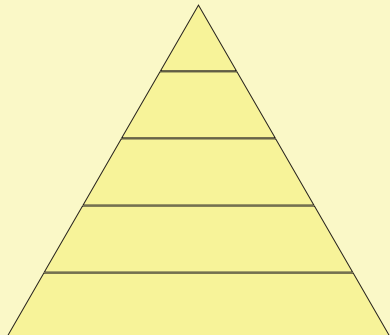
I	O	U	B	O	H	Y	B	Z	R
M	Ě	N	A	Y	R	A	S	A	O
I	M	E	S	T	I	C	T	M	Z
G	V	S	V	Ě	T	A	Á	B	V
R	T	C	M	U	L	A	T	O	O
A	V	O	D	A	E	L	R	S	D
C	T	I	P	Ř	E	Č	T	O	V
E	M	I	G	R	A	C	E	O	D

Tajenka .....

2.2. Městská sídla

1. Do digramu vepište hierarchii sídel.

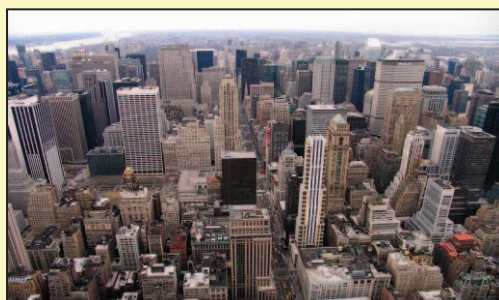

2. Podle obrázků 9 - 12 určete o jaká sídla se jedná (využijte nápovědy). Jakou činností se mohou zabývat lidé žijící na těchto místech? Jaké mají možnosti?

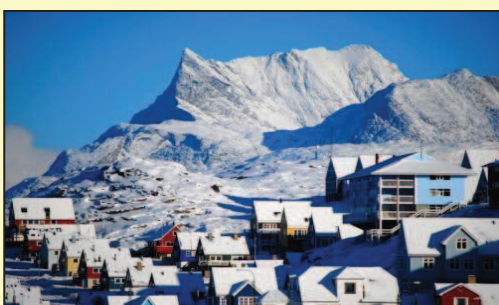
Obr. 9

Obr. 10

Obr. 11

Obr. 12

nápověda: hlavní město Grónska, New York, Maledivy, vesnice v Alpách

Obr. 9: .....

Obr. 10: .....

Obr. 11: .....

Obr. 12: .....

3. Vysvětlete pojem aglomerace a konurbace. Uveďte příklady.

aglomerace .....

konurbace.....

4. Do slepé mapy světa vyznačte uvedené aglomerace a do tabulky uveďte, ve kterém státě se nachází.

aglomerace	stát
New York	
Bogotá	
Lima	
Londýn	
Berlín	
Mumbaí	
Buenos Aires	
Moskva	
Johannesburg	
Paříž	
Ciudad de Mexico	

5. Jak se liší okrajové části měst rozvojových a chudých zemí?

.....
.....

OBYVATELSTVO SVĚTA

metodická příručka pro učitele

Vážení pedagogové,

právě držíte v rukou metodickou příručku pro učitele, která je dodatkem k učebnici a pracovnímu sešitu, jenž se věnují tématu „obyvatelstvo světa“ a jsou určeny pro žáky 9. ročníku základních škol. Obsah učebnice je rozdělen do **dvou hlavních tematických celků – Obyvatelstvo a Sídla. Každá kapitola v učebnici je koncipována pro 1 vyučovací hodinu.** Je však samozřejmě zapotřebí zohlednit časové a organizační možnosti školy, na které vyučujete. Text učebnice je proložen řadou otázek a úkolů nejen vědomostního charakteru, ale vybízí žáky také k práci s novými zdroji informací, které si musí sami utřídit a vybrat z nich to nejpodstatnější. Dále jsou také vedeni k práci s atlasem a tematickými mapami a jejich následné interpretaci. Jako motivační prvek zde slouží řada obrázků a zajímavostí, kterými jsou jednotlivé kapitoly proloženy.

Pracovní sešit je pro snazší orientaci strukturován stejně jako učebnice. **Každé kapitole v učebnice odpovídají 2 stránky v pracovním sešitě,** který obsahuje otázky a úkoly, kterými si žáci mají možnost prověřit své znalosti, ale slouží také k rozšíření učiva. Aby žáky práce s pracovním sešitem zároveň i bavila, jsou jednotlivé otázky a úkoly koncipovány různými způsoby.

I **metodická příručka** je strukturována stejně jako učebnice s pracovním sešitem. Ke každé kapitole jsou uvedeny **očekávané výstupy** – jsou to základní vědomosti a dovednosti, které by měl každý žák po absolvování daného tématu znát. Můžete zde ale najít také inspiraci pro rozšíření daného učiva a odkazy na další zajímavé informace. Tyto informace, případně i metodické poznámky, naleznete v rámečku. Není však povinností do výuky všechny náměty zařadit, sami máte možnost si vybrat, jakým způsobem uvedené informace ve výuce využijete, jakou formou je žákům podáte. Pro lepší orientaci je zde také uvedeno, na jakých stránkách v učebnici se daná kapitola nachází. Součástí metodické příručky jsou také **návrhy odpovědí na otázky a úkoly,** jenž jsou uvedené **v učebnici** (je zde uvedeno plné znění otázek) a nástin, kam směřovat diskusní témata z učebnice, případně i další témata. Návrhy odpovědí na otázky a úkoly jsou rozepsané více, než je nutno, aby odpovídali žáci, zejména proto, abyste si mohli snáze vytvořit jistý nadhled a uvědomit širší souvislosti daného učiva. Nevnímejte je však dogmaticky. Dále jsou zde obecně charakterizovány některé **netradiční metody výuky,** jež lze použít při výuce tohoto tématu i s konkrétními plány činností. Naleznete zde také kompletní **řešení otázek a úkolů z pracovního sešitu.**

OBSAH

Předmluva	1
1. Obyvatelstvo	
1.1. Přírozený pohyb obyvatelstva	3
1.2. Mechanický pohyb obyvatelstva	7
1.3. Rasová, národnostní a jazyková struktura obyvatelstva	10
1.4. Náboženská a vzdělanostní struktura obyvatelstva	13
1.5. Struktura obyvatelstva podle pohlaví, věku a ekonomické aktivity	18
1.6. Rozmístění obyvatelstva na Zemi.....	22
2. Sídla	
2.1. Venkovská sídla	24
2.2. Městská sídla	26
3. Příklady aplikací vybraných netradičních metod do výuky	
3.1. Školní geografický projekt.....	29
3.2. Studio – dílna.....	32
3.3. Tisková kancelář.....	33
4. Řešení pracovního sešitu	35

1. Obyvatelstvo

učebnice str. 3

Odpovědi na otázky a úkoly z učebnice

- ***Uveďte příklad další populace žijící na území ČR.***
- populace Romů, Vietnamců, Slováků atd.

- ***Čím se zabývá demografie a kdo je jejím zakladatelem?***
- zakladatel demografie: John Graunt, demografie = věda, jejímž objektem studia jsou lidské populace a předmětem studia je demografická (populační) reprodukce (= věda zabývající se procesem reprodukce lidských populací).

1.1. Přirozený pohyb obyvatelstva

učebnice str. 3 – 5

- očekávané výstupy učiva - žák:

- ▣ zná zdroje údajů o obyvatelstvu světa, ČR (sčítání lidu, domů a bytů, matriky)
- ▣ uvědomuje si vývoj počtu obyvatel a prognózu vývoje do budoucna, zná aktuální počet obyvatel na Zemi
- ▣ rozlišuje 2 typy pohybu obyvatelstva – přirozený, mechanický pohyb
- ▣ pracuje s pojmy přirozený přírůstek a přirozený úbytek obyvatel, spojuje je s procesy porodnosti a úmrtnosti
- ▣ uvědomuje si příčiny rozdílů přirozeného pohybu obyvatel ve vyspělých a rozvojových státech
- ▣ rozumí pojmu populační politika a je schopen uvést příklady států s pronatalitní a antinatalitní politikou
- ▣ zná další procesy, které ovlivňují populační vývoj obyvatelstva – potratovost, sňatečnost, rozvodovost

---

- provést žáky po internetových stránkách Českého statistického úřadu jako hlavního zdroje informací a údajů o obyvatelstvu ČR

- zmínit, že údaje se mohou vyjadřovat v absolutních hodnotách, čímž získáme povědomí o rozsahu populace, ale také v relativních hodnotách, které nám umožní porovnání různě velkých populací
- vliv války na přirozený pohyb obyvatelstva – před a při válce se snižuje porodnost, po válce kompenzační fáze; uzavíráno více sňatků – snaha vyhnout se vojenské povinnosti
- <http://www.ekolide.cz/view.php?cisloclanku=2009050001> – odkaz na krátké dvouminutové video s komentářem k početnímu růstu obyvatel na Zemi

Jaké jsou možnosti žen, které otěhotní a o dítě nemají zájem, je potrat jediné řešení? Jaký názor máte vy na celou problematiku potratů?

- žena má možnost předat dítě k adopci nebo umístit do baby boxu zcela anonymně
- možnost zadání úkolu, aby žáci zjistili, kde je v jejich kraji umístěn baby box
- debatu směřovat k tomu, že pokud žena nemá o dítě zájem, je lepší využít některou z uvedených variant
- můžeme zmínit důležitost plánování rodiny a tedy i o sexuální zdrženlivost do příhodného věku
- zmínit, že mnohé potraty nejsou jen důsledkem rozmaru některých žen, ale že je k tomuto činu může vést řada okolností – byly znásilněny, nejsou finančně zabezpečeny, mají zdravotní problémy
- možnost zmínit i formy náhradní rodičovské péče – pěstouni, dětské domovy, sos vesničky
- adopce na dálku (děti z chudých zemí)

Jak podle vás ovlivňuje sňatečnost a rozvodovost proces reprodukce obyvatelstva?

- lidé, kteří uzavřou manželství, plánují většinou založení rodiny, sňatečnost tedy ovlivňuje proces reprodukce obyvatelstva v pozitivním slova smyslu
- rozvod naopak tento proces ovlivňuje negativně – přináší s sebou i psychické problémy, větší finanční zatížení (žena zůstane s dítětem sama, otec neplatí alimony,...)

Registrované partnerství.

- s žáky můžeme pohovořit o jejich názoru na problematiku homosexuálů – jak se dívají na možnost, že by homosexuální páry mohli adoptovat dítě
- jaké mají homosexuálové v ČR postavení? Jsou diskriminováni? Jak tomu bylo tak před 50 lety? Je ve smýšlení lidí nějaký rozdíl?

Odpovědi na otázky a úkoly z učebnice

- ***Na kterém kontinentu se vyvinul lidský rod? Jaké znáte vývojové formy rodu Homo?***
  - lidský rod se vyvinul v **Africe**, existují různé teorie – člověk se vyvinul z 1 druhu nebo z více druhů; vyvíjel se v jedné oblasti nebo na více místech, odkud se šířil na další místa
  - vývojové formy rodu Homo: Homo habilis (= člověk zručný), Homo erectus (= člověk vzpřímený), Homo neanderthalensis (= člověk neandrtálský), Homo sapiens (= člověk rozumný), Homo sapiens sapiens (= moderní člověk)
- ***Pokuste se odvodit příčinu tohoto rozdělení světa ve vztahu k přirozenému přírůstku. (rozvojové země vs. vyspělé země)***
  - **demografická revoluce** = demografický přechod, dáno odlišným stupněm vývoje společnosti, životními podmínkami
  - pro nejzaostalejší země světa jsou typické vysoké hodnoty míry porodnosti, ale i úmrtnosti, populační růst stagnuje, příkladem jsou nejvíce ekonomicky zaostalé státy střední a východní Afriky, středo-jihní Asie (Afghánistán)
  - pro další rozvojové země je charakteristický vysoký přirozený přírůstek – díky vysokým hodnotám porodnosti a snižující se úmrtnosti, př. státy západní Afriky
  - ve vyspělých zemích je trend poklesu porodnosti, úmrtnost stagnuje na nízkých hodnotách, populace neroste, nízký přirozený přírůstek až přirozený úbytek, populace stárne

- *S pomocí mapy přirozeného přírůstku ve školním atlase vypište státy s nízkým a vysokým přirozeným přírůstkem.*
  - **nízký přirozený přírůstek:** Německo (-0,06%), Arménie (0,02%), Rakousko (0,04%), Belgie (0,08%), Jižní Korea (0,26%), Nizozemsko (0,39%)
  - **vysoký přirozený přírůstek:** Niger (3,66%), Spojené arabské emiráty (3,56%), Burundi (3,56%), Kuvajt (3,5%), Západní Sahara (3,17%), Zimbabwe (2,95%)
  - hodnoty přirozeného přírůstku k dalším státům, můžete nalézt na tomto odkazu: http://www.geohive.com/earth/pop_growth.aspx

- *Možná už jste se setkali s termínem populační politika. Co to ale vlastně znamená? Co je jejím cílem?*
  - **populační politika** je součástí politiky státu, který navrhuje opatření, jenž ovlivňují populační vývoj
  - státy s **pronatalitní** politikou (podpora porodnosti): vyspělé země – např. státy západní Evropy, kde je potřeba zvýšit podíl mladých věkových skupin
  - státy s **protinatalitní** politikou (omezování porodnosti): rozvojové země, kde je bída, nestabilní hospodářství, např. státy jihovýchodní Asie, Čína

- *Na www.czso.cz zjistěte kolik bylo v ČR uzavřeno sňatků za rok 2009 a kolik manželství bylo ten rok rozvedeno. Výsledky porovnejte s rokem 1960.*
  - 1960: uzavřeno 74 173 sňatků/rok, rozvedeno 12 970 manželství/rok
  - 2009: uzavřeno 47 862 sňatků/rok, rozvedeno 29 133 manželství/rok
  - v porovnání roku 2009 a roku 1960 si můžeme povšimnout zejména poklesu počtu uzavřených sňatků za rok a naopak nárůstu počtu rozvodů za rok, což je způsobeno jednak liberálním postojem ČR k rozvodům, resp. rozdílným smýšlením lidí, kteří sňatky odkládají do vyššího věku anebo žijí v páru bez uzavření manželského svazku

1.2. Mechanický pohyb obyvatelstva

učebnice str. 6 - 7

- očekávané výstupy učiva - žák:

- rozlišuje migraci vnitrostátní a mezinárodní, dále pojmy imigrace, emigrace, reemigrace
- uvědomuje si hlavní migrační proudy ve světě
- zná důvody, proč lidé migrují (politické, kulturní, ekonomické, ekologické důvody) a uvědomuje si důsledky, jak pro cílové země migrantů, tak i pro státy, odkud lidé emigrují
- uvědomují si problematiku uprchlíků a překážky, s nimiž se uprchlíci potýkají

- jako **motivační prvek** by si žáci mohli přečíst příběhy uprchlíků – najdete je např. na stránkách www.unhcr.cz

- dále by mohli zjistit na jaký den připadá Světový den uprchlíků, jaká rizika s sebou nese nelegální migrace

- poukázat na obtížnost porovnávání mezinárodní migrace z důvodu nejednotné metodiky její evidence v různých státech

- **xenofobie** = strach z cizinců a nenávisť k nim

- pro rozšíření učiva můžeme zavést pojem **migrační saldo**

- zmínit *dočasné změny pohybu* = sezónní migrace - pracovní stáž, dělník na montáži,...; *pravidelné pohyby* – dojížděka do školy, zaměstnání; *nepravidelné dočasné pohyby* – cestovní ruch, rekreace, služby, sport, ...

- **zajímavé informace** můžete nalézt také na : www.migraceonline.cz či www.cizinci.cz

S jakými problémy (které nesouvisí s imigrační politikou) se mohou imigranti v cílových zemích ještě potýkat?

- neznalost jazyka, zákonů daného státu, poměry a chování majoritní společnosti, s projevy diskriminace, nesnášenlivosti (kvůli odlišné barvě pleti, odlišné národnosti, náboženské víře)

Jaký máte názor na cizince pracující v naší zemi?

- měli by si uvědomit mnohdy těžkou životní situaci cizinců, kteří u nás pracují, nevytvářejte názory negativně zaměřené proti občanům jiné národnosti
- cizinci často vykonávají podřadné práce za minimální mzdu,
- často za prací migrují muži, když vydělají větší obnos peněz, vrací se do své vlasti

Odpovědi na otázky a úkoly z učebnice

- ***Podle obr. 5 popište hlavní směry migrace ve světě. Jaké jsou důsledky pro oblasti, kde převažuje emigrace a pro oblasti, kde převažuje imigrace?***
  - **hlavní migrační proudy:** z Latinské Ameriky do Severní Ameriky, z Asie do Austrálie, Severní Ameriky, Evropy, z východní Evropy do západní Evropy, z Afriky do západní Evropy, na Arabský poloostrov
  - **důsledky:** změna rozmístění obyvatelstva na Zemi, míšení lidských ras, změny ve struktuře obyvatelstva
    - **v emigračních oblastech** přináší migrace zejména negativní důsledky – ztrátu zejména mladých, vzdělaných skupin obyvatel (reprodukce schopného a ekonomicky aktivního obyvatelstva)
    - **v imigračních oblastech** má migrace pozitivní důsledky – přírůstek obyvatelstva, negativa – migranti se neasimilují, konflikty s majoritní společností státu
- ***Jaké významné mezikontinentální přesuny obyvatel si pamatujete z historie?***
  - stěhování národů na konci starověku - počátkem středověku
  - přelom 19. a 20. století, meziválečné období, období po 2. světové válce
    - migrace z politických, ekonomických důvodů, během válek – nelegální migrace
- ***Na internetových stránkách www.czso.cz a www.cizinci.cz zjistěte, jaké je postavení cizinců v ČR a jaké národnosti jsou přistěhovalci nejčastěji u nás žádající o azyl?***
  - nejčastější národnosti žadatelů o azyl v ČR: Ukrajinci, Mongolové, Rusové, Moldavané, Afghánci

- ČR se stává imigrační zemí, důvody migrace do ČR jsou převážně ekonomické
- pracovní (na méně kvalifikované práce), hospodářská krize v roce 2009 však omezila počet pracovních příležitostí pro imigranty
- **pro integraci** cizinců je **důležitá znalost českého jazyka** – mají povinnost prokazovat znalost češtiny, pokud chtějí získat povolení k trvalému pobytu (bezplatná výuka češtiny je v rámci základního vzdělávání poskytnuta dětem pouze ze zemí EU)
- problémem je nedostatečná **informovanost cizinců** o poměrech ve společnosti v ČR – ministerstva i nevládní organizace vypracovávají informační publikace, pořádají kurzy
- problémem pro cizince ze třetích zemí bývá i **dostupnost zdravotní péče** – komerční pojišťovny je nechtějí pojistit a nárok na veřejné pojištění získají až se získáním povolení k trvalému pobytu či získáním zaměstnání u domácí organizace
- přístup na **trh práce** v ČR je pro cizince třetích zemí zajištěn v podobě zejména manuální, nekvalifikované práce, jsou zdrojem levné pracovní síly, často dochází k jejich zneužívání (pracují „na černo“)
- integrace cizinců předpokládá zapojení více organizací nevládních ale i vládních rezortů (ministerstvo vnitra, práce, školství, mládeže a tělovýchovy,...)
- ČR má možnost čerpat finance na integraci cizinců z Evropského fondu pro integraci občanů třetích zemí, Evropského sociálního fondu a státního rozpočtu
- více informací najdete na:

http://www.cizinci.cz/files/clanky/741/Usneseni_vlady_09022011.pdf

1.3. Rasová, národnostní a jazyková struktura obyvatelstva

učebnice str. 8 - 10

- očekávané výstupy učiva - žák:

- umí od sebe odlišit základní lidské rasy, zná přechodné rasové typy
- zná prostorové rozšíření jednotlivých ras
- chápe pojmy rasismus, antisemitismus a uvědomuje si negativní projevy těchto jevů
- zná znaky, které tvoří národ
- rozlišuje pojmy národnost vs. etnikum a vlastenectví vs. nacionalismus
- zná hlavní jazykové rodiny a umí popsat jejich prostorové rozšíření ve světě

- **šovinismus** = vyhrocený nacionalismus, víra v nadřazenost vlastního národa, hlásá nenávisť k ostatním národům

- **liberalismus** – základní hodnotou je svoboda, některé státy jsou svým postojem k příslušníkům jiných národů liberální (např. Kanada, Austrálie)

- **mezinárodní jazyky** (anglický, španělský, francouzský, německý jazyk) – zmínit, proč jsou právě tyto jazyky mezinárodními (mluví jimi velké národy, jenž v minulosti ovládaly rozsáhlé kolonie)

- mnohonárodnostní státy (Kanada, Indonésie, Čad,...) vs. jednotné státy (Norsko, Polsko, Dánsko,...)

- příslušníci jednoho národa hovoří více jazyky (Švýcarsko) nebo obyvatelé dvou a více národů hovoří jedním jazykem (Rakousko, Německo)

- <http://koreni.nova.cz/clanek/novinky/koreni-masajove.html> - odkaz na krátké video pojednávající o kultuře Masajů může posloužit jako **motivace** při výuce odlišných ras a kultur

- zajímavé články týkající se nejen porušování lidských práv a diskriminace naleznete na internetové adrese: <http://www.amnesty.cz/>

- práce s mapou – zmínit oblasti výskytu přechodných rasových typů

- mulat: východní Afrika, Latinská Amerika

- mestic: východní Sibiř, střední Asie, Mexiko, severozápad Jižní Ameriky

- zambo: Polynésie, Jihoafrická republika

Co znamená, když se řekne, že je někdo rasista? Jaký je váš názor na tento přístup k lidem odlišné rasy?

- rasismus – v důsledku znamená porušování základních lidských práv a svobod
- většinou jsou mu vystaveni příslušníci minorit, ovšem nemusí tomu tak být vždy
- zdůraznit negativa, která má rasismus na společnost (zvýšená kriminalita, násilnosti,..)
- podiskutovat s žáky o správných hodnotách a postojích, které by měli zaujímat, snažit se najít pozitiva při kontaktu např. s příslušníky jiných národů – poznání nové kultury,...
- s jakými menšinami se mohou nejčastěji v ČR setkat?
- cítili se sami žáci někdy být terčem rasismu?

Odpovědi na otázky a úkoly z učebnice

- ***Na obr. 9, 10 a 11 jsou zobrazeni příslušníci základních lidských ras. U každé popište vnější znaky, kterými se vyznačují.***
  - **europoidní rasa:** světlá barva kůže, rovné až mírně kudrnaté vlasy, vyšší postava, úzký, dlouhý nos, užší rty
  - **negroidní rasa:** velmi tmavá kůže, široký nos, silné plné rty, kudrnaté vlasy, velmi slabě vyvinuté tělesné ochlupení (nemají téměř žádné vousy)
  - **mongoloidní rasa:** předsunuté lící kosti, žlutá barva kůže, kožní řasa nad očima, šikmé oči, rovné černé vlasy, malý vzrůst
  - zmínit, že i mezi těmito základními lidskými rasami existují rozdíly (např. europoidní rasa: *severní větev* – Island, Skandinávie, ... velmi světlá barva kůže, vlasů **X** *jižní větev* – tmavší – Pyrenejský, Apeninský poloostrov, Indové, ...)
- ***S pomocí obr. 9 vyjmenujte území, kde ve světě převažují jednotlivé základní lidské rasy.***
  - **europoidní rasa:** J, JZ Asie; celá Evropa; severní Afrika; USA; V pobřeží Jižní Ameriky; V, Z, S pobřeží Austrálie
  - **negroidní rasa:** celá Afrika (výjimkou je severní Afrika, kde převažuje bílá rasa); Papua – Nová Guinea, dále je vyšší podíl této rasy také při SV pobřeží Jižní Ameriky; JV pobřeží USA; karibské ostrovy

- **mongoloidní rasa:** V, JV, centrální Asie; Madagaskar; severní část Kanady, dále také tato rasa převažuje v Mexiku, na západním pobřeží a centrální části Jižní Ameriky

- ***Jaký je rozdíl mezi vlastenectvím a nacionalismem a jaký rozdíl je mezi národností a státní příslušností.***

- **vlastenectví** znamená kladný postoj k vlastnímu národu

- **nacionalismus** se od vlastenectví odlišuje stavěním zájmů vlastního národa na úkor jiných národů

- **národnost** označuje příslušnost obyvatel k určitému národu

- **státní příslušnost** je výsledkem politické diferenciaci a souvisí se vznikem států

- ***Ze Školního atlasu světa zjistěte jaké skupiny jazyků se používají v Severní a Jižní Americe a do jakých jazykových rodin patří.***

- **jazykové rodiny:** - *indoevropská:* - skupina germánských jazyků (USA, Guyana, Surinam), románských jazyků (Mexiko, provincie Québec v Kanadě, většina Jižní Ameriky s výjimkou centrální a jižní části, státy v Karibiku),

- *ostatní* jazykové rodiny: eskymácké jazyky (severní části Kanady), indiánské jazyky a dialekty (jižní a centrální část Jižní Ameriky, severní a centrální část Kanady)

1.4. Náboženská a vzdělanostní struktura obyvatelstva

učebnice str. 11 - 13

- očekávané výstupy učiva - žák:

- chápe význam náboženství
- zná hlavní světová náboženství (zná jejich hlavní principy a představitele) a jejich prostorové rozšíření
- rozlišuje monoteistická a polyteistická náboženství
- uvědomuje si možné důsledky přístupu států k náboženství – liberální státy vs. autoritativní státy
- umí použít úroveň gramotnosti jako ukazatel vzdělanosti ve světě a rozlišuje úroveň gramotnosti vyspělých a rozvojových zemí

- **sekty** – různé náboženské skupiny, které se oddělily již od existujících náboženství
- **extremismus** = lpění na základní principech, používáno zejména ve spojitosti s náboženstvím (islámem), směr, který vyžaduje naprostou oddanost a podřízenost náboženskému přesvědčení, dodržování veškerých pravidel
- **terorismus** = násilné, nepředvídatelné činy zaměřené proti civilistům za účelem dosažení politických cílů
- *radikální islámská hnutí:*
  - Al-Kajda* – militantní islámská fundamentalistická organizace tvořící mezinárodní teroristickou síť, **Usáma bin Ládín**, 11.9. 2001 (teroristický útok v New Yorku)
  - Talibán* - radikální islámské hnutí v Afghánistánu
- **kastovní systém** – rozdělení obyvatel do sociálních tříd, Indie
- možnost zadání referátů žákům na jednotlivá náboženství, poté o jednotlivých náboženstvích pohovořit, zmínit jejich známé zásady (hinduisté nejí hovězí maso, i přesto v Indii největší stavy skotu na světě, Židé nejí vepřové maso)
- větší procento ngramotných žen v rozvojových zemích

Diskuze na téma sekty.

- kdo se stává nejčastěji obětí sekt? – mladí lidé, jenž se ocitnou ve složité životní situaci, sekta nejprve pomůže
- autoritativní vůdce, typické jsou neprůhledné finanční transakce, zvrácené pohledy na sex, relativizace morálních hodnot, často tvrdé protispolečenské postoje, málo tolerantní, přísné režimy, izolace od ostatních
- příklady sekt: satanisté, svědkové Jehovovi, mormoni, scientologové (Tom Cruise)
- zdůraznit, aby se takovýmito aktivitám vyhýbali, ovlivní život nejen jim, ale celé rodině

<http://www.youtube.com/watch?v=7hdyD-YlksY&feature=related> - ukázka sektářských praktik

Odpovědi na otázky a úkoly z učebnice

- ***Jak se jmenuje současný představitel katolické církve vyobrazený na obr. 15? Kde je jeho sídlo?***
  - **papež:** Benedikt XVI. (vlastním jménem Joseph Ratzinger), nástupce Jana Pavla II., má německé a vatikánské státní občanství
  - **sídlo:** Vatikán - ať žáci zjistí, kde se Vatikán nachází
- ***Zjistěte bližší informace o židovských tradicích a zvycích. Co znamená, když se o někom řekne, že je pohan?***
  - posvátnou knihou je **hebrejská bible** (= Tanach), která obsahuje celkem 24 knih rozdělených do **3 úseků**: 1. Tóra (Pentateuch) – prvních 5 knih bible: Genesis, Exodus, Leviticus, Numeri, Deuteronomium, 2. neviim (prorocké spisy), 3. ketuvim (hagiografy)
  - **obřad obřízky**, která se provádí chlapcům osmý den po porodu (u dívek se nikdy neprovádí) – možnost zmínit provádění obřízky ženám např. u domorodých afrických kmenů
  - **obřad bar micva**, kdy jsou chlapci ve 13 letech, dívky ve 12 letech (do té doby jsou považováni za děti) přijati do náboženského života a od té doby musí se řídit povinnostmi vyplývajícími z židovského náboženství

- rituální očištná koupel – *mikve*, kterou musí každý týden věřící vykonat, do lázně se musí ponořit celý a zcela bez oblečení a šperků

- některé **židovské svátky**:

- *Šabat*: den odpočinku, sedmý den týdne, nejdůležitější židovský svátek

- *Pesach*: židovské Velikonoce, 14. – 22.4.

- *Roš Hašana*: židovský Nový rok 1.1. a 2.1.

- *Chanuka*: svátek světel, osmidenní svátek od 25.12. do 3.1.

- některé **židovské symboly**:

- *menora* = sedmiramenný svícen

- *Davidova hvězda*

- *synagoga* = obdoba křesťanského kostela, min. 1 strana musí být orientována k Jeruzalému, věřící se zde schází k modlitbám, ale i společným aktivitám

- *mezuzá* = malá schránka pověšená u vchodových dveří židovských domácností, obsahuje text modlitby nazývané *Šema* (*Slyš!*)

- *tfilin* = kožené řemínky přivázané na paži, s koženými krabičkami, jež obsahují úryvky z Tóry

- **pohan** = příslušník některého z náboženství, uznávající více bohů, vyznavač nekřesťanského náboženství

- **Podle mapy Náboženství ve Školním atlase světa uveďte ke každému náboženství příklady států, kde ono náboženství převládá, a zapište si je do sešitu.**

- **křesťanství**: *katolíci*: Brazílie, Argentina, Peru, Španělsko, Itálie, Portugalsko, Francie, Irsko; *protestanti*: Finsko, Švédsko, Norsko, Jihoafrická republika; *pravoslavní*: Řecko, Rumunsko, Bulharsko

- křesťanství vyznává více než 1/3 obyvatel na světě (zcela převládá v Evropě, Severní a Latinské Americe)

- **judaismus**: Izrael

- **islám**: severní Afrika (v Egyptě, kde 90% obyvatelstva vyznává islám, je ale také 10% obyvatel vyznávající křesťanství), Saudská Arábie, státy Arabského poloostrova, Irák, Írán, Kazachstán, Afghánistán, Turkmenistán, Uzbekistán

- stále větší vliv má islám – nejmladší a nejméně tolerantní náboženství

- islám je zároveň náboženstvím, právním a morálním systémem, stylem života a kulturou
  - prorok *Mohamed* – posel Alláha
  - půst během měsíce Ramadánu, od východu do západu slunce platí zákaz pití, jídla, kouření a pohlavního styku.
  - muslim, který má dostatek sil a prostředků, má během svého života vykonat nejméně jednu pouť do Mekky, pouť se koná každoročně
  - připouští mnohoženství
  - **buddhismus**: Mongolsko, Laos, Vietnam
  - **hinduismus**: Indie, Nepál
  - **přírodní – animistická náboženství**: Madagaskar, Mosambik, Tanzanie
- ***S pomocí internetu se pokuste zjistit, kde jsou hlavní světová ohniska náboženských konfliktů.***
    - **Srí Lanka**: buddhismus (většina obyvatel) X hinduismus – občanská válka → hinduisté poraženi
    - Izrael : křesťanství X islám X judaismus, roli hrají také spory o území (pásmo Gazy)
    - **Pákistán**: islám X hinduismus, spory s Indií o území Kašmíru (Pákistán si nárokuje toto území, protože většina obyvatel vyznává islám)
    - **bývalá Jugoslávie** (Balkánský poloostrov): pravoslaví Srbové X katolíci Chorvaté X bosensští muslimové
    - **Severní Irsko**: katolíci X protestanti
    - **Filipíny**: křesťanství X islám
    - **Súdán**: islám (Arabové) X křesťanství (černošské obyvatelstvo)
  - ***Zjistěte, kdo je to dalajláma.***
    - **dalajláma**: považován za politického a duchovního vůdce Tibetanů (vyznávají buddhismus), každý dalajláma je považován za převtělence předchozího dalajlámy, současný 14. dalajláma je nucen žít v exilu (v Indii) kvůli bojům Tibetanů s Čínou

- ***Jakou roli hraje šaman v přírodním náboženství?***
  - **šaman:** má úlohu prostředníka mezi lidmi a bohy, duchy, dále léčitele a věštce budoucnosti, jeho role mohou být různé podle kmene, kde šaman působí

- ***Kdo a kdy zavedl povinnou školní docházku na území naší země?***
  - povinnou školní docházku u nás zavedla roku 1774 Marie Terezie

- ***Podle obr. 22 zhodnoťte rozdíly v úrovni gramotnosti ve světě.***
  - obyvatelstvo žijící na severní polokouli + v Austrálii je většinou téměř stoprocentně gramotné, následují země Latinské Ameriky a jihovýchodní Asie, kde se hodnoty pohybují mezi 90 – 97%, nejnižší úroveň gramotnosti je na africkém kontinentu – zejména státy Sahelu, dále také poloostrov Přední Indie
  - v rozvojových zemích je více negramotných žen než mužů (Afrika, Asie)

1.5. Struktura obyvatelstva podle pohlaví, věku a ekonomické aktivity

učebnice str. 15 - 17

- očekávané výstupy učiva - žák:

- uvědomuje si rozdíly ve struktuře obyvatelstva podle pohlaví a věku ve světě a zná jeho příčiny
- umí vyčíst údaje z věkové pyramidy
- umí rozdělit obyvatelstvo do 3 základních skupin podle věku a charakterizovat činnosti, které jsou pro danou skupinu typické
- rozděluje obyvatelstvo na ekonomicky aktivní a ekonomicky neaktivní, ví jaké skupiny obyvatel do těchto kategorií patří
- vymezuje hlavní sektory hospodářství a ví, jaké činnosti do nich patří
- umí posoudit, jak se liší podíl zaměstnaných osob v jednotlivých sektorech ve vyspělých a rozvojových zemích

- proč se opouští některá tradiční odvětví průmyslu ve vyspělých zemích (např. Velká Británie – textilní průmysl)? – vyplatí se dovoz, levná pracovní síla – obyvatelé rozvojových zemí

- rozdíl manufaktura vs. strojní velkovýroba? V čem se liší? Projeví se to na ceně výrobku?

- možnosti nezaměstnaných – úřady práce, pracovní agentury

- **sezónní zaměstnanost** – závislost na ročním období, míra nezaměstnanosti přechodně klesá zejména v létě – činnosti spojené s cestovním ruchem, zemědělstvím, ...

Jaký máte názor na postavení mužů a žen v dnešní společnosti?

- problémy zejména v minulosti s rovnoprávností mužů a žen

- zlepšení situace – ženy mohou zastávat různé pracovní pozice, stejná práva – to platí pro vyspělé země, pro státy rozvojové a některé nábožensky zaměřené země (státy s převahou muslimů) mnohdy ještě platí dominantní postavení muže, žena je mu podřízena

- feministická hnutí

Zamyslete se nad příčinami nezaměstnanosti. Jaké problémy jsou s ní spojené?

- příčiny: nesoulad mezi nabídkou a poptávkou pracovních míst (např. uchazeči (ne)mají vzdělání na jiné úrovni, než je požadováno) , podpora v nezaměstnanosti (mnohdy podporuje „dobrovolnou“ nezaměstnanost), hospodářská krize
- důsledkem nezaměstnanosti mohou být také různé nelegální činnosti – krádeže, práce na „černo“, snížení životní úrovně a perspektivy občanů, dopad i na psychiku lidí

Odpovědi na otázky a úkoly z učebnice

- ***Napadá vás jaká může být příčina převahy žen ve vyspělých zemích a převahy mužů v rozvojových zemích?***
  - převaha mužů v rozvojových zemích je spojena především s náboženskými vlivy, s preferencí chlapců před dívkami v některých kulturách
  - ve vyspělých zemích je patrná větší úmrtnost mužů ve všech věkových kategoriích
  - další vlivy: na početní zastoupení mužů a žen v jednotlivých zemích má vliv také migrace
- ***V čem se liší věková pyramida vyspělých zemí od věkové pyramidy zemí rozvojových (porovnej na příkladu Belgie a Etiopie, osa x – počet obyvatel, osa y – věkové kategorie)? Proč si myslíte, že tomu tak je? – uveďte důvody. Všimněte si i podílu počtu žen a mužů v jednotlivých věkových kategoriích. Jaké jsou tam rozdíly?***
  - velikost populace Etiopie je v řádech milionů, kdežto u Belgie ve statisících
  - Etiopie má nejvyšší podíl obyvatel do 24 let, jenž tvoří většinu populace, počet obyvatel v dalších věkových kategoriích výrazně klesá, nejnižší je ve věkové kategorii 60 let a více
  - Belgie má nejvíce obyvatel v produktivním věku, oproti Etiopii má vysoký počet obyvatel i ve vyšších věkových kategoriích a naopak v mladších věkových kategoriích je počet obyvatel daleko nižší
  - Etiopie je chudá země, kde lidé trpí hladem, lékařská péče je nedostačující a stále na nízké úrovni

- ***Podle obr. 25 zjistěte, kde ve světě je nejvyšší a kde nejnižší střední délka života. Pokuste se to zdůvodnit.***
  - rozdělení světa podle střední délky života prakticky kopíruje rozdělení světa na bohatý Sever a chudý Jih
  - na severní polokouli + Austrálie se hodnoty naděje dožití pohybují většinou nad 75 let a více, výjimkou jsou země východní Evropy a asijský kontinent (kromě Japonska, Jižní Korey), kde se tyto hodnoty pohybují pod 72 let
  - nejnižší hodnoty střední délky života jsou zaznamenány na africkém kontinentu (kromě severu Afriky), což je způsobeno celkovou zaostalostí těchto států – nemají dostatek potravin, léků a lékařské péče, trpí nedostatkem pitné vody, časté jsou i hladomory, je zde rozšířena řada tropických nemocí (např. malárie, AIDS, ...)

- ***V mnoha zemích je lékařská péče nedostačující. Uveďte příklady. Které světové organizace se zabývají řešením tohoto problému?***
  - Mosambik, Niger, Čad, Mali, Nepál, Kambodža, Bangladěš,...
  - **organizace:** WHO (Světová zdravotnická organizace), OSN (Organizace spojených národů)

- ***Jaké negativní důsledky může mít zvyšování průměrného věku obyvatel?***
  - negativním důsledkem je zejména **stárnutí populace**, na které se váží další problémy s tímto spojené – např. nízký podíl ekonomicky aktivních obyvatel, stát tak nemusí mít dostatečné finanční prostředky pro zabezpečení důchodů pro občany ve věkové kategorii 65 let a více, ti si pak nemusí být schopni udržet kvalitu života, jenž doposud vedli
  - zvyšování podílů starší populace je také ovlivněno vývojem porodnosti, jenž má ve vyspělých zemích klesající trend, na druhé straně rozvojové země vykazují často vysoké přirozené přírůstky a vysoký podíl dětské populace (může tak docházet ke značným změnám ve složení obyvatelstva na globální úrovni)
  - s vyšším podílem starších osob je možné spojit i pravděpodobnost vyšších nákladů v souvislosti se zdravotní péčí

- *V současnosti se ve světě vyskytuje trend poklesu počtu ekonomicky aktivních osob v nižších věkových kategoriích (15 - 25 let). Čím myslíte, že je to způsobeno?*
  - tento jev je způsoben především změnou smýšlení mladých lidí, kteří se nyní více věnují svému vzdělávání, cestování a nastupují tak do zaměstnání později než tomu bývalo dříve

- *Najděte na internetových stránkách <http://portal.mpsv.cz/sz/> jaká byla průměrná míra nezaměstnanosti v České republice v roce 2010 a porovnejte ji s průměrnou mírou nezaměstnanosti v okrese, ve kterém bydlíte.*
  - průměrná míra nezaměstnanosti v ČR: 9%
  - průměrná míra nezaměstnanosti např. hlavního města Prahy : 3,9% → Praha má oproti průměrné míře nezaměstnanosti ČR více než o polovinu nižší hodnotu, což je způsobeno, zejména i nadnárodním významem města, do kterého se soustřeďují velké firmy, jenž vytváří dostatek pracovních příležitostí

1.6. Rozmístění obyvatelstva na Zemi

učebnice str. 18 - 19

- očekávané výstupy učiva - žák:

- charakterizuje prostorové rozmístění obyvatel na Zemi – která místa jsou hustě osídlená a která naopak velmi řídké
- zná fyzicko–geografické a socioekonomické faktory, jež rozmístění obyvatelstva ovlivňují
- umí pracovat s ukazatelem rozmístění obyvatelstva – hustotou zalidnění

- při osidlování se nejprve projevovaly jen fyzicko-geografické faktory

- největší světové koncentrace obyvatel:

- J, V Asie, Evropa – zejména vyspělé státy na západě, východní pobřeží USA, Jižní Amerika – střed východního pobřeží, Afrika – delta Nilu, východní rovníková Afrika
+ městské státy a malé ostrovy

- možnost zavedení pojmů **jádrové oblasti** („**modrý banán**“ – Z Evropa) – soustředění velkého množství obyvatel, služeb, průmyslu a dopravy, hospodářsky vyspělé oblasti a **periferní oblasti** – často nehostinné podmínky, hospodářství na nízké úrovni, v těchto oblastech žijí např. původní obyvatelé (indiáni)

- lze je rozlišovat na celosvětové úrovni, ale i na úrovni menších území (např. státu)

Odpovědi na otázky a úkoly z učebnice

- *S pomocí atlasu podle fyzicko–geografické mapy světa a mapy hustoty zalidnění popište, jak mají přírodní podmínky vliv na rozmístění obyvatel. Dále se zaměřte oblasti, kde je hustota zalidnění nejvyšší a kde naopak nejnižší. Nápomocny vám mohou být i obrázky 26 – 29.*

- roli hraje: - **rozmístění pevnin** – 90% obyvatelstva žije na severní polokouli
  - vzdálenost od mořského pobřeží, ½ obyvatel světa žije do 200 km od mořského pobřeží
  - **nadmořská výška území** – ½ obyvatel žije do 200 m n. m. (okolí řek, pobřežní oblasti), výjimkou jsou některé státy v Africe (Etiopie),

Jižní Americe (Peru, Bolívie, Ekvádor), kde velké procento obyvatel žije v nadmořské výšce více než 1500 m n. m.

- *klimatické podmínky* – nejpříhodnější životní podmínky jsou v mírném pásu, kde se koncentruje 55 % obyvatel světa

- **nejvyšší hustota zalidnění** je v oblastech: jižní a jihovýchodní Asie, západní Evropy, východní pobřeží USA

- **nejnižší hustota zalidnění** je v oblastech pouští (Sahara, Namib, Gobi,..) vnitrozemí Austrálie, tropických deštných pralesů (Brazílie – Amazonie, Afrika – Konžský deštný prales, Indonésie,...), Grónsko, Kanada, sever Evropy a Asie (Sibiř)

- *Rozloha České republiky je 78 866 km², počet obyvatel je 10,5 mil. Vypočítejte hustotu zalidnění ČR a porovnej ji s hodnotami států v tab. 4 a 5. Proveďte srovnání hustoty zalidnění ČR a jednotlivých světadílů s pomocí obr. 31.*

- **hustota zalidnění ČR:** 133 obyvatel/km²

- ČR má oproti státům s nejvyšší hustotou zalidnění mnohonásobně menší hustotu zalidnění, je to dáno také mnohem menší rozlohou těchto států, naopak oproti státům s nejnižší hustotou zalidnění má ČR hustotu zalidnění několikanásobně vyšší, zejména proto, že v těchto státech jsou nehostinné přírodní podmínky, obyvatelstvo je soustředěno jen na některých územích státu, kde jsou příhodné podmínky (př. Austrálie – nejvíce je osídleno východní pobřeží, zbytek státu tvoří většinou pouště)

2. Sídla

2.1. Venkovská sídla

učebnice str. 20 - 22

- očekávané výstupy učiva - žák:

- rozlišuje základní typy sídel – venkovská, městská
- uvědomuje si rozdíly mezi městem a vesnicí – rozdíly v jejich vzniku, charakteru zástavby, činnostech, kterými se jejich obyvatelé zabývají, ve struktuře obyvatelstva
- vysvětlí pojmy druhé bydlení a skanzen (chápe význam jejich zakládání)

- zmínit přebírání městského způsobu života venkovským obyvatelstvem
- **odlišný charakter** vesnic vzhledem k území, ve kterém se nacházejí
- podle obrázků v učebnici mohou charakterizovat odlišnosti venkovských sídel v závislosti na místech, kde se tato sídla nacházejí

Chtěli byste bydlet na vesnici? Zdůvodněte proč ano nebo proč ne.

- volná diskuse mezi žáky
- cílem je najít výhody a nevýhody bydlení na vesnici, případně pokusit se najít řešení problémů
- mohou charakterizovat vesnici, ve které žijí nebo ji dobře znají

Odpovědi na otázky a úkoly z učebnice

- *Charakterizujte nějaké venkovské sídlo, které dobře znáte - z hlediska dostupnosti služeb, činností, kterými se jeho obyvatelé zabývají,...*
  - volná odpověď žáků
- *Jaká země je považována za kolébku průmyslové revoluce? Kdy tato revoluce začala?*
  - za kolébku průmyslové revoluce je považována Velká Británie, kde tento proces začal v 18. století a rozšiřoval se do dalších zemí Západu, změny

souvisely s mechanizací zemědělství, výroby – přechod do manufakturní výroby ke strojní velkovýrobě, s rozvojem těžby nerostných surovin a dopravy, významnou roli hráli také vědecké a technologické objevy, průmyslová revoluce také „nastartovala“ proces urbanizace

- ***S pomocí internetu zjistěte, co je skanzen. Dále zjistěte, kde se nachází nejstarší skanzen v ČR a zda se nějaký vyskytuje v kraji, ve kterém bydlíte.***
  - **skanzen** = národopisné muzeum nacházející se pod širým nebem, jsou zřizovány zejména kvůli zachování prvků lidové kultury
  - nejstarší skanzen na území ČR se nachází v Přerově nad Labem, byl založen roku 1900 arcivévodou Ludvíkem Salvadorem Toskánským (příslušník habsburského rodu)
  - největší a nejznámější skanzen v ČR byl založen roku 1925 bratry Jaroňkovými a nachází se v Rožnově pod Radhoštěm
  - zdůraznit význam zakládání skanzenů, popřípadě pohovořit o lidových tradicích a zvycích, jež jsou typické pro oblast, kde žáci bydlí

- ***Pokuste se porovnat městské a venkovské obyvatelstvo v rámci jednotlivých struktur obyvatelstva, o kterých jste se dozvěděli v předcházejících kapitolách (zaměřte se zejména na věkovou strukturu, přirozený pohyb obyvatelstva, vzdělanostní strukturu a ekonomickou aktivitu).***
  - větší **dynamika přirozeného pohybu** je mezi obyvateli venkovských sídel – vyšší přirozený přírůstek
  - ve městech je větší podíl obyvatel s vyšším **stupněm vzdělání**, vzdělání lidé se koncentrují ve městě, protože zde mohou svoje vzdělání uplatnit
  - co se týká **ekonomické aktivity** - ve městech převažuje zaměstnanost obyvatel ve službách, u venkovského obyvatelstva převažuje zaměstnanost v zemědělství
  - podíl mužů a žen v jednotlivých sídel ovlivňuje také např. koncentrace určitého odvětví průmyslu – např. textilní průmysl → v oblasti je větší ekonomická aktivita a větší počet žen, opakem je např. těžební průmysl, ve kterém pracují převážně muži

2.2. Městská sídla

učebnice str. 23 - 25

- očekávané výstupy učiva - žák:

- uvědomuje si funkce měst a hierarchii sídel
- umí vysvětlit a pracovat s pojmy: městys, urbanizace, metropole, aglomerace, konurbace, megalopole, suburbanizace, satelitní sídliště
- uvědomuje si rozdílné zastoupení městského a venkovského obyvatelstva ve světě a je schopen uvést důvody tohoto odlišného zastoupení
- porovná bydlení ve městě a na vesnici
- uvede problémy, se kterými se potýkají obyvatelé měst zejména v rozvojových zemích

- zavést pojem **statutární město** v ČR (má právo organizovat si svoji správu) – žáci mohou najít, v čem spočívá jejich podstata a uvede příklady
- možno pohovořit o **zónách města** – historické centrum, nové centrum, obytné zóny, průmyslové zóny, ...
- ve velkých městech světa někdy vznikají např. čínské a další čtvrtě, kde tato část města vypadá stejně jako v Číně či jinde, lidé zde žijí i stejným způsobem, tvoří uzavřenou komunitu
- <http://www.virtualczech.cz/> - na této adrese naleznete virtuální prohlídku různých měst ČR
- do hierarchie sídel uvést konkrétní příklady sídel z ČR

Jaké jsou podle vás klady a zápory bydlení ve městě? Porovnejte bydlení ve městě a na vesnici. S jakými problémy se mohou potýkat obyvatelé měst a s jakými obyvatelé vesnic?

- doporučuji zapisovat na tabuli klady a zápory vesnic a měst, poté s žáky o jednotlivých položkách diskutovat, popřípadě hledat řešení problémů

Problematika squattingu a bezdomovců ve velkých městech ČR.

- squatting – obsazování prázdných domů, nezákonné využívání nemovitosti
- bezdomovci – dvě stránky problematiky: 1. sami bezdomovci se stávají terčem útoků, v zimě hrozí nebezpečí umrznutí, 2. bezdomovci napadají a ohrožují ostatní občany ve snaze zajistit si jídlo, peníze
- existuje nějaká možnost, jak bezdomovcům pomoci?
- možnost rozvinout diskusi o příčinách bezdomovectví

Odpovědi na otázky a úkoly z učebnice

- *Kolik musí mít obec v ČR minimálně obyvatel, aby získala statut města? Jmenujte 5 největších měst ČR a najdi kolik mají obyvatel. Co znamená označení městys?*
  - podle zákona č. 234/2006 Sb. se městem může stát obec, která má alespoň **3000 obyvatel**, pokud tak na návrh obce stanoví předseda Poslanecké sněmovny po vyjádření vlády
  - **největší města ČR**: Praha (1 249 026 obyvatel), Brno (371 399 obyvatel), Ostrava (306 006 obyvatel), Plzeň (169 935 obyvatel), Liberec (101 625 obyvatel) – údaje jsou k 31.12.2009
  - další údaje o počtu obyvatel ve vybraných městech naleznete na <http://www.czso.cz/csu/2010edicniplan.nsf/p/1409-10>
  - **městys** = typ obce, která svojí velikostí a významem stojí na rozhraní vesnice a města. V minulosti byl tento statut obcím odejmut a k jeho znovuoobnovení došlo v roce 2006, obec o tento statut může požádat, pokud ho měla před 17.5. 1954.
- *Ve Školním atlase světa - na mapě „Městské aglomerace“ si najděte všechny aglomerace a města uvedené v tabulkách 6 a 7. Vyhledejte ještě další příklady aglomerací.*
  - práce s mapou
  - další **aglomerace**: Boston, Toronto, Montreal, Philadelphia, Detroit, , Dallas, Houston, San Francisco, Los Angeles, Caracas, Bogota, Lima, Santiago, Buenos Aires, Rio de Janeiro, Belo Horizonte, Káhira, Nairobi, Kinshasa, Johannesburg,

Rijád, Bagdád, Londýn, Paříž, Miláno, Barcelona, Madrid, Berlín, Sankt – Petěrburg, Taškent, Osaka – Kobe – Kyoto, Rangún, Kuala Lumpur, Jakarta, Sydney, Melbourne

- ***Pokuste se vysvětlit příčinu odlišného zastoupení městského a venkovského obyvatelstva u jednotlivých kontinentů. Mnohé vám napoví i obr. 50.***
  - v rozvojových zemích je hlavní obživou zemědělská činnost, které se věnuje většina obyvatel, tato činnost je soustředěna do okolí venkovských sídel
  - většina obyvatel vyspělých zemích pracuje ve službách, které se soustřeďují hlavně ve městech, města jsou také na vyšší úrovni a poskytují obyvatelům více možností, proto je větší podíl městského obyvatelstva ve vyspělých zemích a větší podíl venkovského obyvatelstva v zemích rozvojových

3. Příklady aplikací vybraných netradičních metod do výuky

Tyto netradiční metody byly vybrány záměrně zejména proto, že při jejich aplikaci není kladen největší důraz na faktografický aparát, ale zejména na rozvoj dovedností a také toho, aby si z výuky vzali ponaučení, dozvěděli se něco zajímavého, či byli motivováni k samostatnému vyhledávání rozšiřujících informací, ze kterých si budou schopni vybrat to důležité. Aby byla šance tohoto dosáhnout, je v první řadě důležité žáky zaujmout a umět s nimi komunikovat. Tyto metody výuky mají motivační charakter, rozvíjí osobnost žáka a zároveň jsou vhodné pro aplikaci do výuky tématu obyvatelstva světa.

3.1. Školní geografický projekt

Není to dlouhá doba, co se v našem školství tato metoda začala více uplatňovat. Na jejím rozvoji se do značné míry podílí zřejmě zejména zavedení RVP. Hlavní myšlenkou této metody výuky je předkládání učiva ne v „hotové“ podobě, ale základem poznání by měla být aktivita a osobní zkušenost žáka. Předpokládá se tedy návaznost na již získané vědomosti žáků, aktuálnost a reálnost řešeného tématu. Předpokladem je tedy i jistá úroveň žáků. Učitel by při rozdělování úkolů měl žáky zároveň motivovat a poukázat na možnost praktického využití. Měl by jasně vymezit, co od nich očekává, jak dlouho mají na vypracování a jak budou jejich výsledky hodnoceny. Při prezentaci výsledků je možnost rozvinout diskusi nebo ponechat žákům prostor pro otázky. Pokud byste potřebovali podrobnější popis nejen této, ale i ostatních zde uvedených netradičních metod výuky, naleznete jej v publikaci: *Kühnlová, H. (1997): Vybrané kapitoly z didaktiky geografie I. Karolinum, Praha.*

Návrh konkrétního školního geografického projektu

Název: „Věková struktura obyvatel světa, aneb, jak jsme na tom „my“?“

Zařazení projektu do osnov: 9. ročník

Časový plán činnosti: na vypracování projektu budou mít žáci jasně stanovenou lhůtu – 1 měsíc. Ve výuce zabere tento projekt cca 3 vyučovací hodiny. 1. vyučovací hodinu proběhne motivace, rozdělení žáků do skupin, vysvětlení zadání a nástin, jak

mají žáci pracovat. 2. vyučovací hodinu proběhnou výstupy jednotlivých skupin, kde přednesou svým spolužákům svoje výsledky. 3. hodina bude věnována syntéze poznatků, kdy dojde ke shrnutí nejdůležitějších faktů, popřípadě zde bude prostor pro dotazy.

Cílem projektu je zjištění rozdílné věkové struktury obyvatel jak v rámci světadílů, tak i jednotlivých regionů daného světadílu. Uvědomí si příčiny a možné důsledky tohoto věkového složení (rozdíly mezi vyspělými a rozvojovými zeměmi). Chápu, které demografické procesy nejvíce ovlivňují obměnu populací (porodnost, úmrtnost).

Zadání projektu: Žáci budou rozděleni do 4 skupin, pokud možno, o stejném počtu, každá z těchto skupin bude zpracovávat přidělený kontinent (popř. kontinenty). První skupině bude přidělena Severní Amerika, Latinská Amerika a Austrálie, druhé skupině Afrika, třetí skupině Asie a čtvrté skupině Evropa. Žáci budou sbírat data ke každému státu. Pokud by nebyl dostatek času pro tuto formu realizace, je možné rozdělit světadíly na regiony (z důvodu velkého počtu států některých světadílu), kdy z každého regionu budou zpracovávat 2 - 3 státy. Pro státy pak vytvoří výsečový graf, který bude mít 3 výseče – 1. výseč bude tvořit procentuální zastoupení obyvatelstva ve věku 0 – 14 let, 2. výseč obyvatelstvo ve věku 15 – 64 let a 3. výseč bude zastoupení obyvatelstva ve věku 65 let a více. Dále vyhotoví tento graf i pro světadíl jako celek. Grafy budou zakreslovat do obrysu státu ve slepé mapě formátu minimálně A3. Porovnájí výsledky jednotlivých států (popř. regionů) s hodnotami za celý kontinent. Zamyslí se nad příčinami rozdílů či shod ve věkovém složení. Dále zkonstruují ke každému světadílu také věkovou pyramidu, ze kterého vyčtou i podíl mužů a žen v populaci. Dostanou odkaz, ze kterého budou čerpat data, jenž jsou uvedena v absolutních hodnotách a budou je tak muset přepočítat na procenta. Budou brát co nejaktuálnější data. Je možnost zadat žákům úkol, aby sestrojily graf prognózy vývoje za rok 2050 (odkaz na potřebná data je uveden ve 2. fázi zpracování projektu – Rozbor úkolu). Je také důležité, aby každé věkové kategorii byla přiřazena konkrétní barva, jenž budou používat všechny skupiny, aby poté byla možnost srovnání jednotlivých světadílu (např. věk 0 – 14 let = modrá barva, věk 15 – 64 let = červená barva, věk 65 let a více = zelená barva).

Možné rozdělení světadílu na regiony:

- Evropa: - regiony: S Evropa, V Evropa, JV Evropa, J Evropa, Z Evropa, střední Evropa

- Asie: - regiony: JV Asie, J Asie, V Asie, JZ Asie, Z Asie, S Asie
- Afrika: - regiony: S Afrika, Z Afrika, V Afrika, J Afrika, střední Afrika
- Severní Amerika: Kanada, USA
- Latinská Amerika: Mexiko + všechny státy Jižní Ameriky

Pomůcky: kalkulačka, slepé mapy kontinentů na formátu A3, kružítko, pastelky

Fáze zpracování projektu:

1. Motivace:

Motivace by měla být nedílnou součástí každé vyučovací hodiny. Žáci se seznámí s cíli a smyslem úkolu, učitel poukáže na praktické využití výsledků projektu. K tomuto projektu můžeme jako motivaci použít rozhovor mezi žáky a učitelem, kdy učitel zjišťuje u žáků, kolik členů jejich rodiny patří do věkové kategorie 0 – 14 let, 15 – 64 let a 65 let a více. Výsledky se zapíší na tabuli a sestojí se k nim také výšečový graf - a je tak možno žákům na tomto příkladu vysvětlit princip projektu.

2. Rozbor úkolu:

Zde je vhodné žákům doporučit zdroj relevantních informací (např.: <http://esa.un.org/unpp/index.asp?panel=2>). Žáci by měli vědět kolik času mají na zhotovení všech požadavků. Bylo by dobré, domluvit si s žáky každý týden kontroly, při kterých předloží, co již zhotovili, pokud by měli nejasnosti, poradit jim, jak tyto problémy řešit. A také aby se předešlo případně tomu, že některá skupina svůj projekt vůbec nevypracuje.

Slepé mapy jednotlivých světadílů můžete nalézt např. zde: <http://geoportál.alej.cz/index.php?pid=63>.

3. Vlastní zpracování projektu:

Aby výsledný projekt netvořily pouze grafy zakreslené v obrysech států, bylo by vhodné žákům doporučit způsoby, jak svůj projekt „oživit“ – např. ke každému státu nakreslit vlajku, označit hlavní město, ke grafu také připsat celkový počet obyvatel daného státu, najít obrázky typických domorodých obyvatel či jejich činností a kultury

4. Shrnutí:

V této fázi projektu by na řadu přišly výstupy jednotlivých skupin před tabulí, kdy ostatní žáci mají před sebou otevřený atlas (na tabuli zároveň visí nástěnná mapa). *Kühnlová (1997)* uvádí: Důležité je propojení výsledků činnosti všech skupin, objasnění řešených problémů, konfrontace různých názorů a zařazení nových zjištěných skutečností do výsledků řešení jednotlivých skupin. Konkrétně je zde nutnost zdůraznění rozdílů mezi vyspělými a rozvojovými zeměmi. Nemělo by být opomenuto

ani srovnání ČR, jakožto státu, v němž žijeme, s ostatními světadily a zhodnocení jejího postavení v rámci světa.

Při tomto výstupu mohou žáci sdělit nejen faktické informace, ale i úskalí, se kterými se potýkali, jak se jim podařilo je vyřešit a nebo navrhnout nějaké téma k diskusi. Měli by si uvědomit, že všichni ačkoli žijeme na jedné planetě, nemáme stejné podmínky k životu (ať už přírodní nebo hospodářské) a to se projevuje nejen v životní úrovni obyvatel jednotlivých oblastí, ale i v dalších charakteristikách obyvatelstva – tedy i věkové struktuře.

5. Využití projektu:

Aby žáci měli možnost se k výsledkům svých projektů vrátit či aby si tyto zajímavé výsledky mohli prohlédnout a přiučit se i žáci dalších tříd nebo ročníků, doporučuji vystavení těchto projektů např. ve vestibulu či chodbě školy.

3.2. Studio – dílna

Jak uvádí *Kühnlová (1997)*: při aplikaci této metody je důležité dopředu vytvořit ve třídě pracovní místa – tzv. studia. V každém studiu jsou pro žáky připravené určité úkoly, které musí splnit. Zde je kladen velký důraz zejména rozvoj dovedností žáků – hlavně na práci s různými zdroji dat, doplňkovou literaturou, na tvorbu vlastních grafů či mapových náčrtů. Učitel žákům na úvod sdělí, co je cílem jejich úkolů, upozorní je na možná úskalí, popřípadě radí a navádí žáky na „správnou cestu“ při zpracování úkolů. Tato metoda apeluje také na ponechání určité volnosti při zpracování úkolů, učitel je zde spíše pouze v roli poradce.

Při výuce obyvatelstva světa je možno tuto metodu využít pro názorné poukázání na nerovnoměrnost rozmístění obyvatelstva na Zemi, kdy jsou pro žáky klíčové pojmy hustota zalidnění, venkovské a městské obyvatelstvo.

Cílem je vytvoření co možná nejpřesnějšího obrazu o rozmístění obyvatel v rámci jednotlivých světadílů s uvědoměním si vlivu fyzicko-geografických a socioekonomických faktorů na toto rozmístění.

Třída se rozdělí na 5 skupin. Každé z nich je přiřazen určitý úkol (možné je také vyvěsit témata na nástěnku a žáci se sami před vyučováním dohodnou, kterému z témat by se chtěli věnovat). Dvě skupiny budou zpracovávat kartogramy vyjadřující hustotu zalidnění jednotlivých států za kontinenty. Tyto skupiny by se také měly dohodnout na stejných barvách a intervalech hodnot, které použijí v legendě. Jedna

skupina se bude věnovat státům Severní a Latinské Ameriky, Afriky, druhá skupina státům Evropy, Asie a Austrálie. Je na učiteli, jestli žákům poskytne údaje, ze kterých budou muset hustotu zalidnění vypočítat sami nebo rovnou hodnoty hustoty zalidnění. Další dvě skupiny se budou zabývat podílem městského a venkovského obyvatelstva ve státech jednotlivých světadílů. Vytvoří kartogramy a opět by bylo dobré, aby se domluvily na použití stejných intervalů a barev pro možnost lepšího srovnání. Pátá skupina by se zabývala vývojem počtu obyvatel na jednotlivých kontinentech (zde od roku 1950 s prognózou do roku 2050. K těmto údajům zároveň vytvoří pro každý kontinent graf s křivkou znázorňující vývoj počtu obyvatel. Skupiny po zpracování svého úkolu budou schopny poukázat na „extrémy“ i průměrné hodnoty v rámci kontinentu a zhodnotit příčiny tohoto rozložení obyvatelstva. V případě vývoje počtu obyvatel zdůrazní zejména rozdíly mezi kontinenty v minulosti, současnosti a v prognóze do budoucna. Tyto kartogramy a grafy pak mohou být vyvěšeny na třídní či školní nástěnce.

Údaje potřebné k realizaci této metody ve výuce naleznete např. zde:

<http://www.geohive.com/earth/world.aspx> - odkaz obsahuje údaje - stát, hlavní město, plocha státu, počet obyvatel státu

http://www.geohive.com/earth/pop_region.aspx - zde naleznete údaje o počtu obyvatel rozdělené podle světadílů za jednotlivé státy

http://www.geohive.com/earth/pop_continent.aspx - zde je možno najít údaje o počtu obyvatel od roku 1950 s prognózou vývoje do roku 2050 za jednotlivé kontinenty

http://www.geohive.com/earth/pop_urban.aspx - na tomto odkazu se nachází údaje o podílu venkovského a městského obyvatelstva v jednotlivých státech světa

3.3. Tisková kancelář

Hlavním smyslem této metody je rozvoj žákovi schopnosti orientovat se v různých zdrojích informací – vybírat z nich jen to podstatné. Třída je rozdělena na několik „tiskových kanceláří“, kde jsou shromážděné potřebné podklady, ze kterých žáci samostatně nebo ve skupinách vyhledávají potřebné informace. Na závěr při interpretaci výsledků jednotlivých skupin učitel naslouchá, upřesňuje a doplňuje případné nejasnosti.

Vzhledem k zaměření problematiky obyvatelstva světa, bych tuto metodu navrhovala využít při výuce náboženské struktury obyvatelstva. Třída by se rozdělila na

4 skupiny a každá by zpracovala z předkládaných informací stručný text pojednávající o jednom z hlavních náboženství světa. Splnění tohoto úkolu vyžaduje 2 vyučovací hodiny – v první hodině se žáci seznámí s úkoly a ve druhé dojde k prezentaci zjištěných informací ostatním spolužákům a k zápisu poznámek. Text by obsahoval základní fakta o daném náboženství – původ konkrétního náboženství, z čeho vychází, jeho rozšíření (zakreslí do slepé mapy světa), symboly, představitelé, v co či koho věří, jaká jsou známá poutní místa, postavení vůči ostatním náboženstvím, co hlásá a specifika (pokrmů, hlavní svátky) – tyto body mohou sloužit zároveň jako osnova pro vypracování úkolu žáky, kteří poté přednesou svým spolužákům svoje získané informace. K fixaci nových poznatků doporučuji využít pracovního sešitu na stránkách 8 a 9. Informace k tomuto tématu by však nemusely být v tištěné podobě, ale posloužit by mohla i videa o jednotlivých náboženstvích. Nutností je však dostatečné technické vybavení školy – každá skupina musí mít k dispozici 1 počítač s přístupem na internet. Zde jsou odkazy na videa k jednotlivým náboženstvím:

- judaismus: <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10077100525-nabozenstvi-sveta/205562230380004-judaismus/>
- islám: <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10077100525-nabozenstvi-sveta/205562230380003-islam/>
- buddhismus: <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10077100525-nabozenstvi-sveta/205562230380002-buddhismus/>
- hinduismus: <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10077100525-nabozenstvi-sveta/205562230380001-hinduismus/>

4. Řešení pracovního sešitu

1.1. Přirozený pohyb obyvatelstva

1. Úhrnná plodnost je demografický ukazatel, který vyjadřuje počet dětí připadající na 1 ženu v reprodukčním věku. Přiřaďte státům, uvedeným v tabulce následující hodnoty počtu dětí na 1 ženu v reprodukčním věku: 6,54; 1; 5,39; 1,39. Pokuste se to zdůvodnit.

stát	počet dětí na 1 ženu
Mali	6,54
Rakousko	1,39
Afghánistán	5,39
Čína	1,00

zdůvodnění:

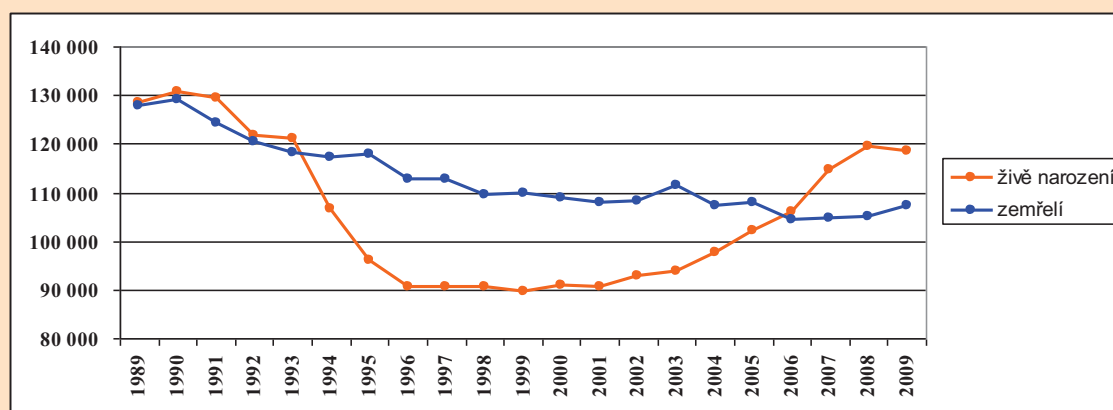
- Čína politika „1 dítě“, Rakousko vyspělý stát, v poslední fázi demografické revoluce, Mali + Afghánistán velmi chudé, rozvojové země, zvedají celosvětový průměr, vysoký podíl negramotného obyvatelstva, náboženské vlivy (islám)

2. Sestrojte graf vývoje počtu zemřelých a živě narozených v ČR v letech 1989 – 2009. Obě křivky, které vám v grafu vzniknou krátce okomentujte.

	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
živě nar.	128 356	130 564	129 354	121 705	121 025	106 579	96 097	90 446	90 657	90 535	89 471
zemřelí	127 747	129 166	124 290	120 337	118 185	117 373	117 913	112 782	112 744	109 527	109 768

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
živě nar.	90 910	90 715	92 786	93 685	97 664	102 211	105 831	114 632	119 570	118 348
zemřelí	109 001	107 755	108 243	111 288	107 177	107 938	104 441	104 636	104 948	107 421

Graf vývoje počtu zemřelých a živě narozených v ČR od roku 1989 – 2009:

komentář: mírný nárůst počtu narozených po sametové revoluci v roce 1989, v roce 1993 prudký pokles (změna smýšlení lidí – odkládání založení rodiny do vyššího věku, více se lidé věnují cestování, svému vzdělávání,...) zvýšení počtu narozených až po roce 2000, kdy se dostávají do reprodukčního věku silné ročníky ze 70. let, v současné době stagnace (jedním z vlivů byla také hospodářská krize v roce 2008, 2009), počet zemřelých od roku 1989 klesal – ze 130000 obyvatel na nyníjší hodnoty okolo 109000, více narozených než zemřelých

3. Určete, který výrok je pravdivý (označte ho P) a který nepravdivý (označte ho N), nepravdivý výrok opravte.

a) V roce 2010 žilo na Zemi 8,6 miliardy obyvatel. **N**

V roce 2010 žilo na Zemi **6,8 miliardy** obyvatel.

b) Přirozený pohyb obyvatelstva je spojen s porodností a úmrtností obyvatelstva.

P

c) V ČR se provádí sčítání lidí, domů a bytů po 10 letech. **P**

d) Rozvojové země mají nižší přirozený přírůstek obyvatel než země vyspělé. **N**

Rozvojové země mají **vyšší přirozený přírůstek** obyvatel než země vyspělé.

e) Vyšší sňatečnost má na reprodukci obyvatelstva negativní vliv. **N**

Vyšší sňatečnost má na reprodukci obyvatelstva **pozitivní** vliv.

f) Pokud mluvíme o přirozeném úbytku obyvatel, znamená to, že daný rok

se narodilo méně lidí, než jich zemřelo. **P**

g) Lidský rod se vyvinul v Severní Americe. **N**

Lidský rod se vyvinul v **Africe**.

h) Polsko patří mezi konzervativní země, kde není ženě povoleno jít na potrat,

pokud nemá závažné zdravotní potíže. **P**

ch) Průměrný věk ženy při narození prvního potomka v ČR klesá, tento věk

matek je 23 let. **N**

Průměrný věk ženy při narození prvního potomka **stoupá**, v ČR je tento věk

matek **29 let**.

j) Uzavřít sňatek v ČR mohou osoby, které dosáhly věku alespoň 15 let. **N**

Uzavřít sňatek v ČR mohou osoby, které dosáhly věku **18 let (ve výjimečných případech lze hranice snížit na 16 let)**.

k) Celosvětovým rysem vývoje úmrtnosti je její klesající tendence. **P**

1.2. Mechanický pohyb obyvatelstva

1. Vysvětlete pojmy:

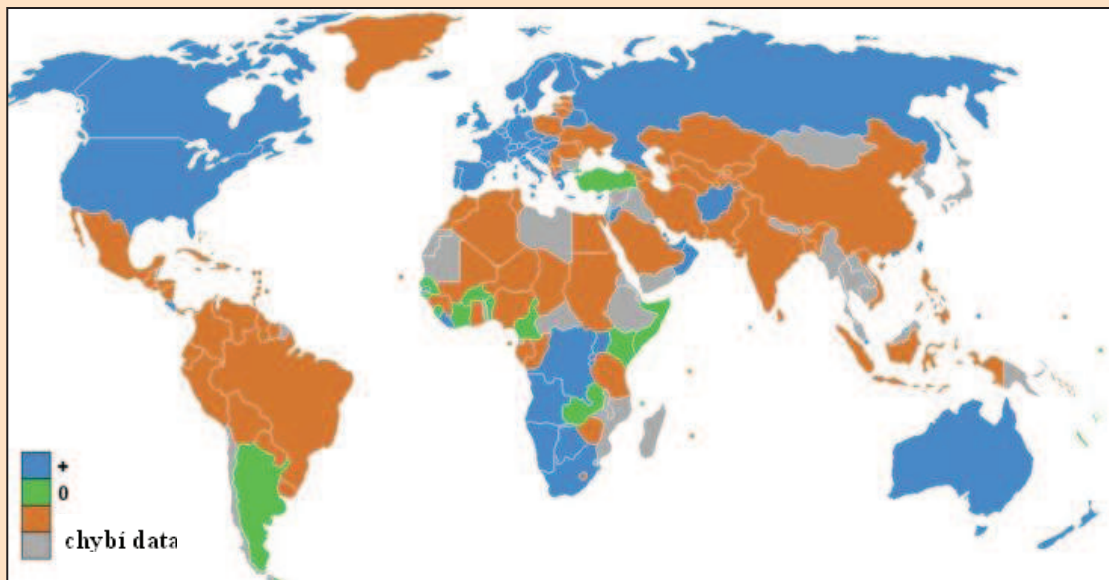
emigrace = **vystěhovalectví**

imigrace = **přistěhovalectví**

reemigrace = **návrat na území, které člověk dříve opustil**

2. Podle obr.1 určete, které země zaznamenávají přírůstek obyvatelstva migrací, které země naopak úbytek.

Obr. 1 Míra čisté migrace (2008)

přírůstek: Severní Amerika, Evropa, Austrálie, J Afrika - ekonomicky prosperující země, kde jsou větší příležitosti k získání práce, vyšší životní úroveň

úbytek: Latinská Amerika, země Sahelu, J, JZ, JV, V Asie - chudé, rozvojové země, v mnohých (zejména Afrika) nemoci, bída, hlad, občanské války, rasová diskriminace, náboženské konflikty

3. Vypočítejte celkový a přirozený přírůstek v obci Lhotka, jestliže víte, že: V roce 2002 se v obci Lhotka narodilo 656 dětí a zemřelo 487 osob. Do obce se přistěhovalo 668 osob a vystěhovalo se jich 740.

přirozený přírůstek: 169 osob

celkový přírůstek: 97 osob

4. S pomocí internetu zjistěte, co znamená pojem Schengenský prostor. Kdy do něj vstoupila ČR? Jaké jsou další členské země?

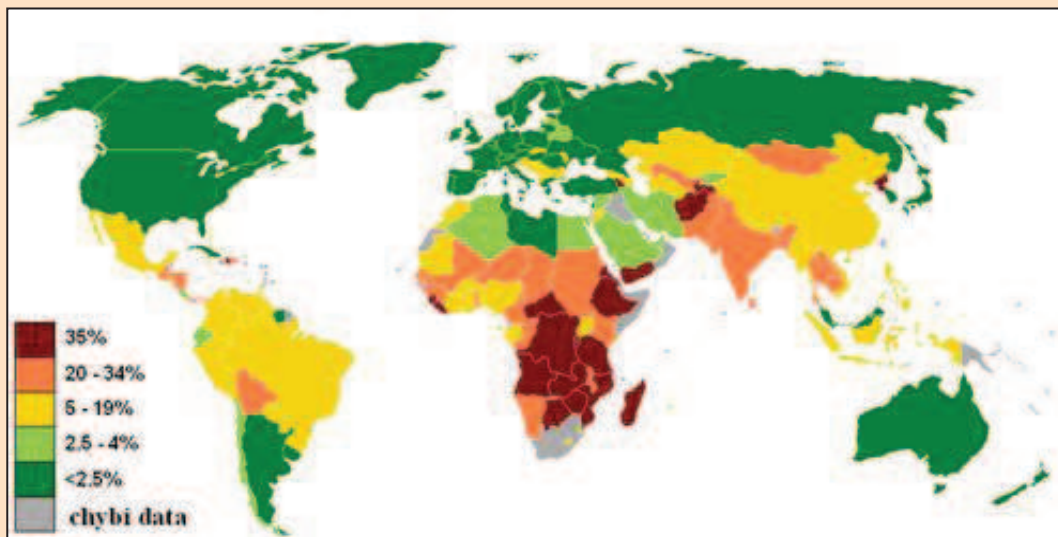
Schengenský prostor = území většiny evropských států, ve kterém mohou osoby překračovat hranice smluvních států na kterémkoli místě a nemusí projít hraniční kontrolou, vstup ČR: 21.12.2007 členské země: všechny státy EU (mimo Velké Británie, Irsko, Kypr, Rumunsko, Bulharsko) + země mimo EU : Island, Švýcarsko, Norsko

5. Kdybyste měli možnost studovat nebo pracovat v zahraničí, kterou zemi byste si vybrali a proč? Co vám chybí v ČR?

volná odpověď

6. Jednou z příčin migrace z některých zemí je hlad a chudoba, podle obr. 2 zjistěte, kde je nejvíce obyvatel trpí hladem, kde je situace naopak nejpříznivější. S jakými dalšími problémy se potýkají obyvatelé v oblastech nedostatkem potravin?

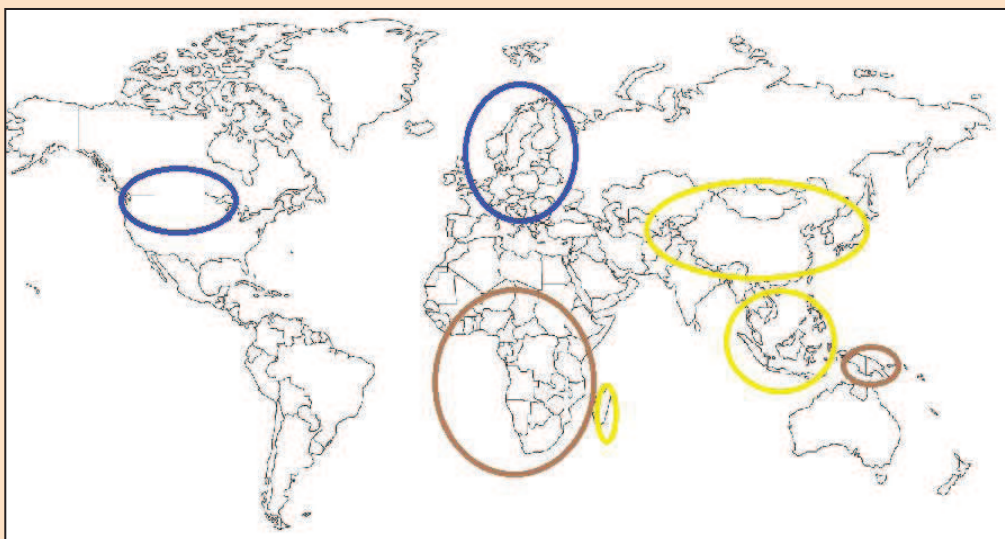
Obr. 2 Procentuální podíl populace trpící hladem (2006)

nejvíce postižené oblasti jsou v Africe - centrální a JZ část - obyvatelé zde trpí hladomorem, malárií a HIV, dále jsou to přelidněné oblasti J Asie (zejména Indie, Pákistán), JV Asie (Kambodža, Laos, které patří k nejchudším zemím na světě) + Mongolsko, v Latinské Americe jsou tzv. banánové republiky, lidé v těchto nejvíce postižených oblastech také nemají dostupnou kvalitní lékařskou péči, dostatečnou hygienu

1.3. Rasová, národnostní a jazyková struktura obyvatelstva

1. Podle obrázků 3 – 5 určete, o kterou lidskou rasu se jedná a do slepé mapy světa zakreslete 2 místa největšího výskytu každé rasy.

Obr. 3

Obr. 4

Obr. 5

- obr. 3 **mongoloidní** rasa (na mapě **žlutou** čarou)
- obr. 4 **negroidní** rasa (na mapě **hnědou** čarou)
- obr. 5 **europoidní** rasa (na mapě **modrou** čarou)

2. Doplňte chybějící slova ve větách.

Obyvatelé rozdělujeme do lidských ras zejména podle vnějších znaků, kterými jsou zejména **barva pokožky, rysy tváře, barva očí, barva a typ vlasů**. Protože se lidé neustále pohybují, dochází ke značnému míšení lidských ras. Mulat je míšenec **bílé (europoidní) a černé (negroidní)** rasy, míšenec žluté a černé rasy se nazývá **zambo** a míšenec žluté a bílé rasy je **mestic**.

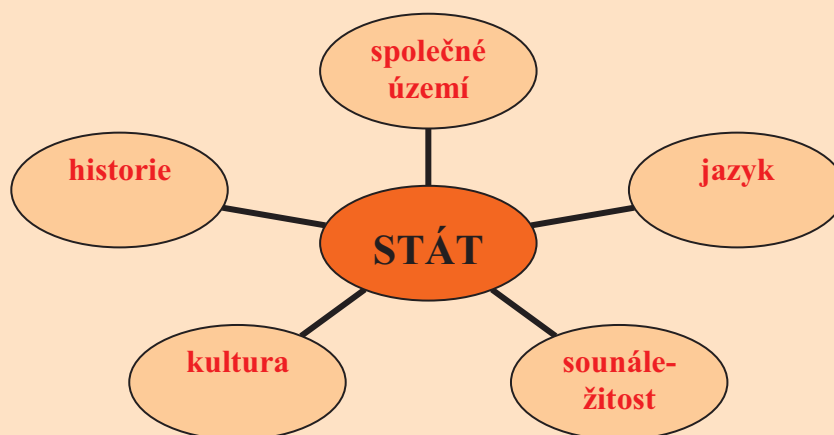
3. Znáte např. nějakého slavného mulata nebo mulatku?

Lewis Hamilton, Barack Obama

4. S pomocí atlasu (mapa *Jazykové rodiny* a *Politická mapa Evropy*) vypište do následující tabulky ke každé skupině několik jazyků (min. 2 – 3), které do ní patří a uveďte, kde se jimi mluví.

sk. evropských jazyků	jazyky	území
germánské	dánština, švédština, angličtina, nizozemština, němčina	Skandinávský pol., Z Evropa
románské	španělština, portugalština, francouzština, italština	Iberský, Apeninský pol.
slovanské	ruština, slovenština, čeština, bulharština, slovinština	střední, V Evropa
baltské	litevština, lotyština, pruština	malá skupina – V Evropa
ugrofinské	estonština, maďarština, finština	Finsko, Maďarsko, Estonsko

5. Do diagramu vepište, které prvky tvoří stát.

6. Z uvedených výrazů utvořte logické dvojice.

etnikum   národnost   azbuka   Romové   česká   státní příslušnost   ČR
 Čína   znakové písmo   Rusko

etnikum – Romové

národnost – česká

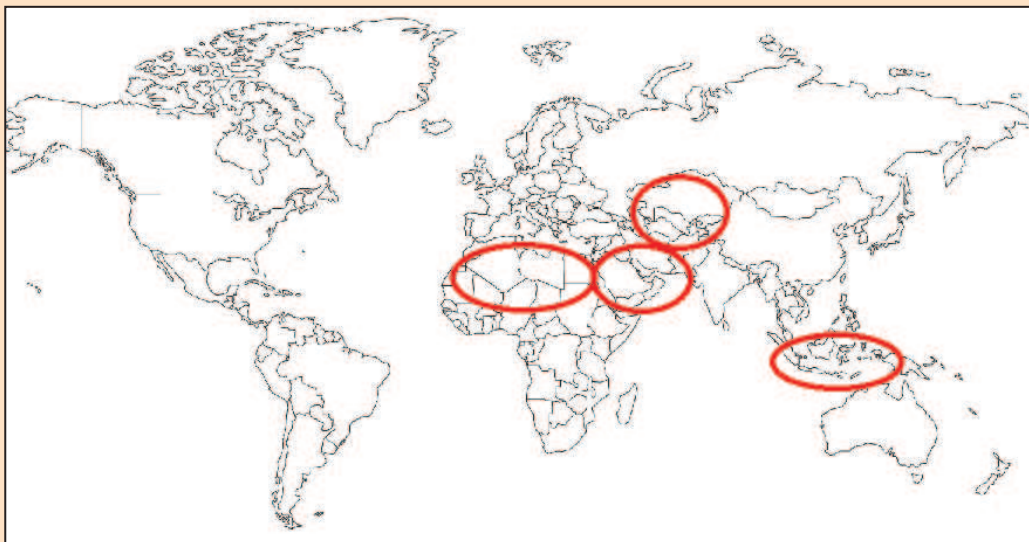
azbuka – Rusko

státní příslušnost – ČR

Čína – znakové písmo

1.4. Náboženská a vzdělanostní struktura obyvatelstva

1. Do slepé mapy světa vyznačte území, kde ve světě je nejvíce rozšířen islám.

2. Vyberte správnou odpověď a zakroužkujte ji.

I. Tři hlavní bohové hinduismu se jmenují:

- a) Brahma, Hušna, Šiva
- b) Drahma, Višnu, Šiva
- c) **Brahma, Višnu, Šiva**

II. Buddhistická modlitebna se nazývá:

- a) **pagoda**
- b) kostel
- c) mešita

3. Správně uveďte k jednotlivým symbolům název náboženství.

	turecký půlměsíc	islám
	kolo života	buddhismus
	kříž	křesťanství
	óm, symbol stvoření světa	hinduismus
	Davidova hvězda	judaismus

4. Uvedené pojmy správně přiřaďte k odpovídajícímu náboženství.

muslimové	Buddha	korán	Nový zákon	Jahve	Tibet	Židé	reinkarnace
Alláh	rabín	kostel	mešita	katolík	Indie	Mohamed	papež
protestant							

křesťanství: **Nový zákon, kostel, katolík, papež, protestant**

judaismus: **Jahve, Židé, rabín**

buddhismus: **Buddha, Tibet**

hinduismus: **reinkarnace, Indie**

islám: **muslimové, korán, Alláh, mešita, Mohamed, sunnité**

5. Uveďte příklady 3 evropských států, ve kterých jsou jejich obyvatelé převážně protestanti, katolíci a pravoslavní.

protestanti: **Velká Británie, Švédsko, Norsko (Finsko, Dánsko,..)**

katolíci: **Portugalsko, Španělsko, Itálie (Irsko, Polsko, Slovensko,..)**

pravoslavní: **Řecko, Rumunsko, Moldavsko**

6. Určete, zda jsou následující tvrzení správná. Pokud ne, tvrzení opravte.

a) V deštných pralesech Amazonie vyznávají domorodé kmeny tzv. přírodní náboženství.

ANO x NE

b) Úroveň vzdělání hodnotíme podle negramotnosti obyvatel, negramotnost znamená, že lidé umí číst a psát.

ANO x NE Úroveň vzdělání hodnotíme podle **gramotnosti obyvatel, gramotnost znamená**, že lidé umí číst a psát.

c) Větší část obyvatel jižní polokoule (oproti severní polokouli) je negramotná.

ANO x NE

d) Buddhisté uznávají víru jen v jednoho Boha.

ANO x NE Buddhisté uznávají víru ve **více bohů**.

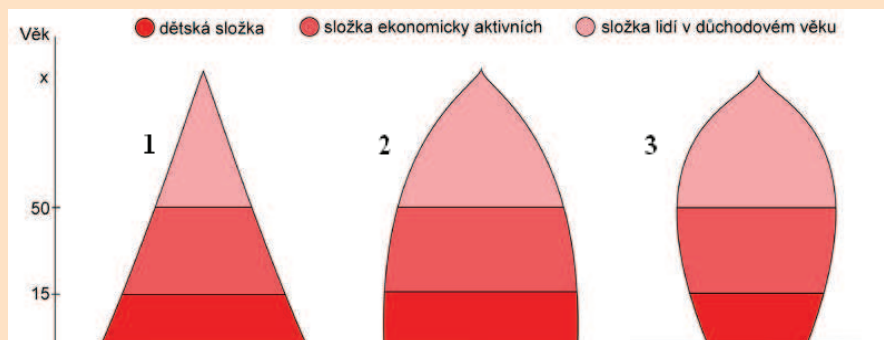
e) V historii bylo vždy snaží vystudovat pro ženy než pro muže.

ANO x NE V historii bylo vždy snazší vystudovat **pro muže než pro ženy**.

1.5. Struktura obyvatelstva podle pohlaví, věku a ekonomické aktivity

1. Ke každému typu věkové pyramidy na obr. 6 uveďte příklad jednoho státu, kterému odpovídá daná struktura obyvatelstva. Svůj výběr zdůvodněte.

Obr. 6 Typy věkových pyramid

pyramida 1: **rozvojové země Afriky a Asie (Niger,)**

pyramida 2: **více rozvinuté asijské státy, některé státy Latinské Ameriky (Čína)**

pyramida 3: **vyspělé země (Německo)**

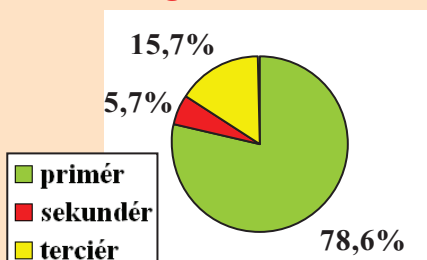
zdůvodnění: u 1. pyramidy převaha dětské složky, vysoká úmrtnost, nízká naděje dožití, 2. dětská složka se složkou lidí v důchodovém věku vyrovnaná, populace početně neroste, začíná klesat porodnost, úmrtnost se přesouvá do vyššího věku, 3. převaha lidí v důchodovém věku, populace stárne

2. Jaké osoby řadíme mezi ekonomicky neaktivní?

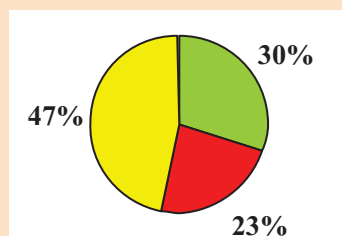
důchodce, ženy v domácnosti, děti do 15 let, studenty

3. Který z následujících grafů znázorňujících zaměstnanost v základních sektorech hospodářství patří Rumunsku, Nizozemsku a Afghánistánu? Svě tvrzení zdůvodněte.

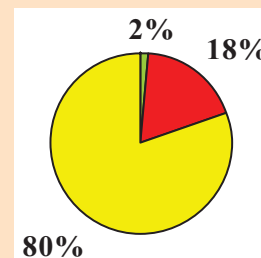
Graf 1 **Afghánistán**

Graf 2 **Rumunsko**

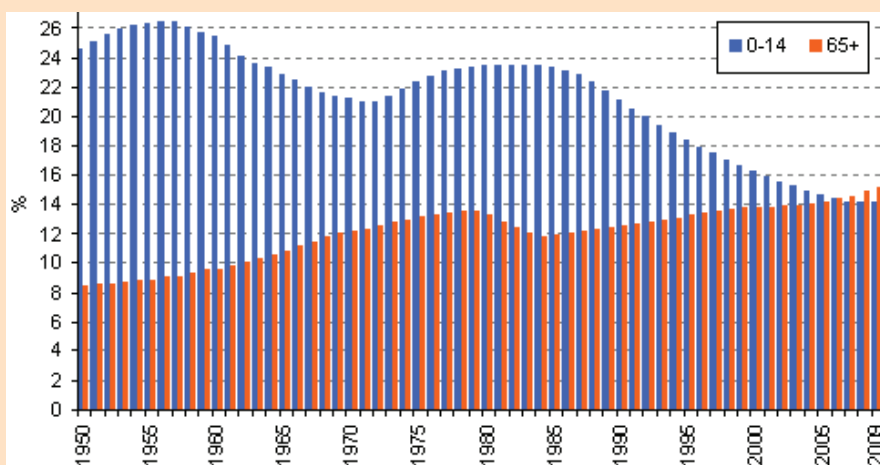
Graf 3 **Nizozemsko**

Afghánistán je chudá, rozvojová země, většina obyvatel je zaměstnaná v zemědělství, Nizozemsko je velice vyspělou, prosperující zemí, kde je většina obyvatel zaměstnána ve službách, Rumunsko je na rozhraní, ekonomika nepatří mezi nejsilnější, ale postupně roste

4. K jakým změnám v podílu obyvatel v ČR došlo ve věkových skupinách 0 – 14 let a 65 let a více v letech 1950 – 2009? Co může být příčinou těchto změn?

Obr. 7 Zastoupení věkových skupin 0 - 14 let a 65 let a více v letech 1950 - 2009

postupně dochází ke zvýšení počtu obyvatel ve vyšších věkových kategoriích, naopak počet obyvatel ve věku 0 - 14 let klesá, populace tedy stárne, tento jev je markantnější zejména v posledních 10 letech, do té doby vždy převažovala složka obyvatel v kategorii 0 - 14 let

5. Zařad'te jednotlivá povolání do příslušného sektoru národního hospodářství.

myslivec číšník voják kadeřnice lékař švadlena dřevomodelář horník
prodavačka policista učitel rybář zedník soustružník pilot traktorista

primér	sekundér	terciér	kvartér
myslivec	švadlena	kadeřnice	voják
rybář	zedník	prodavačka	policista
traktorista	soustružník	číšník	učitel
horník	dřevomodelář	pilot	lékař

6. Doplňte věty.

Obyvatelstvo rozdělujeme podle věku do tří základních skupin. První je **předproduktivní** věk, který trvá od 0 – 14 let, druhou skupinou je věk produktivní od 15 do 64 let, v této kategorii je většina lidí ekonomicky **aktivních**. Třetí skupinu tvoří **postproduktivní** věk od 65 let a více, kdy lidé odchází ze zaměstnání do **důchodu**.

1.6. Rozmístění obyvatelstva na Zemi

1. Zakreslete do slepé mapy světa alespoň 6 území s velmi nízkou hustotou zalidnění. Tato území také pojmenujte.

2. Průměrná hustota zalidnění Egypta dosahuje hodnoty 80 obyvatel/km² – znamená to, že na každém km² žije 80 lidí? Vysvětlete.

neznačená, je to pouze průměrná hodnota, kdy se bere v úvahu celé území státu, i neobydlené oblasti, zemědělská půda apod., možno s žáky více rozebrat vliv přírodních podmínek na rozmístění obyvatel v Egyptě (nejvíce obyvatel v deltě Nilu X suché oblasti)

3. Podle vybraných charakteristik uvedených v tabulce určete, pod kterými písmeny jsou uvedeny údaje pro Indii, Kanadu, Brazílii, Německo a Keňu.

stát	hustota zalidnění (obyv./km ²)	naděje na dožití (let)	podíl městského obyvatelstva v (%)	podíl osob nad 65 let (%)	počet obyvatel (mil.)
A	3,2	81	80	11,5	33,7
B	22,5	72	86	4,8	194
C	361	66	30	4,2	1100
D	63,3	54	22	2,1	39
E	232	80	74	16,4	81,8

Indie: C, Kanada: A, Brazílie: B, Německo: E, Keňa: D

4. Podtrhněte z nabízené dvojice slov to, které do věty správně patří.

Obyvatelstvo je na Zemi rozmístěno velmi *rovnoměrně/nerovnoměrně*. Druhým nejlidnatějším státem světa je *Indie/Rusko*. Nejvyšší hustotu zalidnění z jednotlivých světadílů má *Asie/Evropa*, naopak nejnižší hustotu zalidnění má *Afrika/Austrálie*. Státem s nejnižší hustotou zalidnění je *Libérie/Západní Sahara*. Nejvíce obyvatel žije v *mírném/tropickém* podnebném pásu. Velký počet obyvatel státu *Chile/Argentina* žije ve vysokých nadmořských výškách.

5. Jaké přírodní a socioekonomické faktory hrají roli při osidlování území člověkem?

přírodní faktory: **klima, vzdálenost od moře, nadmořská výška**

socioekonomické faktory: **zemědělská výroba, doprava, obchod, průmyslová výroba, cestovní ruch**

6. Vyluštěte křížovku.

1)			h	i	N	d	u	i	s	m	u	s
2)	M	e	k	k	A							
3)			a	T	e	i	s	t	é			
4)		M	o	n	A	k	o					
5)		a	n	g	L	i	c	k	ý			
6)			b	I	b	l	e					
7)		h	u	s	T	o	t	a				
8)		Č	í	n	A							

1) Které náboženství vyznávají obyvatelé prakticky jen v Indii?

2) Jaké je významné poutní místo muslimů?

3) Jak se nazývají lidé popírající existenci jakéhokoli boha?

4) Který stát na světě má nejvyšší hustotu zalidnění?

5) Který jazyk je prostorově nejrozšířenější?

6) Jak se jmenuje posvátná kniha křesťanství?

7) Jak se nazývá ukazatel rozmístění obyvatelstva na Zemi?

8) Který stát má nejvyšší počet obyvatel na světě?

Tajenka: **NATALITA**

2.1. Venkovská sídla

1. Doplňte chybějící slova ve větách.

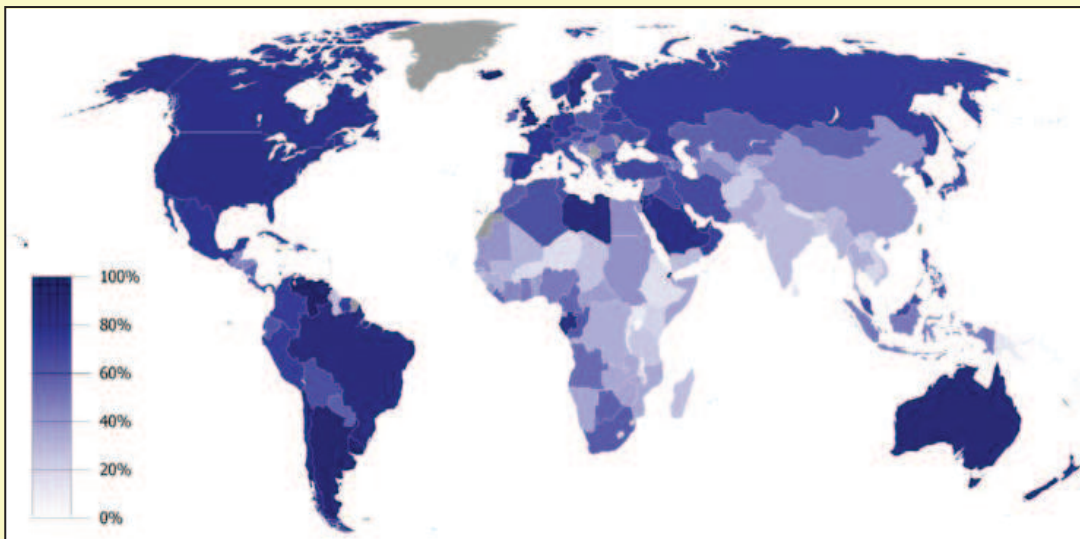
Rozlišujeme 2 základní typy sídel **venkovská** a **městská**. Zakládání vesnic bylo spojeno zejména se **zemědělskou** činností. Hlavním stavebním materiálem vesnických domů bylo v dřívějších dobách **dřevo**. Podoba vesnic se začala měnit s rozvojem **průmyslu**, kdy se lidé začali přesouvat do **měst**. Kvůli zachování kulturního dědictví – prvků lidové kultury jsou zakládány **skanzeny**.

2. Jaké funkce mají venkovská sídla?

obytnou, rekreační, ekologickou - ochrana přírody, dopravní

3. Podle obr. 8 určete, kde ve světě, je nejnižší míra urbanizace (podíl městského obyvatelstva) a převládá tedy venkovské obyvatelstvo. Jak byste toto rozložení zdůvodnili?

Obr. 8 Procentuální podíl populace žijící ve městě (2006)

nejvyšší podíl venkovského obyvatelstva je v zemích J, JV Asie a většině zemích Afriky, kde se většina lidí zemědělstvím, které je jejich zdrojem obživy a financí - některé z pěstovaných plodin jdou na export (pochutiny, tropické ovoce atd.)

4. Jak se liší např. vesnice mongolských pastevců od vesnice v ČR?

- v ČR převládá skupinové venkovské osídlení, kdežto kočovní pastevci si staví dočasná obydlí – jurty, jenž se snadno skládá a převáží (podle potřeby pastvy dobytka), kruhový půdorys

5. Z následujících slov utvořte vhodné dvojice.

víkendy lidová kultura Kanada jurta Anglie chataření farmy Mongolsko kroj průmyslová revoluce

víkendy - chataření

lidová kultura – kroj

Kanada - farmy

Mongolsko - jurta

Anglie - průmyslová revoluce

6. Vyluštěte osmisměrku.

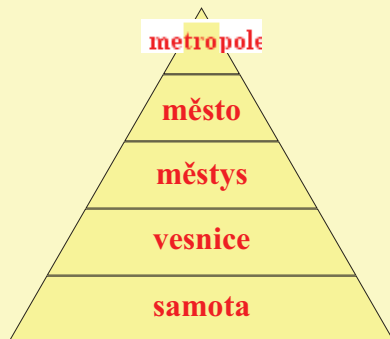
imigrace tip řeč emigrace rozvod rod ohyb zambo voda mulat svět
měna rasa stát unesco mestic

I	<u>Q</u>	U	<u>B</u>	O	H	Y	B	Z	R
M	Ě	N	A	<u>Y</u>	R	A	S	A	O
I	M	E	S	T	I	C	T	M	Z
G	<u>V</u>	S	V	Ě	T	<u>A</u>	Á	B	V
R	<u>T</u>	C	M	U	L	A	T	O	O
A	V	O	D	A	<u>E</u>	<u>L</u>	R	<u>S</u>	D
C	T	I	P	Ř	E	Č	<u>T</u>	O	<u>V</u>
E	M	I	G	R	A	C	E	<u>Q</u>	D

Tajenka: **OBYVATELSVO**

2.2. Městská sídla

1. Do digramu vepište hierarchii sídel.

2. Podle obrázků 9 - 12 určete o jaká sídla se jedná (využijte nápovědy). Jakou činností se mohou zabývat lidé žijící na těchto místech? Jaké mají možnosti?

Obr. 9

Obr. 11

Obr. 10

Obr. 12

nápověda: hlavní město Grónska, New York, Maledivy, vesnice v Alpách

Obr. 9: vesnice v Alpách, obyvatelé se živí zemědělstvím, cestovní ruch - lyžování

Obr. 10: New York, nejlidnatější město USA, centrum světového obchodu a finančnictví (Wall Street), sídlo OSN, centrum umění, módy, kultury

Obr. 11: hlavní město Grónska - Nuuk, centrem největšího ostrova světa, hlavní odvětví: rybolov (krabi, platýsi), tiskařství, gobelíny, centrum cestovního ruchu ostrova

Obr. 12: Maledivy, ostrovní stát, většina obyvatel pracuje v cestovním ruchu

3. Vysvětlete pojem aglomerace a konurbace. Uveďte příklady.

aglomerace = **sídelní útvar vzniklý seskupením blízkých sídel, centrem je 1 město – toto žákům zdůraznit**

konurbace = **souměstí, vzniká propojením aglomerací**

4. Do slepé mapy světa vyznačte uvedené aglomerace a do tabulky uveďte, ve kterém státě se nachází.

aglomerace	stát
New York	New York (USA)
Bogotá	Kolumbie
Lima	Peru
Londýn	Velká Británie
Berlín	Německo
Mumbaí	Indie
Buenos Aires	Argentina
Moskva	Rusko
Johannesburg	Jihoafrická rep.
Paříž	Francie
Ciudad de Mexico	Mexiko

5. Jak se liší okrajové části měst rozvojových a chudých zemí?

na okrajích měst vyspělých států můžeme najít průmyslové čtvrtě, popřípadě satelitní sídliště, či jiné obytné čtvrtě, nákupní zóny atd., kdežto u rozvojových zemích na okraji měst najdeme většinou slumy - chudinské čtvrtě, kde žijí lidé v chudobě, bez vodovodu a kanalizace, trpí různými chorobami, nemají zabezpečenou hygienu

7. ZÁVĚR

Ve své diplomové práci jsem sestavila vlastní návrh učebnice určené pro výuku tématu obyvatelstvo světa na 2. stupni ZŠ. Dále jsem vyhotovila pracovní sešit, který učebnici doplňuje a rozšiřuje ji o další otázky a úkoly, jenž rozvíjejí samostatnou činnost žáků a napomáhají k lepší fixaci probraného učiva. Řada otázek je zaměřena také na zapojení kritického myšlení a kreativity žáků. Jako pomůcku pro učitele, jsem vytvořila metodickou příručku pro učitele, která poskytuje vyučujícímu další náměty na otázky, úkoly, témata k diskusi, odkazy na zajímavé informace či řešení úkolů z učebnice a pracovní sešitu. Pro lepší orientaci učitele i žáků mají učebnice, pracovní sešit i metodická příručka stejnou strukturu.

Jedním z výchozích bodů pro tvorbu tohoto učebního materiálu pro mě bylo získání informací o postavení tématu obyvatelstvo světa v RVP ZV, dále v ŠVP vybraných pilotních a běžných škol. U oslovených škol jsem si všímala zejména kolik hodin věnují výuce tohoto tématu, na jaká témata se zaměřují, zda promítají do výuky mezipředmětové vazby, jaké metody, zdroje informací a pomůcky používají. Dále jsem vycházela z didaktické analýzy učebnic zeměpisu, které se danou problematikou zabývají. Ze ŠVP škol, které jsem měla možnost prostudovat, jsem dospěla k následujícímu závěru. Téma obyvatelstva světa většina oslovených škol vyučuje v 8. nebo 9. ročníku základní školy a věnují mu přibližně 8 – 10 vyučovacích hodin. Učitelé při výuce kladou důraz na samostatnou práci žáků v hodinách a podněcují je k vyhledávání informací z různých zdrojů. Učivo probírají také v souvislosti aktuálními globálními problémy. Co se týká analyzovaných učebnic, neshledala jsem u většiny z nich nedostatky závažnějšího charakteru. I zde je vidět snaha o rozvoj osobnosti žáka. Učební text se neomezuje pouze na základní fakta, ale je doplněn řadou obrázků, schémat, tematických map, zajímavostí a podnětných otázek, úkolů a námětů k diskusi.

Ve své práci jsem se zaměřila také na některé výukové metody a jejich možnou aplikaci při výuce tohoto tématu. Tyto metody jsem vybrala záměrně, protože přistupují k učivu netradiční formou, nepředkládají žákům pouze izolovaná fakta, ale uvádí učivo do širších souvislostí, aktivně zapojují žáky do výuky a apelují na rozvoj jejich tvořivosti. Některé další náměty jak realizovat výuku obyvatelstva světa jsem uvedla i v metodické příručce.

Při tvorbě obsahové koncepce učebních materiálů jsem vycházela z odborné literatury, existujících učebnic a požadavků definovaných RVP ZV.

Dnešní trh nabízí celou škálu učebnic, z nichž každá přistupuje k různým tématům různým způsobem. Mou snahou bylo vytvoření takového učebního materiálu, který zprostředkovává žákům základní i rozšiřující informace, podněcuje je k vlastní aktivitě při poznávání a zároveň na ně působí výchovně. Věřím tedy, že se tento materiál může stát inspirací při hodinách zeměpisu i pro jiné pedagogy.

8. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A DALŠÍCH ZDROJŮ

- HERINK, J., TLACH, S. (2006): Základy zeměpisných znalostí. Nakladatelství ČGS, Praha.
- KALHOUS, Z., OBST, O. (2003): Didaktika sekundární školy. Univerzita Palackého, Olomouc.
- KALIBOVÁ, K. (2005): Úvod do demografie. Nakladatelství Karolinum, Praha.
- KOL. (2005): Školní atlas světa. Nakladatelství Kartografie, Praha.
- KOL. (2001): Školní atlas dnešního světa. Nakladatelství Terra, Praha.
- KOL. (2007a): Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. VÚP, Praha.
- KOL. (2007b): Klíčové kompetence v základním vzdělávání. VÚP, Praha.
- KOL. (2005): Nový akademický slovník cizích slov. Nakladatelství Academia, Praha.
- KÜHNLOVÁ, H. (1999): Kapitoly z didaktiky geografie. Nakladatelství Karolinum, Praha.
- KÜHNLOVÁ, H. (1997): Vybrané kapitoly z didaktiky geografie I. Karolinum, Praha.
- MIRVALD, S., a kol. (1995): Socioekonomický zeměpis. Scientia, Praha.
- PAVLÍK, Z., KALIBOVÁ, K. (2005): Mnohojazyčný demografický slovník. Česká demografická společnost, Praha.
- PAVLÍK, Z., RYCHTAŘÍKOVÁ, J., ŠUBRTOVÁ, A. (1986): Základy demografie. Academia, Praha.
- PETTY, G. (2008): Moderní vyučování. Portál, Praha.
- PRŮCHA, J. (1998): Učebnice: teorie a analýzy edukačního média. Paido, Brno.
- SKOKAN, L., BURSA, M., PEŠTOVÁ, J. (2004): Geografické tabulky. Scientia, Praha.
- ŠUPKA, J., HOFMANN, E., MATOUŠEK, A. (1994): Masarykova univerzita, Brno.
- TOUŠEK, V., KUNC, J., VYSTOUPIL, J., a Kol. (2008): Ekonomická a sociální geografie. Nakladatelství Aleš Čeněk, Plzeň.
- VALENTA, M. (1997): Koncepce a tvorba učebnic. Nakladatelství Netopejr, Olomouc.
- VALENTA, V., HERBER, V., a Kol. (2004): Maturita ze zeměpisu. Nakladatelství ČGS, Praha.
- VESELÁ, J. (1997): Demografie. Nakladatelství Gaudeamus, Hradec Králové.
- VILÍMEK, V., a Kol. (1999): Zeměpisný slovníček. Nakladatelství ČGS, Praha.

Učebnice a pracovní sešity

DEMEK, J., RUX, J., CHALUPA, P., (2009): Zeměpis 8 pro ZŠ – Lidé a hospodářství. Praha, Státní pedagogické nakladatelství.

HERINK, J., VALENTA, V., A KOL., (2010): Současný svět. Praha, Nakladatelství České geografické společnosti.

CHALUPA, P., HÜBELOVÁ, D., (2010): Zeměpis – Lidé a hospodářství. Brno, Nová škola.

KOL., (2008): Zeměpis 9. Plzeň, Fraus.

LORENC, P., (2006): Lidé na živé planetě. Praha, Moby Dick.

MACHALOVÁ PROKOPOVÁ, P., (2008): Zeměpis 9 – pracovní sešit. Plzeň, Fraus.

MIRVALD, S., ŠTULC, M., (2008): Společenské a hospodářské složky krajiny. Praha, Fortuna.

MIRVALD, S., KOPP, J., (1998): Společenské a hospodářské složky krajiny- pracovní sešit. Praha, Fortuna.

PEŠTOVÁ, J., (2008): Zeměpis 9 - příručka učitele. Plzeň, Fraus.

PLUSKAL, M., BRADÁČ, P., KRAUS, P., KRAUSOVÁ, M., (2003): Zeměpis – Společenské složky krajiny. Praha, Alter.

VOŽENÍLEK, V., FŇUKAL, M., NOVÁČEK, P., SZCZYRBA, Z., (2003): Zeměpis 5 – Hospodářství a společnost. Olomouc, Prodos.

VOŽENÍLEK, V., FŇUKAL, M., NOVÁČEK, P., SZCZYRBA, Z., (2003): Zeměpis 5 – Hospodářství a společnost – pracovní sešit. Olomouc, Prodos.

Internetové zdroje

[1.] *Portál RVP* [2010 – 10 – 12]
<http://www.rvp.cz>

[2.] *Výzkumný ústav pedagogický Praha* [2010 – 10 – 12]
<http://www.vuppraha.cz>

[3.] *Porodnost, úmrtnost a přelidnění Země* [2011 – 10 – 12]
<http://clanky.rvp.cz/clanek/r/ZF/6037/PORODNOST-UMRTNOST-A-PRELIDNENI-ZEME.html/>

- [4.] *Projektové dny modelového regionu* [2011 – 02 – 12]
<http://clanky.rvp.cz/clanek/r/ZF/2667/PROJEKTOVE-DNY-MODELOVEHO-REGIONU.html/>
- [5.] *Asie – kolébka světových náboženství* [2011 – 02 – 12]
<http://clanky.rvp.cz/clanek/r/ZF/2193/ASIE-%E2%80%93-KOLEBKA-SVETOVYCH-NABOZENSTVI.html/>
- [6.] *Příběhy ze světa* [2011 – 02 – 12]
<http://clanky.rvp.cz/clanek/r/ZF/1830/PRIBEHY-ZE-SVETA.html/>
- [7.] *Lidská sídla* [2011 – 02 – 12]
<http://clanky.rvp.cz/clanek/r/ZF/1801/LIDSKA-SIDLA.html/>
- [8.] *Světová náboženství* [2011 – 02 – 12]
<http://dum.rvp.cz/materialy/svetova-nabozenstvi.html>
- [9.] *Obyvatelstvo podle náboženství* [2011 – 02 – 12]
<http://dum.rvp.cz/materialy/obyvatelstvo-podle-nabozenstvi.html>
- [10.] *GeoHive – Population Statistics* [2011 – 02 – 28]
<http://www.geohive.com/>
- [11.] *U.S. – Census Bureau* [2011 – 02 – 28]
<http://www.census.gov/ipc/www/idb/>
- [12.] *United Nations Population Divison* [2011 – 02 – 28]
<http://esa.un.org/unpp/index.asp?panel=2>
- [13.] *UNSD Statistical Databases* [2011 – 02 – 28]
<http://unstats.un.org/unsd/databases.htm>
- [14.] *The Word Bank* [2011 – 02 – 28]
<http://data.worldbank.org/>
- [15.] *Český statistický úřad* [2011 – 02 – 28]
www.czso.cz
- [16.] *Demografie* [2011 – 02 – 28]
www.demografie.info
- [17.] *CIA – The World Factbook* [2011 – 02 – 28]
<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/>
- [18.] *Integrovaný portál MPSV* [2011 – 02 – 28]
<http://portal.mpsv.cz/sz/>
- [19.] *Eurostat* [2011 – 02 – 28]
<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>

- [20.] *Population Reference Bureau* [2011 – 02 – 28]
<http://www.prb.org/DataFinder.aspx>
- [21.] *Encyklopedie Wikipedie* [2011 – 03 – 01]
<http://www.wikipedia.org/>
- [22.] *EkoLidé* [2011 – 03 – 01]
<http://www.ekolide.cz/view.php?cisloclanku=2009050001>
- [23.] *UNHCR* [2011 – 03 – 01]
<http://www.unhcr.cz/>
- [24.] *Migrace online* [2011 – 03 – 04]
www.migraceonline.cz
- [25.] *Cizinci v ČR* [2011 – 03 – 04]
<http://www.cizinci.cz>
- [26.] *TV Nova, Kultura Masajů* [2011 – 03 – 04]
<http://koreni.nova.cz/clanek/novinky/koreni-masajove.html>
- [27.] *Amnesty International* [2011 – 03 – 05]
<http://www.amnesty.cz/>
- [28.] *Youtube, sekty* [2011 – 03 – 05]
<http://www.youtube.com/watch?v=7hdyD-YlksY&feature=related>
- [29.] *Virtuální prohlídky ČR* [2011 – 03 – 28]
<http://www.virtualczech.cz/>
- [30.] *Česká televize, náboženství světa – judaismus* [2011 – 04 – 18]
<http://www.ceskatelevize.cz/porady/10077100525nabozenstvisveta/205562230380004-judaismus/>
- [31.] *Česká televize, náboženství světa – islám* [2011 – 04 – 18]
<http://www.ceskatelevize.cz/porady/10077100525nabozenstvisveta/205562230380003-islam/>
- [32.] *Česká televize, náboženství světa – buddhismus* [2011 – 04 – 18]
<http://www.ceskatelevize.cz/porady/10077100525nabozenstvisveta/205562230380002-buddhismus/>
- [33.] *Česká televize, náboženství světa – hinduismus* [2011 – 04 – 18]
<http://www.ceskatelevize.cz/porady/10077100525nabozenstvisveta/205562230380001-hinduismus/>

Seznam odkazů obrázků z učebnice

- [1.] *Zeměkoule – na titulních stránkách učebního materiálu* [2011 – 04 – 01]
<http://www.bvcgroup.cz/pages/spoluprace.htm>
- [2.] *Symbol práce s mapou* [2011 – 03 – 11]
<http://www.sos-dcr.cz/20.htm>
- [3.] *Symbol diskuse* [2011 – 03 – 11]
<http://software.aagneth.cz/articles/windows-live-messenger/>
- [4.] *Symbol opakování* [2011 – 03 – 11]
http://www.stockphotos.cz/image.php?img_id=17106134&img_type=1
- [5.] *Symbol zajímavosti* [2011 – 03 – 11]
<http://ld.bubenicek.sweb.cz/texty.html>
- [6.] *Symbol práce s internetem* [2011 – 03 – 11]
<http://uconnectinc.com/contact-us.php>
- [7.] *Symbol otázky, úkolu* [2011 – 03 – 11]
<http://www.poraddarky.cz/darky-pro-muze/>
- [8.] *Symbol mezipředmětové vazby* [2011 – 03 – 11]
<http://fogelsonblog.blogspot.com/2010/11/national-game-and-puzzles-week.html>
- [9.] *Obr. 2 Typická rodina ve vyspělých zemích* [2011 – 04 – 10]
http://brnensky.denik.cz/moje_penize/reforma_praxe20070828.html
- [10.] *Obr. 3 Početná africká rodina* [2011 – 04 – 10]
http://www.afrikaonline.cz/image/picture/200907100819_rodina.jpg
- [11.] *Obr. 6 Uprchlíci* [2011 – 03 – 20]
http://www.wcl.american.edu/humright/center/newsletter/spring09_newsletter.cfm
- [12.] *Obr. 7 Uprchlický tábor* [2011 – 03 – 20]
http://zpravy.idnes.cz/pred-deseti-lety-rozhodlo-nato-o-bombardovani-jugoslavie-pzw-/zahranicni.asp?c=A090323_104530_zahranicni_stf
- [13.] *Obr. 9, 10, 11 Europoidní, negroidní, mongoloidní rasa* [2011 – 03 – 28]
<http://leccos.com/index.php/clanky/plemena-lidska>
- [14.] *Obr. 12 Rozšíření lidských ras na Zemi* [2011 – 03 – 28]
HERINK, J., VALENTA, V., A KOL., (2010): Současný svět. Praha, Nakladatelství České geografické společnosti, s. 12.
- [15.] *Symboly jednotlivých náboženství* [2011 – 03 – 28]
<http://en.wikipedia.org/wiki/Religion>

- [16.] *Obr. 13 Chrám sv. Petra ve Vatikánu* [2011 – 04 – 19]
http://www.bustourist.cz/fotogalerie/2006/117_kampanie-a-rim-se-stewardy/
- [17.] *Obr. 14 Chrám Vasila Blaženého v Rusku* [2011 – 04 – 19]
http://cs.wikipedia.org/wiki/Chr%C3%A1m_Vasila_Bla%C5%BEen%C3%A9ho
- [18.] *Obr. 15 Papež* [2011 – 04 – 04]
http://www.truthdig.com/report/item/20060916_sam_harris_rottweiler_barks/
- [19.] *Obr. 16 Buddhický chrám v Myanmaru* [2011 – 04 – 04]
http://sacredsites.com/asia/burma_myanmar/rangoon.html
- [20.] *Obr. 17 Socha Buddhy* [2011 – 04 – 04]
http://cs.wikipedia.org/wiki/Soubor:Buddha_lantau.jpg
- [21.] *Obr. 18 Dalajláma* [2011 – 04 – 18]
<http://cs.wikipedia.org/wiki/Dalajl%C3%A1ma>
- [22.] *Obr. 19 Mešita v Mekce* [2011 – 04 – 04]
<http://www.blesk.cz/clanek/zpravy-novinky-zahranici/105122/na-pout-do-mekky-se-chystaji-2-miliony-lidi.html>
- [23.] *Obr. 20 Rabín* [2011 – 04 – 19]
<http://www.vosizneias.com/45900/2009/12/30/edison-nj-after-pattern-of-bias-crimes-rabbi-wants-parents-to-be-responsible/>
- [24.] *Obr. 21 Šaman* [2011 – 04 – 04]
<http://man-woman-mouse-fish.blogspot.com/>
- [25.] *Obr. 22 Úroveň gramotnosti ve světě* [2011 – 02 – 28]
<http://hdrstats.undp.org/indicators/3.html>
- [26.] *Obr. 23 Věková pyramida Etiopie* [2011 – 02 – 28]
<http://www.census.gov/ipc/www/idb/country.php>
- [27.] *Obr. 24 Věková pyramida Belgie* [2011 – 02 – 28]
<http://www.census.gov/ipc/www/idb/country.php>
- [28.] *Obr. 25 Střední délka života při narození* [2011 – 02 – 28]
http://en.wikipedia.org/wiki/File:Life_Expectancy_2008_Estimates_CIA_World_Factbook.png
- [29.] *Obr. 26 Polární oblast* [2011 – 04 – 11]
<http://www.metropolislive.cz/detail/947/352/>
- [30.] *Obr. 27 Pouštní oblast* [2011 – 04 – 11]
http://www.mojeafrika.cz/informace-zajimava-mista---namibie-100023_100145_0

- [31.] *Obr. 28 Horská oblast* [2011 – 04 – 11]
<http://www.destination360.com/north-america/us/wyoming/rocky-mountains>
- [32.] *Obr. 29 Hustá zástavba města (New York)* [2011 – 04 – 11]
<http://www.sedmacizdubu-zemepis.estranky.cz/fotoalbum/severni-amerika/severni-amerika---obrazky/>
- [33.] *Obr. 32 Vesnice ve Španělsku* [2011 – 04 – 18]
<http://mikelbilbao.photoshelter.com/galleryimage/SPAIN/G00008bMphXWWrPU/IO000x.6sYovZiJs>
- [34.] *Obr. 33 Farma v Kanadě* [2011 – 04 – 18]
http://bgton.com/modules/com_kunena/?canada-farms-1235
- [35.] *Obr. 34, 35 Holašovice* [2011 – 04 – 09]
<http://www.turismo.cz/890/nejkrasnejsi-jihoceske-vesnicky/>
- [36.] *Obr. 36 Skanzen Ciachanowiec (Polsko)* [2011 – 04 – 09]
<http://podlasie.blox.pl/2008/10/Skansen-Ciechanowiec.html>
- [37.] *Obr. 37 Skanzen Pyrrhovo (Ukrajina)* [2011 – 04 – 09]
<http://www.kiev.cz/pyrohovo.php>
- [38.] *Obr. 38 Skanzen Vysoký Chlumec (ČR)* [2011 – 04 – 09]
<http://www.muzeum-pribram.cz/exhmpb/exmvs/exmvs.html>
- [39.] *Obr. 39 Interiér domu ze skanzenu na obr. 36* [2011 – 04 – 09]
<http://www.muzeum-pribram.cz/exhmpb/exmvs/exmvs.html>
- [40.] *Obr. 40 Horská vesnice v Rakousku* [2011 – 04 – 09]
<http://rakousko.tripzone.cz/rakouske-alpy/fotogalerie/vesnice-annaberg-2090>
- [41.] *Obr. 41 Vesnice mongolských kočovných pastevců* [2011 – 04 – 09]
<http://www.wagonservice.sk/dokumenty/galeria?album=1&gallery=45>
- [42.] *Obr. 42 Africká vesnice v Mosambiku* [2011 – 04 – 09]
<http://www.dreamstime.com/african-village-in-mozambique-image9194264>
- [43.] *Obr. 43 Rybářská vesnice na New Foundlandu* [2011 – 04 – 09]
<http://www.profimedia.cz/fotografie/rybarska-vesnice-winterton-newfoundland-kanada/0052323045/>
- [44.] *Obr. 44 Kolonáda Mariánské Lázně* [2011 – 04 – 10]
<http://www.stopin-praha.cz/blog/marianske-lazne>
- [45.] *Obr. 45 Las Pegas* [2011 – 04 – 10]
<http://cs.hotels.com/ho129410/sahara-las-vegas-hotel-and-casino-las-vegas-spojene-staty-americke/#description>

- [46.] *Obr. 46 Univerzitní město Oxford* [2011 – 04 – 10]
<http://supr-fun.blog.cz/0705/anglie>
- [47.] *Obr. 47 Pobřeží Costa Brava, Španělsko* [2011 – 04 – 10]
<http://www.clanky.g6.cz/?p=45>
- [48.] *Obr. 50 Rozdělení světa na bohatý Sever a chudý Jih* [2011 – 04 – 10]
http://en.wikipedia.org/wiki/North-South_divide
- [49.] *Obr. 51 Etiopský slum* [2011 – 04 – 10]
<http://www.super.cz/clanek/29911-prezivani-ve-slumu-sexualni-terror-a-k-obedu-korinky.html>
- [50.] *Obr. 52 Slum v indickém Mumbai* [2011 – 04 – 10]
<http://www.novinky.cz/cestovani/163710-indicke-cestovni-kancelare-poradaji-exkurze-do-chatrci-z-filmoveho-milionare.html?ref=boxA>
- [51.] *Obr. 53 Manhattan, New York* [2011 – 04 – 18]
<http://dumbonyc.com/2006/11/23/img-brooklyn-and-manhattan-bridge-from-above/>
- [52.] *Obr. 54 Paneláky v Číně* [2011 – 04 – 10]
<http://svetextremu.cz/zajimavosti-ze-sveta/cinsky-panelak/>
- [53.] *Obr. 55 Satelitní městečko Statenice* [2011 – 04 – 10]
http://bydleni.idnes.cz/jak-se-zije-v-satelitech-okolo-prahy-skutecne-pribehy-pravych-satelitanu-1q9-/reality_bdp.aspx?c=A101022_144044_reality_bdp_web
- [54.] *Obr. 56 Satelit u obce Lány* [2011 – 04 – 10]
http://cestovani.idnes.cz/satelitni-mestecka-zmenila-krajinu-na-sto-let-dopredu-pft-igcechy.aspx?c=A070918_113206_igcechy_tom

Seznam odkazů obrázků z pracovního sešitu

- [1.] *Obr. 1 Míra čisté migrace* [2011 – 04 – 15]
http://en.wikipedia.org/wiki/File:Net_migration_rate_world.PNG
- [2.] *Obr. 2 Procentuální podíl populace trpící hladem* [2011 – 04 – 15]
http://documents.wfp.org/stellent/groups/public/documents/liaison_offices/wfp185786.jpg
- [3.] *Obr. 3 Mongoloidní rasa* [2011 – 04 – 15]
<http://www.21stoleti.cz/view.php?cisloclanku=2010122227>
- [4.] *Obr. 4 Negroidní rasa* [2011 – 04 – 15]
<http://www.lideazeme.cz/clanek/peklo-i-raj-pod-saharou>

- [5.] *Obr. 5 Europoidní rasa* [2011 – 04 – 15]
<http://forums.skadi.net/showthread.php?t=137035&page=2>
- [6.] *Obr. 6 Typy věkových pyramid* [2011 – 02 – 28]
http://cs.wikipedia.org/wiki/V%C4%9Bkov%C3%A1_pyramida
- [7.] *Obr. 7 Zastoupení věkových skupin 0 - 14 let a 65 let a více* [2011 – 04 – 16]
http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/podil_obyvatel_ve_vekove_skupine_0_14_a_65_a_vice_let_v_letech_1950_2009
- [8.] *Obr. 8 Procentuální podíl populace žijící ve městě* [2011 – 04 – 16]
http://www.unicef.org/sowc08/docs/sowc08_table_StatisticalTables.pdf
- [9.] *Obr. 9 Vesnice v Alpách* [2011 – 03 – 25]
<http://picasaweb.google.com/lh/photo/eSUSfC89nThs4lxbfPTIYA>
- [10.] *Obr. 10 New York* [2011 – 03 – 25]
<http://www.sedmacizdubu-zemepis.estranky.cz/fotoalbum/severni-amerika/severni-amerika---obrazky/800px-new-york-jan2005.jpg.-.html>
- [11.] *Obr. 11 Hlavní město Grónska* [2011 – 03 – 25]
<http://www.kompas.estranky.cz/clanky/zajimavosti-z-ameriky/gronsko-petr-daubner-foto-photo-greenland-gunnbjorns-fjeld-morris-jessup-erik-rudy-nuuk-dansko-godthab-jakobshavn-ledovec.html>
- [12.] *Obr. 12 Maledivy* [2011 – 03 – 25]
<http://www.vrutbpv.estranky.cz/clanky/TravelDigest.cz.html>
- [13.] *Slepá mapa světa* [2011 – 04 – 01]
http://www.freeusandworldmaps.com/html/World_Projections/WorldPrint.html

Příloha

Seznam pilotních a dalších škol, od kterých jsem získala informace k výuce tématu "obyvatelstvo světa" na 2. stupni ZŠ

Pilotní školy:

ZŠ Londýnská, Praha 2

FZŠ Tábořská, Praha 4

ZŠ Nuselská, Havlíčkův Brod

ZŠ Vrané nad Vltavou

ZŠ Žižkova, Turnov

ZŠ Lysice

ZŠ Vodňanská, Prachatice

Vybrané běžné školy:

ZŠ Borotín

ZŠ Mladá Vožice

ZŠ Milevsko

ZŠ Chrást'any

ZŠ Česká Bělá

ZŠ Husova, Tábor

ZŠ Mikuláše z Husi, Tábor

ZŠ Dukelská, České Budějovice